

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT TEORİSİ ANABİLİM DALI

144842

ENFLASYON VE İSTİKRAR PROGRAMLARI

MASTER TEZİ

Hazırlayan
Filiz ALKAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şiir YILMAZ

Ankara – 2004

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Filiz Alkan'a ait Enflasyon ve İstikrar Programları adlı çalışma,
jürimiz tarafından İktisat Teorisi Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Başkan... Prof. Dr. S. Yılmaz (Danışman)
S. Yılmaz

Üye... Prof. Dr. Bedriye SARACIOĞLU
Bedriye Saracioğlu

Üye... Doç. Dr. ERCAN ENGİN
Ercan Engin

ÖNSÖZ

Ekonomik gelişmenin başlıca göstergelerinden biri olan enflasyon, günümüzde ekonomilerin en önemli sorunlarından biridir. Ekonomik istikrarın ön koşulu olan fiyat istikrarının sağlanması için önerilen çözümler, enflasyon sürecinin nasıl açıklandığı ile doğrudan ilişkilidir.

Bu çalışmanın amaçlarından biri, Türkiye’de uzun yıllardır yaşanan enflasyona nelerin neden olduğunun ve 1990’lı yıllarda ard arda yaşanan krizler sonucu uygulamaya konulan istikrar programlarının krizlere çözüm olup olmadığının incelenmesidir.

Son yıllarda uygulaması giderek yaygınlaşan Enflasyon Hedeflemesi politikasının Türkiye’de uygulanabilirliği ve yıllardır yaşanmakta olan enflasyon sorununun çözülmesinde alternatif bir politika olarak başarılı olup olmayacağının incelenmesi bu çalışmanın bir diğer amacıdır.

Enflasyon ve istikrar programları konulu tez çalışmamda bana destek olan, çalışmalarına önemli katkılar sağlayarak bana yol gösteren değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Şiir YILMAZ’a ve sevgi, sabır, özveri ve desteklerini esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Filiz ALKAN

Ankara, 2004.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR CETVELİ.....	vi
TABLolar LİSTESİ	vii

GİRİŞ.....	1
------------	---

**BİRİNCİ BÖLÜM
ENFLASYON**

1.1. Enflasyonun Türleri.....	3
1.1.1. Fiyat Artış Oranlarına Göre Enflasyon.....	4
1.1.1.1. Sürünen Enflasyon	4
1.1.1.2. Yüksek Enflasyon	5
1.1.1.3. Kronik Enflasyon.....	5
1.1.1.4. Hiper Enflasyon	6
1.1.2. Nedenlerine Göre Enflasyon	7
1.1.2.1. Talep Enflasyonu.....	8
1.1.2.2. Maliyet Enflasyonu	9
1.1.2.3. Fiyat Enflasyonu	10
1.2. Enflasyon Teorileri.....	11
1.2.1. Klasik Görüş	11
1.2.2. Keynesyen Görüş	19
1.2.3. Monetarist Görüş.....	24

1.2.4. Yapısalcı Görüş.....	27
1.3. Enflasyonun Nedenleri	31
1.3.1. Kamu Kesimi Finansman Açığı.....	31
1.3.2. Beklentiler ve Büyüme	37
1.3.3. KİT Politikası.....	40
1.3.4. Döviz Kuru Politikası.....	42
1.4. Enflasyonun Sonuçları.....	44
1.4.1. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi	45
1.4.2. Tasarruf ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi	46
1.4.3. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi	49
1.4.4. Kaynak Dağılımı Üzerindeki Etkisi.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK İSTİKRAR

2.1. Temel Yaklaşımlar.....	53
2.1.1. Parasalcı Yaklaşım.....	54
2.1.2 Sargent Wallance Yaklaşımı.....	55
2.1.3. Fiyat Düzeyi Mali Teorisi	56
2.2. İstikrar Programları	58
2.2.1. Ortodoks İstikrar Programları.....	59
2.2.2. Heterodoks istikrar Programları.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YAŞANAN ENFLASYON VE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

3.1. 1939 – 1945 Dönemi	66
3.2. 1954-1959 Dönemi	69
3.3. 1970-1979 Dönemi	72
3.4. 24 Ocak 1980 Kararları	76
3.5. 1981-1989 Dönemi	82

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1990'LI YILLARDAN SONRA YAŞANAN ENFLASYON VE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

4.1.1991-1995 Dönemi : 5 Nisan 1994 İstikrar Tedbirleri	87
4.1.1.1994 Krizine Yol Açan Nedenler	87
4.1.2. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı ve Programın Sonuçları	93
4.2.1995 – 1999 Dönemi	96
4.3. 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Sağlama Programı	98
4.3.1. Enflasyonu Düşürme Programının Uygulanması ve Programın Zayıf Yönleri	101
4.3.2. Kasım 2000 Krizi	106
4.3.3. Şubat 2001 Krizi	108
4.3.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	110

BEŞİNCİ BÖLÜM

ENFLASYON HEDEFLEMESİ

5.1. Enflasyon Hedeflemesinin Tanımı ve Özellikleri.....	121
5.2. Enflasyon Hedeflemesinin Avantajları ve Dezavantajları.....	125
5.2.1. Enflasyon Hedeflemesinin Avantajları	125
5.2.2. Enflasyon Hedeflemesinin Dezavantajları	128
5.3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon Hedeflemesi	129
5.4. Gelişmiş Ülkelerde Enflasyon Hedeflemesi	132
5.5. Enflasyon Hedeflemesinin Türkiye’de Uygulanabilirliği.....	134
 SONUÇ.....	 138
KAYNAKÇA	147
ÖZET	154
ABSTRACT	156

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tebliğ
Çev.	: Çeviren
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FTPL	: Fiyat Düzeyi Mali Teorisi
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
SSY	: Sabit Sermaye Yatırımları
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1.1. : Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcamaları (1991-2002).....	32
Tablo 1.2. : Vergi Gelirlerinin Kamu Gelirleri İçindeki Payı.....	34
Tablo 1.3. : Kamu Kesimi Borçlanma Gereksiniminin GSMH'ye Oranı.....	36
Tablo 1.4. : Türkiye'nin İç Borç Yapısı.....	37
Tablo 1.5. : Toptan Eşya Fiyatları Endeksinde Kamu ve Özel Sektör Payları.....	41
Tablo 1.6. : KİT'lerin Finansman İhtiyacı ve Görev Zararları.....	42
Tablo 1.7. : Reel Kur ve Döviz Kuru Değişimleri.....	44
Tablo 1.8. : Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH'ye Oranı.....	48
Tablo 1.9. : Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla)....	49
Tablo 2.1. : GSYİH Büyümesinin Ortalama, Standart Sapma ve Değişim Katsayısı (1982 - 2001)	52
Tablo 3.1. : İkinci Dünya Savaşı Döneminde Fiyat Artışaları (Tefe).....	68
Tablo 3.2. : 1954 - 1959 Dönemi Enflasyon Rakamları.....	71
Tablo 3.3. : 1970 - 1979 Dönemi Enflasyon Rakamları.....	73
Tablo 3.4. : İhracatla İlgili Seçilmiş Göstergeler.....	74
Tablo 3.5. : 1978 - 1983 Dönemi Fiyat Değişim Oranları (%).....	82
Tablo 3.6. : 1982 - 1989 Dönemi Toptan Eşya Fiyatları (Yıllık Değişim %)....	83
Tablo 3.7. : Büyüme Hızları (%).....	84
Tablo 3.8. : 1980 - 1989 Dönemi Faiz Oranları (%).....	86
Tablo 4.1. : İthalat , İhracat ve Dış Ticaret Rakamları.....	88
Tablo 4.2. : Reel Büyüme Oranları ve GSMH Deflatörü Değişimi.....	91
Tablo 4.3. : Kamu Maliyesi Göstergeleri.....	92
Tablo 4.4. : 1990 - 1994 Döneminde Enflasyon Rakamları.....	95
Tablo 4.5. : TCMB'nin Haftalık Döviz Rezervi (Milyon Dolar).....	107
Tablo 4.6. : GEGP(Mayıs 2001) ve Niyet Mektubu (Ocak 2002) Makro Ekonomik Hedefler.....	112

GİRİŞ

Türkiye'de uzun yıllardır yaşanmakta olan enflasyona karşı istikrar programları ile mücadele edilmiş, bazı dönemlerde enflasyonun oransal olarak düşürülmesi başarılmışsa da fiyat istikrarı olarak kabul edilebilecek kalıcı bir iyileşme sağlanamamıştır. 1980 – 1989 yılları arasında kapsayan on yıllık dönemde ortalama %51.3, 1990 – 1999 yılları arasında kapsayan on yıllık dönemde ise ortalama %78 oranında enflasyon yaşanmıştır.

1990'lı yıllarda enflasyonla mücadelede dünya ülkelerinin sağladığı başarının gerisinde kalan Türkiye'de, yıllardır süren ve özellikle 1990'lı yıllardan itibaren hız kazanan enflasyonist süreç sonucu, son yıllarda ard arda büyük ekonomik krizler yaşanmıştır.

Tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de farklı enflasyonist süreçler yaşanmıştır. Türkiye ekonomisinin yaşadığı enflasyonist sürecin dönemler halinde incelenmesi, süregelen enflasyon sorununun temel sebeplerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Bir amacı Türkiye'de yaşanan enflasyonist süreci ve krizleri incelemek olan bu çalışmanın birinci bölümünde enflasyonun tanımı, türleri açıklanmıştır. Klasik, Keynesyen, Monetarist ve Yapısalcı görüşlerin enflasyon teorileri ve çözüm önerileri hakkında bilgilendirme yapıldıktan sonra enflasyonun nedenleri ve çeşitli faktörler üzerinde olan etkileri ile yarattığı sonuçlar Türkiye ekonomisi de dikkate alınarak incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ekonomik istikrarın sağlanması doğrultusunda geliştirilen temel yaklaşımlar üzerinde durulmuş ve enflasyon sorununun aşılmasında gerek duyulan istikrar programları hakkında bilgi verilerek, ortodoks ve heterodoks istikrar programları açıklanmıştır.

Türkiye’de 1990’lı yıllara kadar yaşanan ekonomik krizlere ülkenin neden ve nasıl sürüklendiği, krizlerin nasıl ortaya çıktığı ve nasıl geliştiği, krizlerin ardından ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik olarak ne tür istikrar tedbirleri alındığı ve bu tedbirlerin sonuçları dönemler halinde üçüncü bölümde açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde 1990’lı yıllarda yaşanan enflasyon ve bu doğrultuda uygulanan istikrar programları incelenmiştir. 1994 krizi ve 5 Nisan kararları incelenmiş, 1999 yılında uygulanmaya başlanan iddialı istikrar programının Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yaşanan krizlerle noktalanması süreci ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hakkında bilgi verilmiştir.

Son bölümde ise, son yıllarda uygulaması oldukça yaygın hale gelen enflasyon hedeflemesi hakkında bilgi verilmiştir. Enflasyon hedeflemesi politikasının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulamasıyla elde edilen sonuçlar incelenmiştir. Türkiye’de geçmişte döviz kuru ve para nominal çapa olarak seçilmiş ancak enflasyonla mücadelede başarı elde edilememiştir. Bu bölümde son olarak enflasyonu düşürmek için uygulanabilecek alternatif politika olan enflasyon hedeflemesinin Türkiye’de uygulanabilirliği tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENFLASYON

Enflasyonun pek çok tanımı olmakla birlikte, ekonomide fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak yükselmesi veya paranın, satın alma gücünü sürekli olarak kaybetmesi enflasyonun tanımı olarak yaygın kabul görmektedir.

Dikkate alınması gereken iki önemli nokta vardır. Enflasyon, mal ve hizmet fiyatlarındaki bireysel fiyat artışları değil, mal ve hizmet fiyatlarından ağırlıklı olarak hesaplanmış fiyatlar genel seviyesindeki artışlardır. Ancak artışın fiyatlar genel düzeyinde olması tüm mal ve hizmetlerin fiyatının artmasını gerektirmez. Genel olarak ortalama fiyat düzeyi artarken, bazı malların fiyatlarında artış olmayabilir. Diğer önemli nokta ise enflasyonun fiyatlar genel düzeyindeki bir anlık veya kısa dönemli artışlar olmamasıdır. Fiyatlar genel düzeyindeki artış eğiliminin sürekli olması gerekmektedir.

Enflasyon genel anlamda toplam arz ve toplam talepten ve bunların karşılıklı etkileşiminden kaynaklanmaktadır. Özel tüketim, özel sektör yatırımı, kamu yatırımı, kamu cari harcamaları ve net ihracat toplam talebi oluşturmaktadır. Bu unsurlarda meydana gelen değişimler, toplam talepte değişikliklere neden olmaktadır.¹ Toplam talep düzeyindeki değişiklikler toplam arz esnekliği ile ters orantılı olarak fiyatlar genel düzeyini etkilemektedir.

1.1. Enflasyonun Türleri

Enflasyonist süreç genellikle iki kritere göre sınıflandırılır. Birinde enflasyonun hızı göz önüne alınarak fiyat artış oranlarına göre,

¹ A. Aydın AYAYDIN: Para Arzı Enflasyon İlişkisi, (Ankara, 1993), 17.

diğerinde ise enflasyonun nedenlerine göre gruplandırılır.

1.1.1. Fiyat Artış Oranlarına Göre Enflasyon

Fiyat artış oranları dikkate alındığında enflasyon genellikle sürünen enflasyon, yüksek enflasyon, kronik enflasyon ve hiper enflasyon olarak dört şekilde incelenmektedir.

1.1.1.1.Sürünen Enflasyon

Sürünen enflasyon fiyat artışlarının oldukça düşük olduğu ancak süreklilik gösterdiği durumlarda söz konusudur. Ülkelerin kendi ekonomik yapılarına göre normal sayılabilen enflasyon oranını ifade etmektedir. H. Firsch, fiyatlar genel düzeyindeki yıllık artışların %2-3'ü geçmediği ve enflasyonist beklentilerin oluşmadığı durumları sürünen enflasyon olarak adlandırır.² Genellikle gelişmekte olan ülkeler için yıllık %6-7'nin , gelişmiş ülkeler içinse %4'ün altındaki fiyat artış oranı sürünen enflasyon olarak kabul görmektedir. Ancak bu oranlar için açık ve kesin sınırlar çizmek mümkün değildir. Ülkeye, zamana ve koşullara bağlı olarak bu oranlar farklılık göstermektedir. Sürünen enflasyon kişilerin paraya olan güvenini sarsmaz dolayısıyla kişiler tasarruflarını likit tutmakta bir sakınca görmez. Uzun dönemli sözleşmeleri imzalamaktan çekinmezler. Ekonomik durum yatırımların artırılmasına uygundur. İşsizlik azdır, gelirler yükselir. Ayrıca fiyat artışlarının dış ticareti bozucu herhangi bir etkisi yoktur.

Enflasyon oranı düşük olduğu için mücadele etmesi kolaydır; ama zaten düşük olan oranı daha da düşürmek epey zordur. Sürünen enflasyonun sakıncalı olduğunu gösteren hiçbir ampirik araştırma yoktur.

² Helmut FRISCH: Enflasyon Teorileri , Çev. Ertan OKTAY (Ankara,1988), 3.

Sürünen enflasyon, iktisadi büyüme için olumlu bir ortam yaratmaktadır. Ancak piyasada oluşan nisbi fiyat değişmelerinin algılanmasını güçleştiren fiyat hareketleri, piyasa ekonomisi açısından büyük sakıncalar arz etmektedir.³

1.1.1.2. Yüksek Enflasyon

Yüksek enflasyonda yıllık fiyat artışları iki hatta üç haneli rakamlara ulaşmaktadır. Yüksek enflasyonun yaşandığı durumlarda hane halkı ve firmalar paranın değer kaybına karşı kendilerini korumak isterler. Bu nedenle paralarını likit tutmak yerine tüketime yada getirisi garantili olan kıymetli kağıtlara yönelirler. Ulusal paranın değerindeki hızlı düşüş nedeniyle ulusal paradan kaçış yaşanır, bireylerin yabancı para talebindeki artış enflasyonist süreci iyice hızlandırır. Yüksek enflasyon sebebiyle faiz oranlarında artışlar meydana gelir, yüksek faiz oranları ise yatırımların azalması sonucunu doğurur.

Yıllık fiyat artışları ortalama %10'un üzerinde, %100'ün altında seyretmektedir. Yüksek enflasyon herkesi rahatsız edecek kadar yüksektir, fakat zecri tedbirleri doğrulayacak kadar da yüksek değildir. Bu ve başka pek çok nedenle yüksek enflasyondan kurtulmak zordur. Kısa sürede büyük düşüşler sağlanabilir, ama çoğunlukla orta vadede geri gelip ortalamayı yakalar.⁴

1.1.1.3. Kronik Enflasyon

Ekonomide görülen uzun süreli yüksek enflasyona kronik enflasyon denir. Kronik enflasyonun yaşandığı ülkelerde, enflasyonla

³ Merih PAYA: Para Teorisi ve Para Politikası (İstanbul, 1998), 371.

⁴ İlker PARASIZ: Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar (Bursa, 2001), 9.

birlikte yaşamayı öğrenen bireyler, tıpkı geçmiş dönemlerde olduğu gibi, gelecek dönemler boyunca da fiyatların belirli bir oranda yükseleceğini tahmin ederler ve beklentilerini buna göre oluştururlar. Sözleşme yaparken bu beklentilerini hesaba katarak hareket ederler.

Kronik enflasyonla birlikte işsizlik oranında da artış görülür. Kronik enflasyonun yaşandığı ülkelerde kamu kesimi gelir gider dengesi ve cari işlemler dengesi sürekli açık verir. Fiziki yatırımlar azalır, sermayenin yurtdışına kaçışı gözlenir bütün bunlar ekonomik durgunluğu daha da artırır.

1.1.1.4. Hiper Enflasyon

Hiper enflasyon mal ve hizmet fiyatlar genel düzeyinin aşırı oranda ve hızla artması olarak tanımlanabilir.⁵ Hiper enflasyon, düşük enflasyonlu ekonomilerin bir yılda yaşadığı fiyat artışının birkaç günde yada haftada gerçekleşmesine denir. Hiper enflasyonda fiyat artışları çok büyük oranlarda ve hızlı olmaktadır. Bireyler satın aldıkları malı bazen aynı gün içinde bile aynı fiyattan alma olanağına sahip olamazlar. Hiperenflasyon konusunda Monetarist açıdan sistematik bir inceleme yapan Philip Cagan, aylık %50 veya daha yüksek orandaki fiyat artışlarını hiperenflasyon olarak niteledirmektedir.⁶

Dünyanın çeşitli bölgelerinde rastlanan ve istenmeyen bir durum olan hiper enflasyon tipik olarak birkaç yıl sürer ve uç durumlar sergileyerek yavaşlar veya sona erer.⁷

Hiper enflasyonlara büyük bütçe açıkları neden olmaktadır. Genellikle para yaratılarak büyük kamu kesimi açıklarının finanse edildiği

⁵ K. Batu TUNAY: Hiperenflasyon ve Hiperenflasyon Sürecinde Para İkamesi (İstanbul, 2001),53.

⁶ İlker PARASIZ: a.g.e., 6.

⁷ K. Batu TUNAY: a.g.e., 53.

lkelerde, para arzının kontrolsüz bir Şekilde arttırılması sonucu doğan bu enflasyon tipinde, para değer saklama fonksiyonunu ve kısmen de değişim aracı olma fonksiyonunu kaybettiğinden insanların ülke parası yerine yabancı parayı ikame etmesine neden olur ve anlaşmalar altın veya döviz üzerinden yapılır. Özel sektör para talebinin merkez bankası tarafından finanse edilmesi veya bu talebin finanse edilmesi için özel paranın basılmasıda hiper enflasyona neden olarak görülmüştür.⁸

Hiper enflasyonun ayırt edici temel özellikleri şunlardır;

- cret ve fiyatlar tam esnekliğe sahiptir
- Hızlanan enflasyon, parasal hesaplamaları yapılamaz hale getirir ve bunun sonucunda para sistemi tahrip olur
- Piyasa ekonomisi ve kurumlarının normal işleyişi sonucu ortaya çıkan bir durum değildir. Siyasal otoritenin çöküşü ve dış ticaret sorunu ile ilgili olarak ortaya çıkabilir.

I. Dünya savaşını izleyen yıllarda Almanya, Polonya, Avusturya, Rusya ve Macaristan gibi çeşitli ülkelerde, II. Dünya savaşından sonra da bazı Güney Amerika lkelerinde hiperenflasyon yaşanmıştır.

1.1.2. Nedenlerine Göre Enflasyon

Ekonomide yaşanan sürekli fiyat artışları çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir. Kuşkusuz enflasyonla mücadelede başarının ön koşulu enflasyonun hangi nedenlerden kaynaklandığının tespitinin sağlıklı bir Şekilde yapılmasıdır. Toplam arz, üretim faktörleri fiyatlarından, teknolojiiden, verimlilikten ve bunlarda meydana gelen değişmelerden etkilenmektedir. Maliyetler ve kar olarak özetlenebilen bu etkenler, hem

⁸ K. Batu TUNAY: a.g.e. ,53.

içten, hemde dıştan kaynaklanan değişmelerin baskısı altında toplam arz eğrisini içe veya dışa doğru kaydırmaktadır.⁹ Toplam gerçek talep olarak bilinen tüketim, yatırım ve kamu harcamaları ile ihracat gelirleri toplamı arzı aşıyorsa ya da maliyetlerde bir artış zinciri başgöstermişse veya kişilerin ve kurumların beklentileri gelecekte fiyatların artacağı şeklinde yoğunlaşmışsa ve herkes bu doğrultuda davranıyorsa, enflasyonla karşılaşılması kaçınılmazdır. Nedenlerine göre enflasyonu incelediğimizde üç tür enflasyonla karşılaşırız. Bunlar talep, maliyet ve fiyat enflasyonudur.

1.1.2.1. Talep Enflasyonu

Talep enflasyonu toplam talebin, toplam mal ve hizmet arzını aşmasının sonucudur. Cari fiyatlar genel düzeyinde, üretilen mal ve hizmetlerin toplam talebi karşılayamaması durumunda fiyatlar yükselir.

Fiyatların artışı, talebi aşırı şişirici unsurlar olan nominal para arzı artışı, tüketim eğiliminin yükselmesi, bekleyişlerin olumsuzluğu, nüfus artışı gibi nedenlerden meydana gelebileceği gibi artan talebe aynı olumlulukta cevap veremeyen, arzın artmasını engelleyen, üretim faktörlerinin kıtlığı, ekonominin değişik kesimlerindeki darboğazlar gibi nedenlerden de kaynaklanabilmektedir.

Yeterli finansman kaynakları ile desteklenmeyen kamu harcamalarının yatırım veya cari açık finansmanına dayanan bir kalkınma politikasına dönüşmesi halinde, enflasyonist talep baskıları yaratacağı açıktır. Bu harcamalar üretim etkisi uzun bir süre sonra belirlenecek altyapı gibi alanlara yönelirse ve bu alanlarda etkinliği sağlayacak bir yönetim biçimi oluşturulmazsa maliyetin ittiği ve talebin çektiği bir enflasyonla

⁹ Mükerrrem HİÇ: Para Teorisi ve Politikaları, (İstanbul,1994)

karşılaşılması ihtimali artar.¹⁰

Fazla talep; para arzı ve kredi hacmindeki genişleme, gerek kişilerin gerekse firmaların atıl para talebinin azalması, yatırımların tasarrufları aşması, ödemeler dengesi fazlalığından kaynaklanan gelir artışı, verimlilik artışı olmadan meydana gelen işçi ve memur ücretlerindeki artışlar, taban fiyat uygulamaları, kişilerin ve özellikle devletin gelirinden daha fazla harcama yapması gibi nedenlerden kaynaklanır. Devletin bütçe harcamalarında açık finansman politikası izlemesi enflasyonun başta gelen sebeplerindendir. Devlet harcamalarında artışın yanında, özel kredilerin tüketim harcamalarına yönelmesi de enflasyonist baskıyı artırır.

Klasik teoride talebin arzı aşmasına yol açan neden para miktarındaki artış olduğu halde, Keynesyen düşüncede enflasyon, tam istihdam seviyesinde toplam talebin ekonomideki para miktarına bağlı olarak ya da olmayarak toplam arzı aşmasıdır. Tam istihdam gelir düzeyinde üretimi daha fazla arttırma imkanı yoktur. Talebin artması durumunda bu fiyatlara yansiyacaktır. Daha sonraki bölümlerde bu konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.1.2.2. Maliyet Enflasyonu

Serbest piyasa ekonomisinin tüm şartlarını yerine getirememiş ekonomilerde, üretimi sınırlayan çeşitli darboğazlar mevcuttur. Örneğin temel girdilerin birinde veya birkaçında darboğazlar olabilir. Üretimin ithalata bağımlı olması, döviz açığı yaratabilir. İthalata bağılılığı olan iç girdilerde de talep fazlası yada darboğaz ortaya çıktığı takdirde, buda maliyetlerin yükselmesine yol açabilir.¹¹

Herhangi bir malın ya da hizmetin maliyetini oluşturan

¹⁰ A. Aydın AYAYDIN: a.g.e., 21-22.

¹¹ A. Aydın AYAYDIN: a.g.e., 20.

unsurlardan bazılarında fiyat yükselmeleri olduğunda maliyet artışları görülür. Bu da fiyatlara yansır ve maliyet enflasyonunu yaratır. Maliyet unsurları, hammadde, işçilik, genel idare gibi ürün maliyetlerini etkileyen girdilerden oluşur. Girdi fiyatlarının sürekli artışı, maliyetleri ve dolayısıyla fiyatları sürekli arttırmaktadır. Ücret hadlerinde verimliliği aşan yükselmeler de enflasyona neden olmaktadır. Ücret artışları ve verimlilik artışı dengeye gelmişse maliyetlerde artış olmayabilir.

Bir ekonomide üretim faktörleri piyasasında rekabetin bozulması sonucu girdi fiyatlarının yükselmesi, maliyetlerin artması, toplam arzın azalmasının en önemli nedenlerindendir. Maliyet enflasyonunda bir yandan fiyatlar genel düzeyi yükselirken diğer yandan da arzda azalma meydana gelir.

Keynes bu durumda çözüm olarak; devletin vergilerin düşürülmesi, çeşitli sübvansiyonlarla maliyetin bir bölümünün üstlenilmesi gibi bir takım görevleri almasını önermiştir. Çünkü Keynes'e göre maliyet enflasyonunun olduğu dönemde ekonomi eksik istihdam halinde olduğu için kısıtlayıcı para ve maliye politikası uygulamak toplam talebin daha da azalmasına yol açarak, üretim düzeyinin daha da daralmasına neden olabilir. Bu nedenle genişletici politikalar uygulanmalıdır.

1970 sonrası Türkiye enflasyonu önce talebin tahriki ile başlamıştır. Daha sonra, mal ve hizmet maliyetlerindeki yükselmeler, bu enflasyonu maliyet enflasyonu şekline dönüştürmüştür.¹²

1.1.2.3. Fiyat Enflasyonu

Firmaların esas amacı kar elde etmektir. Firmalar ürettikleri malların fiyatını tesbit ederken, üretim birimi başına ortalama toplam

¹² İlhan ÖZER: Türkiye'de 1970 -1983 Dönemi Enflasyonu (Ankara,1984), 12.

maliyeti esas alırlar ve buna belirli bir oranda kar ilave ederler. Daha yüksek gelir düzeylerinde bir yandan başta ücretler olmak üzere üretim faktörleri fiyatlarının kısa dönemde sabit tutulması, diğer yandan nihai mamül fiyatlarının yükselmesi firmaların daha fazla kar etmelerine olanak tanımakta, bu durum daha fazla mal üretmelerini teşvik etmektedir.

Fiyat enflasyonu, firmaların kar oranlarını yükseltmek için mallarının fiyatlarını yükseltmeleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Piyasaya sürülen malların satış fiyatlarının yükselmesinin bir nedeni de, piyasada rekabetin aksaması, firmalar arasındaki rekabetin ortadan kalkmasıdır. Rekabetin ortadan kalkmasıyla kar marjını arttıran firmaların neden olduğu enflasyona, fiyat enflasyonu (kar enflasyonu) denilmektedir.

Kamu kesiminde fiyatların belirlenmesine kamu otoriteleri karar vermektedirler. Özel kesimde ise işletmeler ve özellikle oligopol halindeki holdingler, kendi aralarında fiyat tespiti konusunda anlaşabilirler. Bu şekilde fiyatları yükseltme olanağı elde ederler.

1.2. Enflasyon Teorileri

Başlıca enflasyon teorilerini dört başlık altında toplayabiliriz. Enflasyonu para arzındaki artışlarla açıklayan Klasik Miktar Teorisi, gelirler ve harcama düzeyini de dikkate alarak enflasyonu yaratan talep fazlasının para miktarına bağlı olarak veya para miktarından bağımsız olarak ortaya çıkabileceğini açıklayan Keynesyen görüş, Monetarist görüş ve enflasyonun nedenlerini yapısal sorunlarla açıklayan Yapısalcı görüştür.

1.2.1. Klasik Görüş

Fiyatlar genel seviyesini para arzı artışlarının yükselttiğini

belirten Klasik görüş, enflasyona karşı para arzının kısılmasını önermektedir. Klasik görüşe göre ekonomi dengededir. Toplam arz reel faktörlerle belirlenmiş, her arz kendi talebini yaratarak arz-talep dengesi kurulmuştur. Fiyatlar genel düzeyindeki artışın durdurulması para arzının arttırılmasına son verilmesiyle mümkün olabilir. Para arzındaki artışlar karşısında ekonomi dengesini sadece fiyat ayarlaması yaparak sağlar, istihdam ve üretim hacmi bu durumdan etkilenmez.

Ekonomide talep fazlası veya talep eksikliği söz konusu olamaz. Uzun dönemde, nüfus artışı, teknolojik gelişme ve üretim faktörlerindeki artışa paralel olarak üretimde artacaktır. Fiyat istikrarının korunabilmesi için para arzı da üretimdeki artış oranında arttırılmalıdır. Para arzı artışları üretim seviyesindeki artışları aşarsa piyasada talep fazlası yaratılmış olur ve fiyatlar genel seviyesi yükselir. Ekonomide istikrar doğal olarak sağlandığı için devletin müdahale etmesine gerek yoktur.¹³

Klasik iktisatçılar ekonominin tam rekabet şartları altında otomatik olarak tam istihdam düzeyinde dengeye geleceğini savunurlar. Bu görüşe göre, denge reel milli gelir düzeyini tam istihdam sınırındaki üretim hacmi belirlemektedir.¹⁴ Ekonomi sürekli olarak tam istihdam dengesinde olduğundan, tam istihdam denge noktasından uzaklaşılsa dahi bu durum kısa bir sürede düzelecek ve ekonomi yeniden tam istihdam dengesine dönecektir. Dolayısıyla ekonomide gayri iradi işsizlik ve atıl kapasite bulunmaz. Klasik ücret teorisinde ücretlerin yeterince esnek olduğu kabul edilir, dolayısıyla cari ücrete razı olmak şartıyla, çalışmak isteyen herkes mutlaka bir iş bulacaktır.

Klasik teoride enflasyonun tek nedeni para arzı artışları olduğu için para otoritesi para arzını kontrol altında tuttuğu sürece enflasyonist ortamlarla karşılaşmayacaktır. Dolayısıyla enflasyonu durdurmak amacıyla uygulanacak para politikası ekonomideki para arzını

¹³ Tuğrul ÇUBUKÇU: Enflasyon Teorisi ve Türkiye'de Enflasyon (Ankara,1983), 71.

¹⁴ Erdoğan ALKİN: Gelir ve Büyüme Teorisi (İstanbul,1981), 28.

azaltmaya yönelik olmalıdır. Bu amaçla kullanılacak araçlar,¹⁵

- ▣ Reeskont oranlarının yükseltilmesi,
- ▣ Rezerv oranlarının yükseltilmesi,
- Açık piyasa işlemleri yoluyla piyasaya tahvil satılmasıdır.

Reeskont oranlarının yükseltilmesi kredilerin maliyetini yükselterek kredi taleplerini azaltır ve dolayısıyla para arzının kısılmasını sağlar. Rezerv oranlarının yükseltilmesi ise bankaların kaydi para yaratma olanaklarını daraltmakta ve para arzını yine daraltmaktadır. Açık piyasa işlemlerinde ise piyasaya tahvil satılması yoluyla para arzı direkt olarak azaltılacaktır. Böylece banka mevduatları ve kredilerde azalma sağlanarak, piyasadaki para miktarı azaltılmış olur.¹⁶ Para arzı kontrolünde bu araçlar tek tek kullanılabileceği gibi birliktede kullanılabilir. Sonuçta fiyatlar genel düzeyini etkileyecek tek bağımsız değişken olan para arzı kısılarak, klasik teorinin amacına yönelik politika uygulanmış olacaktır.

Klasiklere göre ekonominin reel kesimi otomatik mekanizmalar kanalıyla tam istihdamı kendiliğinden sağlayacağından, parasal kesimde istikrarın sağlanması daha önemli olmaktadır. Tedavüldeki para miktarı ile fiyatlar genel düzeyi ya da paranın değeri arasındaki ilişkileri ele alan bir para teorisi geliştirmişlerdir. Paranın değerindeki değişmelerin nedenlerini açıklamaya çalışan Klasik iktisatçıların görüşlerine miktar teorisi adı verilmiştir. Miktar teorisi para miktarındaki değişmelerle fiyatlar ve dolayısıyla paranın değeri arasındaki ilişkileri belirtmektedir.

Klasik iktisatçılar para arzını miktar teorisi çerçevesinde ele almışlardır. Para miktarı ile fiyatlar genel düzeyi arasında doğrudan bir ilişki kuran teoriye , Klasik Miktar Teorisi denilmektedir. Miktar teorisinde para miktarındaki değişmeler doğrudan doğruya ve aynı oranda fiyat değişmelerine neden olur. Fiyat düzeyi piyasadaki para miktarı tarafından

¹⁵ Naci KEPKEP: Enflasyon Kuramları, Politikalar ve Avusturya Keynesçiliği (İstanbul,1991),109.

¹⁶ Tuğrul ÇUBUKÇU: a.g.e., 72.

belirlendiğinden, para miktarı belli bir oranda arttırılınca fiyat düzeyi de aynı oranda artacaktır.

Miktar teorisi mübadele yaklaşımı ve para tutumu yaklaşımı olmak üzere iki görüş halinde gelişmiştir. Mübadele yaklaşımı en açık şekilde Irving Fisher tarafından ele alınmıştır. Fisher miktar teorisini açıklamak için değişim denkleminde faydalanmıştır.¹⁷ Değişim denklemi belli bir dönem içinde, bir ülkedeki toplam mal ve hizmet alışlarıyla, toplam mal ve hizmet satışlarının birbirine eşitliğini ifade eden özdeşliktir.

$$\text{Değişim denklemi: } M \times V = P \times T$$

Burada;

M : Para miktarını

V : Paranın işlem dolaşım hızını

P : Fiyatlar genel düzeyini

T : Para ile yapılan tüm işlemleri (reel işlem hacmini) belirtmektedir.

$M \times V$: belli bir dönemde yapılan tüm ödemeleri

$P \times T$: bu ödemelere konu olan işlemlerin toplam değerini ifade eder.

Miktar teorisi üç temel varsayıma dayanır:

- Para yalnızca işlemlerde kullanılmak üzere talep edilir.
- Ekonomi sürekli tam istihdam düzeyinde dengededir. Para miktarındaki değişimler üretim ve istihdam düzeyini etkilemez.
- Para ekonomideki nisbi fiyatları etkilemez yani yansızdır. Para bir malın değerine göre fiyatını, malların fiyatlarıyla gelirler arasındaki oranları etkilemez.¹⁸

Fisher, kendisine para arzı ile genel fiyat düzeyi arasındaki

¹⁷ A. Aydın AYAYDIN: a.g.e., 22.

¹⁸ Tezer ÖÇAL ve başk.: Para Banka Teori ve Politika (Ankara, 1997), 321.

ilişkiyi kurmasına imkan verecek bir makro ekonomik yaklaşım araştırmıştır. Değişim denklemi, para arzı (M), paranın dolaşım hızı (V), işlemlerin reel hacmi (T) ve fiyat düzeyi (P), arasındaki ilişkiyi tanımladığı için Fisher'in işine çok yaramıştır.

$$P \times T = M \times V$$

Bu özdeşlikte her satış bir satın almayı ifade etmektedir; tüm satışların değeri (işlem hacmi ve ortalama fiyatın çarpımı), tüm satın almaların değerine eşit olmak zorundadır. Bu ikinci değişken, yine mevcut para arzı ile bu paranın ortalama el değiştirme sayısının çarpımına eşit olmak zorundadır.

Miktar teorisine göre fiyatlar genel düzeyi; para miktarı, paranın işlem dolaşım hızı ve para ile yapılan tüm işlemlere bağlıdır. Paranın dolaşım hızının (V) sayısal değerini belirleyen halkın sosyo-psikolojik davranışları ve kurumsal yapıdır. Paranın dolaşım hızı ülkedeki harcamalarla ilgili örf ve adetler, üretim ve mübadeledeki teknik ve organizasyon, toplumdaki ödeme sistemi gibi faktörlere bağlı olduğundan sabit kabul edilebilir. Üretim hacmi, üretim faktörleri ve teknolojinin izin verdiği maksimum düzeydedir dolayısıyla reel işlem hacmi T'de , belirli bir dönem için veri olarak alınabilir. Bu durumda piyasada para miktarının değişmesi paranın dolaşım hızı V'yi ve reel işlem hacmi T'yi etkilemeyecek yalnızca fiyatlar genel düzeyi olan P'yi değiştirecektir. Bu varsayımlar altında, değişim denklemi genel fiyat düzeyinin belirleyicisi olarak yorumlanabilir. Para arzı arttığında fiyatlar genel düzeyi de aynı oranda artıracaktır.¹⁹

Özellikle Alfred Marshall tarafından savunulan para tutumu yaklaşımında kullanılan denkleme Cambridge denklemi denilmektedir. A.Marshall ve A.C.Pigou tarafından formüle edilen Cambridge

¹⁹ Helmut FRISCH: a.g.e., 180-188.

denkleminde Fisher'in denkleminin aksine mikro ekonomik bir yaklaşım kullanılmaktadır. Alternatif Cambridge yaklaşımında, kişilerin ne kadar para tutmak istedikleri üzerinde durulur.

$$M = k \times P \times T$$

Burada M para miktarını, P fiyatlar genel seviyesini, T işlem hacmini belirtmektedir. Burada para talebi fonksiyonu ile karşılaşılmaktadır. $P \times T$ nominal işlem hacmini (nominal milli geliri), k ise bu gelirden nakit olarak tutulan oranı ifade etmektedir. $k \times P \times T$ nominal para talebidir ve para piyasası dengede iken para arzına (M) eşittir.

Fisher denklemi ve bu denklem karşılaştırıldığında; Cambridge denklemindeki k'nın sayısal değeri Fisher denklemindeki V'nin sayısal değerinin tersine eşit olduğu görülür.

$$V = 1 / k \quad \text{veya} \quad k = 1 / V \text{ dir.}$$

Fisher yaklaşımında kurumsal faktörlere bağlı olan paranın dolaşım hızı (V) sabit olduğuna göre, Cambridge yaklaşımında sözü edilen nakit tutum oranında (k) sabit olacaktır. Demek ki nominal milli gelir ($P \times T$) ne olursa olsun, para olarak elde tutulmak istenen oranı (k) değiştirmeyecektir.²⁰

Reel işlem hacminin ve nakit tutum oranının belirli bir dönem için sabit kalması nedeniyle para arzındaki değişimler aynı yönde ve aynı oranda fiyatlar genel düzeyine yansımış olacaktır. Bu ilişkidен hareketle Cambridge denklemi reel para talebini açıklamada kullanılabilir. Yani denklem şu şekilde de yazılabilir;

$$M / P = k \times T$$

²⁰ Hüseyin AKGÖNÜL: Türkiye'de Para Arzının Belirlenmesi ve Para Arzı ile Fiyatlar Genel Düzeyi Arasındaki İlişkiler (Eskişehir, 1982), 56.

Eşitliğin sol tarafı reel para balanslarını, sağ tarafı ise reel para talebini göstermektedir. Para arzında ortaya çıkan değişme aynı oranda ve aynı yönde fiyatlar genel düzeyine yansıtacağından reel para balansları değişmeyecektir. Bu durum eşitliğin sağ tarafındaki reel para talebinin, para arzındaki değişmelerden etkilenmeyerek sabit kaldığını ifade etmektedir.²¹

Para arzı arttığında k 'nın ve dolayısıyla V 'nin bundan etkilenmeyecek olmasının nedeni paranın sadece işlem ve ihtiyat güdüsü ile elde tutulması varsayımıdır. Ekonomik birimlerin günlük işlemlerini yürütmek için yanlarında para bulundurma istekleri işlem güdüsü ile para talebini, beklenmeyen durumlarla karşılaşılması halinde hemen hemen kullanılabilecek bir miktar para tutulması ise ihtiyat güdüsü ile para talebini ifade etmektedir. Hem işlem, hemde ihtiyat güdüsü ile talep edilen para miktarı üzerinde etkili olan en önemli unsur gelir düzeyidir. Bu nedenle para talebi gelirin fonksiyonu olmaktadır. Ekonomi tam istihdamda olduğundan T sabit varsayılabilir. Burada bireylerin para tutma güdülerinin kısa dönemde sabit kalacağı varsayılmaktadır. Bu durumdan para talebinin ancak gelire göre değişeceği sonucu ortaya çıkar.

Paranın sadece işlem ve ihtiyat güdüsü ile elde tutulması varsayımının sonucu olarak, her iki yaklaşımda da paranın dolaşım hızı ve nakit tutum oranı sabit kalmakta, para arzındaki değişmelerden etkilenmeyeceği kabul edilmektedir. Para sadece işlemlere aracılık eden işlemleri kolaylaştıran bir araçtır. Elde bulundurulmuş para gelir getirmeyeceği için kişiler ellerinde atıl olarak para bulundurmayacaklardır. Para arzı ne kadar artarsa artsın toplumun mübadelelerde kullanmak amacıyla elde tutmak isteyeceği nakit oranı değişmeyecektir. Para arzı artışları üretim hacminde etkilemeyeceğinden, $M = k \times P \times T$ eşitliği gereğince, sadece fiyatlar genel düzeyini yükselterek, arz-talep dengesinin daha yüksek bir

²¹ Hüseyin AKGÖNÜL: a.g.e., 57.

bir fiyat düzeyinde yeniden kurulmasına neden olacaktır.

Klasik teoride ücretler tam istihdamı etkilemez dolayısıyla enflasyona neden olmaz. Ücretlerin yükselmesi durumunda firmalar ürünlerinin fiyatını yükseltecektir. Bu durum firmaların mal ve hizmetlerine olan talebi azaltacaktır. Firmalar talebin azalmasıyla istihdamı azaltacak ve arzı kısıacaklardır. İstihdamın azalması işgücü piyasasında emeğe olan talebin azalmasına, reel ücretlerin yine eski düzeyine dönmesine neden olacaktır. Ücret düzeyinin düşmesiyle firmalar daha fazla işgücü istihdam ederek üretimlerini eski düzeyine çıkarabileceklerdir. Arzın artmasıyla birlikte fiyatlar da gerileyerek ücret artışı öncesi düzeyine dönecektir. Ücret artışları, fiyat artışlarının sürekli olacağı bir ortam yaratılmasına neden olmayacaktır.

Kısacası Klasik istihdam teorisi, hem üretim faktörleri piyasasında, hem de mal ve hizmet piyasasında tam rekabet şartlarının geçerli olduğu; ücret, faiz ve rant gibi üretim faktörleri fiyatları ile mal fiyatlarının esnek olduğu varsayımına dayanır. Bu varsayımın sonucu olarak, ekonomide meydana gelecek bütün dengesizlikler, fiyat ayarlamaları ile kendiliğinden giderilecek , dolayısıyla devletin ekonomiye müdahalesine gerek kalmayacaktır.²²

Jean Baptist Say tarafından geliştirilen Say Kanunu gereğince piyasaya sürülen her mal kendi satış imkanını yaratmaktadır. Dolayısıyla bir mal üretildiğinde yalnız arz yapılmamış, aynı anda ve aynı miktarda talepte oluşturulmuş olmaktadır. Böylece arz talep dengesi kurulmuştur ve ekonomi tam istihdam dengesindedir. Ekonomik faaliyet hacminin tam istihdam düzeyine çıkmasına ve bu düzeyde devam etmesine talep yönünden hiçbir engelin olmaması, kazanılan gelirlerin derhal ve tamamen harcanacakları varsayımına dayanmaktadır. Uzun dönemde üretim artışlarında fiyat istikrarının korunması için para arzı da, üretim artış

²² Vural SAVAS: Keynesyen İktisat Yıkılırken (İstanbul,1986), 31.

oranında artırılmalıdır. Ancak para arzındaki artışlar üretim düzeyindeki artışın üzerinde olursa, piyasada talep fazlası yaratılmış olacak ve fiyatlar genel düzeyi buna bağlı olarak yükselecektir.

Özetle, Klasik görüş temelde enflasyona karşı para arzının kısılmasını önermektedir. Reeskont oranları, açık piyasa işlemleri, rezerv oranları gibi araçlar yardımıyla para arzı kontrol altına alınmalıdır. Reel gelir ve istihdam hacmi para arzının sabit tutulmasından veya azaltılmasından etkilenmeyecektir. Etki sadece fiyatlar genel düzeyi üzerinde olacaktır.

1.2.2. Keynesyen Görüş

Keynesyen teoride fiyatlar genel düzeyini istihdam hacmi belirler. Para yalnız işlem ve ihtiyat güdüsüyle değil aynı zamanda spekülasyon güdüsüyle de talep edilmektedir. Keynesyen modellerde para arzındaki değişimler üretimi esas aldıklarından, fiyatları faiz oranlarındaki ve yatırım harcamalarındaki değişiklikler etkilemektedir.

Kişilerin gelirlerini sadece tüketime harcamadıklarını belirten Keynes, Klasiklerin denge görüşüne karşı çıkmıştır. Eksik talep olabileceğini ve bu eksik talepte dahi ekonominin, tam istihdam denge düzeyinin altında bir noktada dengeye ulaşabileceğini belirtmiştir. Eksik talebin giderilip herhangi bir istihdam düzeyinde dengeye ulaşmanın devlet eliyle yapılan otonom harcamalarla gerçekleşebileceğini söylemiştir. Otonom harcamalar kuşkusuz dolaşımdaki para miktarını arttıracaktır. Ancak para arzı ekonomideki kullanılmayan kaynakların üretime sokulmasına yol açar ve fiyat düzeyini etkilemez. Para arzındaki değişimlerin üretimi etkilememeye başladığı noktada tam istihdama ulaşılmış demektir. Bu noktada fiyat artışları başlar. Keynes bunu "gerçek

enflasyon" olarak adlandırmaktadır.²³

Keynesyen analiz içinde enflasyon tam istihdamdan önce ve tam istihdam sonrasında farklı biçimde ele alınmıştır. Tam istihdam noktasının ötesinde enflasyon enflasyonist açık kavramı ile açıklanmış ve enflasyonun durdurulması için toplam talebin toplam arzı aşan kısmının elimine edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Tam istihdam öncesinde ortaya çıkan ve tam istihdama yaklaştıkça enflasyonist boyutlara varan fiyat artışları ise maliyetlerle ilgilidir. Bu nedenle enflasyona karşı alınacak önlemlerde talep yönetimi kadar toplam arzı etkileyen maliyet unsurlarınada yer verilmelidir.²⁴

Keynesyen düşünce sistemi ekonomide milli gelir ve istihdam dengesinin toplam harcamalar yani efektif talep tarafından belirlendiği görüşüne dayanmaktadır. Dolayısıyla ekonomiyi eksik istihdam dengesinden tam istihdam dengesine götürmek için efektif talebin, yani tüketim ve yatırım harcamalarının artması gerekir. Ekonominin eksik istihdam düzeyinde de dengede bulunabileceği kabul edildiğinde, para arzındaki artışın artık yalnızca fiyatlar genel düzeyini etkileyeceği ileri sürülemez. Para miktarındaki artışlar bir taraftan nominal gelirleri etkileyerek tüketim harcamalarını arttıracak, diğer taraftan faiz oranlarını düşürerek yatırım harcamalarında artışa neden olacaktır. Böylece efektif talep yükselecek ve milli gelir istihdam dengesi daha yukarı bir seviyeye çıkacaktır.²⁵

Keynesyen teorinin temelinde belirsizlik vardır. Hiç kimse bir malın fiyatının veya faiz oranının yirmi yıl sonra ne olacağını bilemez. Ancak yine de ekonomik kararlarını (örneğin hangi sektörde yatırım yapacak) alması gerekir. Bu durumda kişiler ya bugünün ve geçmişin koşullarına göre geleceği tahmin etmeye yönelirler, bu tahmine dayalı

²³ Şiir YILMAZ: Enflasyon Gelişmiş Ülkeler İçin Geliştirilen Kuramlar ve Türkiye Gerçeği (Ankara, 1982), 223.

²⁴ Tuğrul ÇUBUKÇU: a.g.e., 72.

²⁵ A. Aydın AYAYDIN: a.g.e., 25-26.

kararlar alırlar veya çoğunluğun tutumunu benimseyip onlara uyarlar. Koşulların değişmesi ile geleceğe yönelik kararların da değişmesi söz konusu olduğundan belirsizlik her zaman varlığını sürdürür. Keynes'e göre iktisat teorisi, Klasiklerin ihmal ettiği bu belirsizliği dikkate almak zorundadır.²⁶

Geleceğin belirsiz olması nedeniyle yatırımcıların kötümser bir tahmin içine girdiğini düşünelim. Bu kötümserlik likidite talebini arttıracaktır. Keynes likiditeyi istikrarlı bir fiyattan kolaylıkla satılabilen şeyler olarak tanımlar. Bu durumda, kötümser bir yatırımcı yatırım malları almak yerine, likit varlıklarını arttırmayı tercih edecektir. Likit varlıklar Keynes'e göre iki türdür; para ve tahvil. Dolayısıyla piyasada kötümserlik hakim olunca bireyler ellerinde daha çok para ve tahvil tutacaklardır. Buna bağlı olarak yatırım mallarına talep azalırken para ve tahvil talebi artacaktır. Ayrıca, tahvil talebinin artışı dolaylı olarak para talebinin artışına neden olmaktadır. Bu durum faiz oranının esnekliğini engeller. Sonuçta, para piyasasında denge; gelir, harcama ve dolayısıyla üretim azalması pahasına gerçekleşir.

Yatırımcının riski bu şekilde ortaya çıkarken tasarruf sahibinin de bir riski vardır. Belirsizliğin artması tasarruf sahiplerini ödünç vermede isteksiz yapacağından faizlerin yükselmesine ve vadenin kısılmasına neden olur. Hem ödünç verenlerin, hem de ödünç alanların likidite tercihi faiz oranlarının düşmesine engel olunca yatırım malları üretimi azalacaktır. Keynesyen teoride likidite tercihi önemli rol oynamaktadır.

Bahsedildiği gibi Keynesyen görüşte para, işlem ihtiyat ve spekülasyon güdüsü ile talep edilir. Spekülatif para talebi geleceğe yönelik beklentilerden büyük ölçüde etkilenir ve faiz oranının bir fonksiyonudur. Para arzı fiyatlar genel düzeyini değil para talebi ile birlikte faiz oranını belirler. Para arzı arttırıldığında faiz oranları düşer ve bu durum

²⁶ Vural ŞAĞAŞ :a.g.e., 32.

yatırımların arttırılmasına, efektif talebin yükselmesine dolayısıyla üretim hacmi ve istihdamın genişletilmesine olanak sağlar.²⁷ Faiz oranı ise tahvil fiyatları ile ters orantılıdır. Tahvil fiyatları ne kadar yüksekse faiz haddide düşük olacağından halk elinde o kadar çok spekülasyon güdüsü ile para tutmak isteyecektir. Tahvil fiyatları düştüğünde bu ucuz fiyattan tahvil alarak, ileride yüksek fiyattan satarak spekülasyon karı elde etmek amacıyla elde para tutulmak istenir. Tahvil fiyatları düşerken yani faiz haddi yükselirken, spekülasyon güdüsüyle elde atıl para tutma talebi azalır.²⁸ Keynesyen modelde para arzı reel gelirin artmasına aracılık edebilecek bir araç niteliğindedir. Ancak Keynes para arzı artışı ile faiz oranının düşürülmesinin sınırlarına işaret etmiş ve bu durumu likidite tuzağı ile açıklamıştır.²⁹

Gelirin fonksiyonu olan tüketim, faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliğinin belirlediği yatırımla birlikte efektif talebi oluştururlar. Toplam arz da istihdamın bir fonksiyonudur. İstihdam düzeyi bu iki fonksiyonun birbirine eşit olduğu noktadadır. Toplam talep arzdan büyük ise girişimciler istihdamı yükselterek, tersi durumda da düşürerek bu ikisini eşitleme eğilimindedirler.³⁰

Keynes'e göre enflasyonist açık tam istihdam üretim düzeyinin üstünde efektif talebin toplam arzı aşan kısmıdır. Bu açık fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine sebep olur. Enflasyonist açığı yaratan harcama artışlarını karşılamak için, para arzı arttırılabileceği gibi vergilerle veya açık piyasa işlemleriyle piyasadan para çekilmesiyle bu harcama artışlarının karşılanması yoluna gidilebilir. Dolayısıyla para arzında bir artış olmasa da başka nedenlerle efektif talepte yükselme görülebilir ve enflasyonist açıkla karşılaşılabilir.

Keynesyen görüşe göre para arzındaki artışın ilk etkisi parayı

²⁷ Hüseyin AKGÖNÜL: a.g.e., 58.

²⁸ A. Aydın AYAYDIN: a.g.e., 25-26.

²⁹ Hüseyin AKGÖNÜL: a.g.e., 58.

³⁰ Gülten KAZGAN: İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi (İstanbul, 1974), 48.

ikame eden devlet tahvili, hisse senedi, tahvil, senet gibi finansal araçların faiz oranları üzerinde olacaktır. Toplam harcamalar faize duyarsız olduklarından etkilenmeyecektir. Toplam talepteki kaymalardan meydana gelen enflasyon eğer parasal bir genişleme ile varlığını sürdürmüyorsa, parasal ayarlamalarla durdurulabilir.

Keynesyen görüş maliyet enflasyonunu kabul eder ancak temelde talep enflasyonunu inceler. Talep enflasyonuna göre enflasyonun temel nedeninin talebin arzdan fazla olması olduğu daha önce belirtilmiştir. Talep fazlalığının nedeni ise üretim eksikliğidir. Harcamalar üretimden daha fazladır. Bu durumda enflasyon karşısında yapılması gereken, vergileri yükseltip, devlet ve özel kesim yatırımlarının artırılmasıdır. Vergilerin artırılmasındaki amaç talep fazlalığının kısılmasıdır.

Enflasyondaki kısa vadeli değişimlerin en büyük nedeni arz şoklarıdır. Şoklar reel sektör kaynaklı ve geçicidir. Maliyet enflasyonu ve bekleyişlerin, enflasyonu sürdüren nedenler arasında olduğu kabul edilmektedir. Keynesyen teori gelecekteki enflasyon beklentisinin geçmişe bakılarak yapıldığını kabul eder. Bu nedenle insanların enflasyonun biteceğine inandırılması gerekmektedir.

Tam istihdam noktasının ötesinde ücret davranışlarıyla ilgili olarak Keynes'in sistematik ve kapsamlı bir analizi yoktur. Fiyatların uzun dönemde istikrarlı olup olmayacağı bilgisine üretimin verimliliğinin artış hızı ile ücretlerin yükselme yönündeki gücünün karşılaştırılması ile ulaşılabileceğini belirtmiştir. Ücretler, fiyat seviyesi ve verimlilikteki dalgalanmalara cevap verir, ama talepteki kısa dönemli çevrimsel dalgalanmalara duyarsızdır. Eksik istihdamda nominal ücretler dışsal alınmış, emek arz eğrisi kaldırılmıştır. Ancak emek talep eğrisi analizlerde yerini korumuştur. Girişimcilerin karlarını maksimize ettikleri nokta reel ücreti emeğin marjinal verimliliğine eşitledikleri noktadır. İstihdamı arttırabilmeleri reel ücretlerin düşmesine bağlıdır.

Keynesyen görüşte fiyatlar genel seviyesindeki yükselmenin nedeni toplam talebin toplam arzı aşmasıdır. Bunun nedenleri, marjinal tüketim eğiliminin yükselmesi, yatırımların artması, devlet harcamalarındaki artışlar veya ihracatın artması olabilir. Toplam talepteki fazlalığın ortadan kaldırılması piyasaya direkt müdahale olmadan dolaylı biçimde gerçekleştirilmelidir. Para politikasının da desteği alınarak maliye politikası araçları toplam talebi kısııcı şekilde kullanılmalıdır. Özetle Keynesyen görüş talep yönünden gelen etkilerle fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi durumunda maliye ve para politikası araçlarının, toplam talebi kısııcı yönde ancak toplam talebin yapısını ekonominin ve toplumun çıkarlarına ters düşecek şekilde değiştirilmesine imkan vermeden birbiriyle uyum içinde kullanılmasını önermektedir.³¹

Keynesyen teori para politikasından çok maliye politikası üzerinde durur. Maliye politikası harcamalar kanalıyla daha etkili olur. Para arzının ilk etkisi , parayı ikame eden araçların faizi üzerinde olur. Toplam harcamalar faize çok duyarlı olmadığından çok etkili olamaz. Zaten faiz oranı yoluyla para politikası dolaylı olarak transfer edilmektedir.

Piyasa sistemi sosyal malları sağlayamamaktadır. Dışsallıkların engellenememesi tekellerin olduğu ekonomilerde kaynakların yanlış dağılımına dolayısıyla gelir dağılımında dengesizliklerin olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle bütçe dengelenmeye çalışılmalıdır. Enflasyonist genişleme döneminde bütçe fazlası veren, enflasyonist gerileme döneminde ise bütçe açığı veren plan yapılmalıdır.

1.2.3. Monetarist Görüş

Monetaristler ekonominin tam rekabet şartları içinde çalıştığı

³¹ Naci KEPKEP: a.g.e., 113-116.

denge dışına çıksa bile otomatik olarak kendiliğinden dengeye ulaşacağı varsayımından hareket ederler. Devletin ekonomiye müdahalesine karşı olan monetaristler, devletin oyunun kurallarını belirlemesi ve kuralların uygulanmasında hakemlik yapmakla görevli olması gerektiği düşüncesindedirler. Ekonominin piyasa mekanizması içinde üretim, istihdam, bölüşüm gibi sorunları kendiliğinden çözümleyebileceğini, bu nedenle enflasyonun sebebinin piyasa dışından bir müdahale olduğunu söylemektedirler. Bu müdahale de hükümetlerin para arzını arttırmaları şeklindedir. Monetarist modellerde para arzı anahtar politika enstrümanıdır, maliye politikası ise önemsizdir. Ücretler ve fiyatlar esnektir. Ücret anlaşmaları uzun süreli olmadığı takdirde, ücretler cari talep koşullarına intibak ederler.

Monetarist yaklaşıma göre enflasyon parasal genişlemenin fazlalığından kaynaklanmaktadır. Friedman'a göre enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur. Para miktarındaki artış hasıladaki artıştan daha fazla olduğu zaman ortaya çıkmaktadır.³² Kısa dönemde fiyat düzeyini enflasyonist bekleyişler belirlerken, uzun dönemde yalnızca parasal genişleme belirler. Bu sistem içinde aktarım süreci para talebi, para arzının yeni düzeyine ulaşana kadar devam eder.

Friedman'a göre para arzındaki artış tek başına enflasyonun nedenidir. Para talebi yıllık fiyat değişimlerinden etkilense de son derece istikrarlıdır. Para arzında beklenmedik bir artışın olması, istikrarlı para talebi ile para arzının birbirinden kopmasına yol açacaktır. Böylece para arzı fiyatları etkileyen tek etmen, para talebi ise piyasa mekanizmasının serbestçe işlemesi sonucu günün birinde para arzına eşitlenen bir fonksiyondur. Para arzı ve para talebi eşitlendiğinde ekonomi yeni bir fiyat düzeyine gelmiş demektir.³³

Toplam talep eğrisindeki kaymaların nedeni para arzındaki

³² Helmut FRISCH: a.g.e., 2.

³³ Şiir YILMAZ: a.g.e., 65-224.

değişmelerdir. Monetarist yaklaşımda temel görüş para arzındaki artışın toplam talepte artış ortaya çıkaracağı şeklindedir. Talep fazlalığı ise hem fiyatlarda hem de parasal ücretlerde artışa yol açmaktadır. Bu durum ise birbirini besleyerek ücret fiyat sarmalına neden olmaktadır. Friedman ve Scwhartz ABD ekonomisi için yaptıkları çalışmalarda büyük durgunlukların para arzındaki azalmayla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Monetaristlere göre para arz ve talebi faize fazla duyarlı olmadığından, paraya olan talep herhangi bir mala olan talebe benzer.

Monetaristler para politikasının mal ve hizmet talebini doğrudan etkilediğini kabul ederler. Maliyet artışlarının fiyat artışlarını hızlandırabilmesi için malı zamlı fiyattan alacak kişilerin olması gerekir. Tüketicilerin elinde yeterli para yoksa malı alamaz. Bu durumda üretici üretimini kısar ve mal darlığı nedeniyle fiyatlar yükselebilir.

Yatırım düzeyi faiz oranına karşı çok duyarlıdır. Yatırımı belirleyen ana değişken faiz oranıdır. Toplam harcamalar, para arz ve talebinin aksine faiz oranındaki değişmelere duyarlıdır. Tüketim kalıpları kısa dönemde harcanabilir gelire göre değil, sürekli gelire göre düzenlenmektedir. Bu nedenle verginin harcanabilir gelir düzeyinde yaratacağı azalma enflasyonla mücadelede etkisiz olacaktır.³⁴

1960'larda enflasyon olgusunun mal ve faktör piyasalarındaki talep fazlası ile açıklanması enflasyon kuramlarında egemen olan görüştür. A.W.Phillips'in 1861- 1957 yılları İngilteresi için yaptığı araştırma benzer pek çok çalışmanın yapılmasına yol açmıştır. Bugün hala Phillips eğrileri olarak tanımlanan ücret – işsizlik ilişkisinin monetarist görüşlerle açıklaması sürmektedir. Phillips 1958 yılında yaptığı çalışmasında ücret artışları ile işgücü talebi arasında bir ilişki aramıştır. Ücret oranlarının dikey, işsizlik oranlarının yatay ekseninde gösterildiği grafikte işsizlik oranları

³⁴ Osman KILIÇKIRAN: Türkiye'deki Enflasyonun Analizi ve Model Araştırması (Ankara, 1991), 6.

ve ücret ilişkisini gösteren eğriye Phillips eğrisi adı verilmiştir.³⁵

Phillips eğrilerini, ücret artışları yerine doğrudan fiyat artış oranlarını çözümlenmede kullanan Friedman, Phelps ve Cagan olmuştur. Buna göre Phillips eğrisi parasalcı görüşün Stagflasyon'u açıklamasına da imkan tanımaktaydı. Ekonomide işsizlik varken yüksek istihdam ve üretim artışı hedeflerine ulaşmak için para arzı beklenmedik bir hızla arttırılmakta, talep yükseltilmekte, istihdam hacmi ve üretim genişlerken fiyatlar da artmaktadır. Ancak bu arada fiyat artışları, enflasyon beklentilerini de yükseltmekte ve tekrar aynı işsizlik oranına dönüşmektedir. İşsizliği azaltmak için para arzı artış hızı tekrar yükseltildiğinde enflasyon daha da hızlanmakta ve işsizlikle, hızlı fiyat artışları birarada yaşanmaktadır.

Monetarist yakalışımın önerdiği istikrar programları temel olarak şöyledir,³⁶

- Parasal genişlemenin kısılması,
- Ücret ayarlarının ertelenmesi veya eliminasyonu,
- Harcamaları azaltarak, vergileri yükselterek bütçe açıklarının ortadan kaldırılması girişimi,
- Önemli ölçüde devalüasyonla döviz kurunun ayarlanması,
- Fiyat ve ithalat kontrollerinin bölümsel liberalizasyonu.

1.2.4. Yapısalıcı Görüş

Yapısalcılar enflasyonun para arz ve talebi ile mal arz ve talebi arasında, talep lehine oluşan dengesizlik sonucu ortaya çıktığını ve sorunun uygun ekonomi politikaları ile çözümlenemeyeceğini savunan teorileri eleştirmektedir. Yapısalcılar bütün ekonomilerde, özellikle az gelişmiş ekonomilerde enflasyonun ekonomik yapıdaki bozukluklardan

³⁵ Şiir YILMAZ: a.g.e.,116.

³⁶ Naci KEPKEP: a.g.e., 143.

kaynaklandığını ileri sürmektedirler.

Enflasyonu ekonomideki yapısal aksaklıklara dayandıran yapısal iktisatçılar, enflasyonla mücadelenin ekonomideki yapısal aksaklıkların giderilmesi ile mümkün olacağını söylerler. Yapısalcı görüşte ekonomik kalkınmaya yönelik politikalar uygulamaya konulup bu yönde başarı elde edilmeden parasal istikrarın ve fiyat istikrarının sağlanacağına inanılmamaktadır. Uzun dönemli fiyat istikrarının sağlanabilmesi ancak çeşitli yapısal bozuklukların giderilmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi ile mümkün olacaktır.³⁷ Azgelişmiş ülkelerde, yapısal bozukluklar nedeniyle para ve maliye politikalarının enflasyonla mücadelede yetersiz kaldığını belirten yapısal iktisatçılar, bu ülkelerin sanayileşme ve kalkınmalarının enflasyonu önlemede belirleyici rol oynadığını savunmaktadırlar. Dolayısıyla yapısalcı görüş istikrar politikaları salt enflasyon konusunu aşmakta, ekonomik büyüme ve kalkınma önerileriyle birleşmektedir. Yapısalcı görüş gelişmiş batılı ekonomilerdeki fiyat düzeyi yükselmelerini uzun dönem trendleri ile açıklamaya çalışmaktadır. Enflasyona yol açan uzun dönem eğilimleri yapısal nedenlere bağlamaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde de yapısal bozukluklar olabileceğini savunan yapısalcılar, bu ülkelerde para ve maliye politikalarının kısmen de olsa başarı kazanabileceğini kabul etmektedirler.³⁸

Yapısalcı görüşte enflasyonun nedeni para arzı artışı değildir. Artan talep karşısında tarımsal üretimin yetersiz kalması, sanayinin girdi ve teknoloji bakımından dışa bağımlı olması, ihracat gelirlerinin düzensizliği, altyapı yatırımlarının yetersizliği, vergi sistemindeki çarpıklıklar ve vergi gelirlerinin yetersizliği gibi nedenler para arzı artışına neden olmaktadır. Bu nedenle enflasyonun esas sebebi yapısal darboğazlardır.

³⁷ Tuğrul ÇUBUKÇU: a.g.e., 81-82.

³⁸ Naci KEPKEP: a.g.e., 31-33.

Gelişmekte olan ülkelerin tipik özelliği çeşitli sektörlerde darboğazların oluşmasıdır. Yapısal darboğaz, bazı önemli girdilerin eksikliği nedeniyle üretimin tam istihdam seviyesinin altında kalmasıdır. Sektör bazında bazı darboğazların oluşmasıyla ekonominin üretim yapısı esnekliğini kaybetmekte ve düşük arz esneklikleri ortaya çıkmaktadır. Bu üretim yapısı nisbi fiyat değişimlerini etkisiz hale getirmektedir. Aynı zamanda nisbi fiyat enflasyonu olarak da adlandırılan yapısal enflasyonda, darboğazın bulunduğu sektördeki talep artışları aşırı talep yaratarak fiyatları arttırmakta, kısmi fiyat artışları ise bazı sürükleyici etkenlerin varlığıyla diğer sektörlerde de yansımaktadır. Dolayısıyla nisbi fiyat artışları fiyatlar genel düzeyinde yansımaktadır.

Sektörel darboğazlar ekonominin gelişme seviyesinden kaynaklanmakla birlikte, uygulanan çeşitli politikaların sonucu da olabilirler. Örneğin yarı sanayileşmiş ülkelerde görülen en önemli yapısal ve sektörel darboğaz olarak nitelendirilebilecek döviz darboğazı ile dış ticaret ve sanayileşme stratejileri arasında doğrudan doğruya bağlantı kurulabilir.³⁹

Ekonomide, özellikle enerji, ulaşım, haberleşme, eğitim gibi alanlardaki darboğazların giderilmesinde devlete büyük görevler düşmektedir. Yapısalcı görüşün önerdiği istikrar programında, geleneksel türdekilere göre, devlete daha büyük görevler yüklemektedir. Ağır yatırım rogramlarının finansmanı için devletin mali olanaklarının genişletilmesi gerekmektedir. Kamu sektörünün bir yandan borçlanması artırırken, bir yandan da vergi gelirlerini artırma yoluna gitmesiyle, harcamaların para basılarak finansmanı yoluna gidilmesine gerek kalmayacak ve bundan kaynaklanan enflasyonist baskılara son verecektir.⁴⁰

Yapısalcıların enflasyon analizi daha önceki kuramcılara göre farklıdır. Birçok yapısalcı için enflasyon , para otoritelerinin yeterince

³⁹ Süleyman ÖZMUCUR, Z. ÖNİŞ: Enflasyon Sorunu ve Türkiye'de Enflasyonu Önleme Politikaları, (1989), 52.

⁴⁰ Tuğrul ÇUBUKÇU: a.g.e., 83.

dikkatli veya dürüst davranmamamış olmaları ya da faiz gibi yanlı bir değişkenin üzerinde durmuş olmaları değil, toplumsal ve ekonomik bozukluklardan kaynaklanmaktadır. Bu da ancak politik eylemle çözülebilir.

Yapısalcılar, kaynaklar bir kullanımdan diğerine geçerken talep ve maliyet şartlarının değiştiğini, bu nedenle uyumun çok yavaş olduğunu söylemektedirler. Gelişme gösteren sektörlerde açıkların ortaya çıkacağını belirten yapısalcılar, kaynakların yavaş hareketinden dolayı fiyatların yükseleceği görüşündedirler. Daralan sektörlerde istihdamda azalma görülmez, esnek olması nedeniyle ücret ve fiyatlarda düşme meydana gelecektir.

Yapısalcılar mutlak bir fiyat istikrarına ulaşılabilceği görüşünde değillerdir. Bunun nedeni ise ulaşmak istenen yapısal değişimin fiyat ilişkilerinde yaratacağı değişmedir. Görelî fiyatlardaki değişme sürecinde ise fiyatlardaki artışlar düşüşlerden daha çok olduğundan, sonuçta fiyatlar genel düzeyinde bir yükselme olmaktadır. Bu nedenle izlenilmesi gereken yol, fiyat artışlarında etkileri olan çıkar gruplarının buna inandırılması ve desteklerinin sağlanması ile enflasyon oranının giderek azaltılmasıdır. Kamuoyunun alınan önlemlerin başarılı olacağına inanmasını sağlamak ve ekonomik birimlerin tercihlerinde bu önlemlerin yaratacağı olumlu sonuçlara katkıda bulunmaları sağlanmalıdır. Bu amaçla uygulamaya konulan program belli ilkelere uygun şekilde vergi sistemi, üretim yapısı ve dış ilişkiler politikasını değiştirmeyi içermelidir.⁴¹

Bazı ülkelerde ekonomi gerilerken bile enflasyonun düşmediğine dikkat çeken yapısalcıların üzerinde durdukları esas konu iktisadi kalkınmadır. İktisadi kalkınma ile enflasyon arasında bir uyum sağlanması üzerinde duranlar çoğunlukta olmakla birlikte iktisadi kalkınmanın sağlanabilmesi için enflasyona göz yumulmasını öneren yapısalcılar da vardır. Yapısalcılara göre kalkınmayla fiyat istikrarını

⁴¹ Naci KEPKEP: a.g.e., 146-147.

uyumlu hale getirmek için devlete ekonomideki esneksizlikleri giderme konusunda görevler düşmektedir. Bu nedenle yatırımları azaltan denk bütçe politikasından uzak durmak gerekir. Devalüasyonun ekonomi üzerindeki etkisi genişletici olmaktan çok gerileticidir. Daraltıcı para kredi politikası enflasyonu azaltmaktan çok arttıracaktır.⁴²

1.3. Enflasyonun Nedenleri

Yaşanan enflasyonların genel sebepleri yanında, ülkelere göre değişen Dünya'nın mevcut şartlarından kaynaklanan özel nedenleri de vardır. Bu bölümde enflasyona neden olan başlıca unsurları ele alacağız.

1.3.1. Kamu Kesimi Finansman Açığı

Enflasyonun en önemli nedenlerinden birisi kamu açıklarıdır. Devletin yapmak zorunda olduğu bir takım kamusal hizmetler vardır. Bu hizmetleri elde ettiği gelirlerle karşılar. Devletin elde ettiği gelirlerle harcamalarını karşılayamaması durumunda kamu kesimi finansman açığı ortaya çıkar.⁴³ Bütçe açıklarının kontrol edilememesi, devlet harcamalarından kaynaklanan bir enflasyon baskısının ekonomiyi şiddetle etkilemesine yol açmakta ve ekonominin genel dengesini bozmaktadır. Kamu açıkları iç veya dış borçlanma ve emisyon artışı ile karşılanmakta, bunun en önemli etkisi ise fiyatlar üzerinde olmaktadır.

Kamu kesimi açığının iç finansmanla kapatılması iki şekilde yapılmaktadır. Biri karşılıksız para basılmasıdır, bu kamuya doğrudan bir maliyet yüklemes , ama enflasyona yol açar. Diğer tahvil satışlarıdır, bu da

⁴² Osman KILIÇKIRAN: a.g.e. , 7.

⁴³ Şevket SAYILGAN: "Kamu Kesimi Açığı, Enflasyon Arasındaki İlişki ve Yarattığı Sonuçlar", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi ,33,8,(1996), 53.

bir noktadan sonra enflasyonist etkilere yol açabilir. Kamu kesiminin artan fon talebi reel faizleri yükseltir, bu da maliyet enflasyonuna yol açar.

Dış borç alınması durumunda, dış borçlar ülkenin döviz cinsinden sermaye birikiminde artış sağlayacak ve ekonomik büyümeye katkıda bulunacaktır. Dış borçların geri ödeme süreci de enflasyonu hızlandırabilmektedir. Ülkeler dış borçlarını kolay ödeyebilmek ve ihracat gelirlerini arttırmak amacıyla bazen devalüasyon yapmaktadırlar. Yapılan devalüasyon sonucunda , ülke parasının değeri düşer , ithalat azalır , ihracat artar bu da milli gelirde artışa neden olur. ⁴⁴

Tablo1.1.: Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcamaları* (1991 – 2002)

Yıllar	Konsolide Bütçe Geliri (milyar TL)	Konsolide Bütçe Harcaması (Milyar TL)	Konsolide Bütçe Açığı	Enflasyon (TEFE%)
1991	99 084	132 401	33 317	55.3
1992	178 070	225 398	47 328	62.1
1993	357 333	490 438	133 105	58.4
1994	751 616	920 454	150 838	120.7
1995	1 409 250	1 724 194	314 944	88.5
1996	2 757 958	3 961 308	1 233 350	74.6
1997	5 815 099	8 050 252	2 235 153	81.0
1998	11 811 065	15 614 441	3 803 376	70.2
1999	18 933 065	28 084 684	9 151 619	53.1
2000	33 756 437	46 602 627	12 840 190	51.4
2001	51 542 970	80 579 065	29 036 095	61.6
2002	76 400 450	115 485 633	39 085 183	50.1

*Konsolide bütçe gerçekleştirmeleri

Kaynaklar: Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE, 2001. Temel Ekonomik Göstergeler, DPT, Haziran 2003.

⁴⁴ Ümit EROL: "Türkiye'de Kamu Açıkları Enflasyon ve Senyorej", IFMC İktisat Raporu , (İstanbul ,1998), 37.

Bütçe açıklarından kaynaklanan yüksek faizli iç borçlanma özel kesimin finansman olanaklarını sınırlandırmakta ve finansman maliyetlerinin aşırı derecede yükselmesine yol açmaktadır. Finansman maliyetlerinin artması üretim maliyetlerini dolayısıyla fiyatları arttırmaktadır. Kamunun artan borçlanma ihtiyacı faiz oranının düşmesini engellemektedir. Yüksek faiz oranı nedeniyle özel kesimin kredi talebi azalmakta, özel kesimin kullanımına sunulmuş olan fonların azalmasıyla özel kesim kredi piyasasından dışlanmış olmaktadır. Özel sektörün borçlanma olanaklarının azalmasıyla, özel sektör yatırım eğiliminin gerçekleşmesi büyük çapta daralmıştır.⁴⁵

Kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması dolayısıyla artan bütçe açıklarını kapatmak için para arzını artırması enflasyonu talep yönünden, faiz oranları , döviz kuru , KİT zamları v.s. ise enflasyonu maliyet yönünden etkilemektedir.

Kamu kesimi açıkları konusunda göze çarpan ve enflasyonu körükleyen en önemli etken, hükümet harcamalarının enflasyonla birlikte artması, ancak vergi gelirlerinin reel olarak gerilemesidir. Enflasyona karşı harcama esnekliğinin vergi esnekliğinden büyük olması kamu açıklarının büyümesine neden olmaktadır. Enflasyon hızını yükselten bu açıklar belirli bir genişleme sürecini de harekete geçirmektedir. Başlangıçtaki bir enflasyoncu şok, harcamalar ve vergiler üzerindeki etkisi sonucu, bütçe açıklarına neden olmakta, bütçe açıkları para arzının artmasına ve toplam talepte artışa yol açmakta, bunu toplam arzda azalma izlemektedir.⁴⁶

⁴⁵ Süleyman ÖZMUCUR , Z. ÖNİŞ: a.g.e.,96.

⁴⁶ Tüsiad: Türkiye'de Enflasyon ve Enflasyon ile Savaşta Başarı Koşulları (İstanbul,1986), 16.

Tablo 1. 2.: Vergi Gelirlerinin Kamu Gelirleri İçindeki Payı

Yıllar	Vergi Gelirleri / Kamu Gelirleri
1991	81.28
1992	81.27
1993	75.20
1994	78.88
1995	77.78
1996	83.05
1997	82.52
1998	77.66
1999	79.33
2000	80.21
2001	78.08
2002	79.19

Kaynaklar: İstatistik Göstergeler 1923 – 1998 , DİE.
Temel Ekonomik Göstergeler, Haziran 2003, DPT

Devletin giderlerini gelirlerinin çok üzerinde belirleyerek ekonomiye bir finans açığı ile girmesi yüksek enflasyonlarda çok sık rastlanan bir durumdur. Bu finans açığını karşılamak için Merkez Bankasının finansman limitlerini zorlayıp genişleyerek ekonomiye bu yoldan talep akımını başlatmakta, çok defa bununla yetinmeyerek banka sisteminde doğal olarak oluşan fonları borçlanma yoluyla kendine çevirmekte, bu yolla hem ekonomide paranın dolaşım hızını arttırmakta, hem de gider düzeyi yükselmekte yani enflasyonist baskı yaratmış olmaktadır.

Kamu açığının enflasyon üzerinde bir de dolaylı etkisi olmaktadır. Kamu sektörünün merkezi hükümetin, mahalli idareler ve KİT'ler olarak aşırı borçlanması faiz oranlarını yükseltmiş ve enflasyonun

şiddetlenmesine bu yollarda katkıda bulunmuştur.

Türkiye ekonomisindeki kaynak yetersizliği, hükümeti Merkez Bankası kaynaklarını kullanmaya ve dolayısıyla para arzını arttırmaya sevk eden temel faktördür. Kaynakların arttırılması ise temelde, o ekonomide verimliliğin hızla artmasına bağlıdır.

Kit sorunları, kamu harcamalarında talep baskısı yaratan açık finansman eğilimi nedenlerinin başında gelmektedir. Açık finansman eğilimi yaratan bir başka neden ise sübvansiyon politikasıdır. Sübvansiyon politikası kamu kesimine aşırı finansman programlaması görevi yükleyerek dönem dönem fon akışında güçlükler neden olmaktadır. Ayrıca kapsadığı ve kapsamadığı bazı mallarda üretim ve mal dengelerini bozmaktadır.⁴⁷

Ekonomide talep baskısı yaratan açık finansman eğilimini önlemenin birinci koşulu, özel tasarrufları ve kamu tasarruflarını arttırabilecek gerçekçi bir faiz ve vergi politikası uygulanmasıdır. Kaynakları geliştirmek yanında açık finansmanı önlemenin ikinci koşulu talep fazlası yaratan harcamaları denetim altına almaktır. Doğrudan sınırlandırılması zor olan özel harcamalar üzerinde faiz ve vergi politikaları ile önemli ölçüde dolaylı etkiler yaratılabilir. Kamu harcamaları denetiminde ise bütçenin denetim aracı olması ve harcamaların disiplin altına alınabilmesi için kamu finans programı ciddi olarak ele alınmalı ve ödenekler ona göre belirlenmelidir.⁴⁸

⁴⁷ A. Aydın AYAYDIN: a.g.e., 21.

⁴⁸ A. Aydın AYAYDIN: a.g.e., 21.

Tablo 1.3. : Kamu Kesimi Borçlanma Gereksiniminin GSMH'ye Oranı

Yıllar	KKBG/GSMH
1980	8.8
1981	4.0
1982	3.5
1983	4.9
1984	5.4
1985	3.6
1986	3.7
1987	6.1
1988	4.8
1989	5.3
1990	7.4
1991	10.2
1992	10.6
1993	12.0
1994	7.9
1995	5.2
1996	9.0
1997	7.6
1998	9.2
1999	14.3
2000	10.9

Kaynak: Osman DEMİR: "Türkiye Ekonomisi Sorunlar, Hatalar ve Krizler", İktisat İşletme ve Finans, 202, Ocak 2003, 100.

Tablo 1.4. :Türkiye'nin İç Borç Yapısı

Yıllar	İç Borç Stoku / GSMH (%)	İç Borç / GSMH (%)	İç Borç Faizi Ödemeleri (milyar TL)
1990	14.40	2.5	10 037
1991	15.39	2.4	16 914
1992	17.60	3.6	34 087
1993	17.89	2.6	84 825
1994	20.56	4.5	229 912
1995	17.33	3.6	472 804
1996	21.02	7.1	1 335 516
1997	21.38	8.5	1 977 164
1998	21.70	8.6	5 626 676

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923 – 1998 , DİE.

1.3.2. Beklentiler ve Büyüme

Piyasa ekonomisinin en önemli görevlerinden biri de fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Ekonomik gelişme sürecine giren ülkelerde artan mal ve hizmet talebi dolayısıyla fiyat istikrarının sağlanması çok güçtür. Artan mal ve hizmet talebi fiyatlar genel düzeyini yükseltir ve ülke enflasyon sürecine girer. Ülke fiyat istikrarını daha yüksek bir fiyat düzeyinde arar. Yani ekonomik gelişme süreci boyunca , kontrol edilebilir ve düşük oranlı bir enflasyon devam eder.⁴⁹

Enflasyon oranının yüksek olduğu ortamlarda gelecekteki enflasyon oranlarına dair belirsizlik de yüksek olmaktadır. Dolayısıyla yüksek enflasyon ortamlarında ileriye dönük öngöründe bulunmak daha zor hale gelmekte ve artan belirsizlik zaman ufkunu daraltarak yatırım kararlarını baltalamaktadır. Enflasyondaki oynaklığın, dolayısıyla

⁴⁹ Sadun AREN: İstihdam, Para ve İktisadi Politika, (Ankara,1981) ,157.

enflasyondaki belirsizliğin yüksek olduğu ortamlarda, ekonomik ajanlar farklı enflasyon beklentilerine karşılık gelen farklı ücret ve fiyat artışlarını yürürlüğe koymakta bu da zaman içinde enflasyonun yükselmesine yol açmaktadır.⁵⁰

Hemen hemen enflasyonla paralel giden faiz oranı uygulaması, Türk Lirası'nın sürekli değer kaybetmesi, KİT'lerin maliyetlerinin üzerinde yaptıkları zamlar, yetkili kurumların tahminlerinin tutmaması, bir önceki yılın enflasyon oranı gibi faktörler enflasyonist bekleyişleri arttıran nedenler arasındadır.

Belirli bir dönem boyunca fazla değişiklik göstermeyen enflasyon sürecinin daha uzunca bir süre devam edeceği beklentisinin yaygınlaşmasıyla ve çeşitli uzun vadeli işlemlerin etkisiyle beklentiler süreklilik kazanır. Vadeli mevduat, kredi, ücret sözleşmeleri, kira - sözleşmeleri mevcut enflasyon oranının geleceğe ait uzantısını oluşturmaktadır. Buna aldığı hızla süregelen enflasyon da denilmektedir. Toplam talepten ve/veya toplam arzdan bir şok gelmediği takdirde beklenen enflasyon oranı aynen devam edecektir.⁵¹

İktisadi oyuncular, geçmişe bakarak oluşturdukları kararlarla bugünün ve yarının maliyetlerini ve dolayısıyla fiyat düzeylerini belirlerler. Enflasyonist bekleyişlerin hızlanmasıyla talep artmakta, talep karşılanamayınca da fiyatlarda artış meydana gelmektedir. Enflasyonist bekleyişler belirsizliği de etkilediği için yatırımlardan kaçışa neden olmakta ve bu yolla fiyat artışlarını dolaylı biçimde de etkilemektedir.

Toplumda enflasyon beklentisi ortaya çıkarsa para ve maliye politikaları ile enflasyonu kontrol altına almak güçleşir. Para arzı sınırlandırılrsa bile, enflasyon beklentisi paranın dolaşım hızını yükselteceğinden toplam talebi kısmak zorlaşır. Enflasyon beklentisini

⁵⁰ TÜSİAD: Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri (İstanbul ,2002), 38.

⁵¹ TÜSİAD: Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri, a.g.e.,16.

kırmak için faiz hadlerinin yükseltilmesi gerekir. Bu durum ise yatırımları olumsuz yönde etkileyerek ekonomik büyümenin yavaşlaması ve işsizliğin artması sonucunu doğurur. Enflasyonu kontrol altına almanın çıkardığı maliyetler yüksektir.

Enflasyon oranının artacağı beklentisi borçlanmayı kararlı hale getirerek kredi talebini arttırmakta, kredi talebinin yüksek olması ise faiz oranlarının düşmesine engel olmaktadır. Ekonomi dışı açılırken, içindeki fiyat yapısı dışardaki fiyat yapısına uyum sağlama eğilimine girmektedir. Bu durum Türkiye'de gıda malları ve turizmde görülmektedir. Üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının yabancı malların fiyatları esas alınarak belirlenmesi bekleyişi de fiyatları etkileyen bir başka unsurdur.

Belirli bir enflasyon oranı ile ülkenin büyüme hızı arasındaki ilişkinin yönü konusunda net bir görüş birliği sağlanamamıştır. Bazı iktisatçılara göre yüksek oranlı bir enflasyonla , yüksek büyüme hızları arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Enflasyon düştükçe tüketim ve yatırım talebi artacak, büyüme hızı da artışa geçecektir. Enflasyon sürdükçe tersi olacak , büyüme eksi veya sıfır civarında sürünecektir.⁵²

Kronik enflasyon, toplam nominal talepteki artışın reel GSMH büyüme hızının çok üstünde seyretmesi anlamını taşır. Birkaç yıl yüksek enflasyon yaşamış bir ekonomide, en ciddi sorun nominal talepteki artışın yavaşlamasının ilk aşamada fiyatlardan çok büyüme hızını düşürmesidir. Enflasyonla nominal gelirin büyüme oranı arasında pozitif, reel gelirin büyüme oranı arasında negatif bir ilişki mevcuttur.⁵³

Ekonomik istikrarsızlık ileriye dönük sağlıklı hesaplama yapmayı zorlaştıracak ve girişimcilerin uzun vadeli reel yatırımlar yerine spekülatif alanlara yönelmesine neden olarak büyümeyi olumsuz yönde etkileyecektir.

⁵² Asaf Savaş AKAT: Türkiye'de Yüksek Enflasyon Çelişkisi", 270, (İstanbul, 1999), 1.

⁵³ Asaf Savaş AKAT: Kronik Enflasyonla Mücadele (), 6.

Türkiye'de yüksek enflasyon büyümenin fırsat maliyeti olmamış, tersine faiz oranlarını ve döviz kurlarını arttırarak büyümeyi azaltmıştır. Dalgalı yüksek enflasyon altında ileriye yönelik sağlıklı hesap yapma olanağı azalmış, spekülâtif eğilimler artmıştır.⁵⁴

1.3.3. KİT Politikası

Türkiye, kronik enflasyon ülkelerinin çoğunda rastlanan yaygın kamu işletmeciliğine çok iyi bir örnektir. KİT'lerin gelir ve giderleri arasındaki dengesizlik hazineden karşılanır. Bazen KİT'lerin açığı nominal bütçe açığına eşitlenir ve reel olarak onu aşar. Bu durumda, bütçe açığına yönelik maliye politikasının mutlaka bir KİT politikası ile desteklenmesi gerekir. Aksi halde, maliye politikasının etkinliği kalmaz.

KİT açıklarını kısa dönemde kapatmanın iki yolu vardır. Birincisi, KİT ürünlerinin fiyatlarında reel artışlar gerçekleştirmek , yani enflasyonun üzerinde fiyat artışına izin vermektir. Bu yöntem enflasyonun esas nedenlerinden birini ortadan kaldırırken, bir yandan da enflasyonun hızlanmasına neden olacaktır. Eğer KİT ürünleri, ekonomide daha çok girdi niteliği taşıyan mallar ise enflasyondaki yükselme bir seferlik olmayacak, maliyet enflasyonu şeklinde daha sonraki dönemlerde özel kesim fiyatlarına yansıyacaktır.

⁵⁴ Osman DEMİR: "Türkiye Ekonomisi Sorunlar, Hatalar ve Kriz" İktisat İşletme ve Finans, 202, (Ocak 2003), 86-87.

Tablo 1.5. : Toptan Eşya Fiyatları Endeksinde Kamu ve Özel Sektör Payları (1994=100)

Yıllar	Genel Endeks	Kamu	Özel
1994	100.0	100.0	100.0
1995	186.0	176.8	188.8
1996	327.3	321.6	329.0
1997	595.0	596.5	594.6
1998	1022.4	944.8	1045.8
1999	1564.9	1617.5	1549.1
2000	2369.9	2740.8	2258.0
2001	3830.3	4681.4	3573.7
2002	5749.6	6976.0	5379.8

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler, Haziran 2003, DPT.

Açıkların kapatılmasının ikinci yolu ise KİT yatırımlarının kısılmasıdır. Kısa dönemde, KİT yatırımlarının daraltılması enflasyona hiçbir olumsuz etki yapmadan KİT açığını düşürür. Ancak KİT yatırımlarındaki düşüş uzun dönemde büyük sorunlar yaratır. Çünkü KİT'lerin rasyonelleşmesi için yatırıma ihtiyaç vardır. Yatırımların kısılması KİT sorunlarının daha sonraki dönemlerde büyüyerek geri dönmesine yol açar.⁵⁵

⁵⁵ Asaf Savaş AKAT: Kronik Enflasyonla Mücadele, a.g.e., 11-12.

Tablo 1.6. : KİT'lerin Finansman İhtiyacı ve Görev Zararları

Yıllar	Toplam Finansman İhtiyacı (Milyar TL)	Toplam Finansman İhtiyacı/ GSMH (%)	Görev Zararı (Milyar TL)	Görev Zararı / GSMH
1990	-23 362	5.88	378	0.10
1991	-30 292	4.77	1 943	0.31
1992	-39 149	3.55	495	0.04
1993	-74 010	3.71	3 880	0.19
1994	-109 230	2.81	-	-
1995	-127 557	1.62	-	-
1996	-398 684	2.66	8 297	0.06
1997	-941 131	3.20	2 050	0.01
1998	1 802 290	3.37	14 960	0.03
1999	-2 556 809	-3.27	93 000	0.12
2000	-3 294 132	-2.62	58 056	0.05

Kaynak: Mali İstatistikler 1980 -2001 , DİE.

1.3.4. Döviz Kuru Politikası

Döviz kurunu enflasyon oranına göre ayarlayacak otomatik bir mekanizma kurulmadan, ihracata rekabet imkanı sağlamak ve ihracat ile işçi dövizlerini uyarmak son derece zordur. Ekonomiye yükü aynı olan yapay ayarlama mekanizmaları yerine kur düzenlemelerine başvurmak daha rasyoneldir. Mal sermaye döviz fiyatları arasında enflasyonu kendi içinde yavaşlatacak bir bağlantı kurulmadan, ekonominin gerçek finans kaynaklarını genişletmek ve harcamaları denetim altına almak gittikçe zorlaşacaktır.⁵⁶

⁵⁶ A. Aydın AYAYDIN: a.g.e., 22.

Döviz kurunun yükselmesi enflasyonu iki şekilde etkilemektedir. ihracat ve döviz girişi karşılığında Türk Lirası artmaktadır. Dışa açılmanın doğal sonucu artan rezervlerin, parasal genişleme dolayısıyla enflasyonu arttırdığı kabul edilmektedir. Diğer yandan döviz kuru, ekonomideki girdi maliyetlerini ve maliyet yapısını en az ücret haddi kadar etkileyen bir fiyattır. Dolayısıyla döviz kuru değişiklikleri ve enflasyon düzeyi arasındaki ilişki büyük önem kazanır. Sanayinin ithalata bağımlı olması, ithalatımızda azımsanmayacak bir yer tutan dış girdiler ve artan döviz kuru, ithal girdilerinin Türk Lirası olarak maliyetinin artması sonucunu doğurmaktadır. Artan maliyetler ise fiyatlara yansıtılmaktadır. Dolayısıyla döviz kurundaki hareketler fiyat düzeyini hem talep hem de arz yönünden etkileyecektir.

Türk Lirasının yabancı paralar karşısında sürekli değer kaybetmesi toplam ihracatı arttırıcı, toplam ithalatı ise azaltıcı rol oynayacaktır. Bu da talep yönünden enflasyonu etkileyebilmektedir.

Sabit kur, kapalı ekonomi ikilisinde enflasyon çok ciddi ödemeler bilançosu sorunlarını beraberinde getirmekte, istikrar paketleri enflasyondan çok ödemeler bilançosu bunalımını çözmeyi hedeflemektedir. Bu koşullarda, büyük oranlı reel devalüasyon, bir yandan reel efektif talebi kısararak, bir yandan da ticaret dengesini düzelterek istikrar paketlerinin başarısında önemli bir rol oynar. Devalüasyon ve KİT zamları ilk aşamada enflasyonu yükseltmekte, fakat muhafazakar mali politikalar sürdürüldüğü takdirde ilk ivmeden sonra enflasyon düşerken ticaret dengesi düzelmektedir.

Sabit kur uygulaması, kapalı ekonomiye ilk turdan sonra fiyat düzeyinin istikrar bulacağı tabanı temin etmektedir. Bu olguya çapa (anchor) denir. Çünkü enflasyon sürdükçe döviz kurunda devalüasyonun devam etmesi maliyet enflasyonunu besleyen yani enflasyonu tam anlamıyla kısır döngü spiriline çeviren bir dinamiği devreye sokar. Esnek

kur, kamu otoritesinin elinde oldukça önemli bir istikrar aracıdır. ⁵⁷

Tablo 1.7. :Reel Kur ve Döviz Kuru Değişimleri

Yıllar	ABD Doları	Reel Kur endeksi (1982 Ocak=100)
1990	2.607,62	94,48
1991	4.169,85	91,28
1992	6.868,69	87,25
1993	10.986,82	86,57
1994	29.704,33	66,87
1995	45.705,43	76,39
1996	81.184,26	75,05
1997	151.428,52	74,53
1998	260.039,56	75,08
1999	417.580,86	71,15
2000	623.749,34	72,00
2001	1.222.921,35	59,73
2002	1.504.597,53	71,11

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler, Haziran 2003, DPT.

Açık ekonomide, faiz hadlerinin döviz kuru üzerinde yoğun etkisi vardır. Efektif talebi düşüren yüksek faiz politikası bir yandan döviz talebini azaltır, diğer yandan döviz arzını artırır. Böylece paranın değer kazanması (revalüasyon) sürecini başlatır. Düşük faizin etkisi ise paranın değer kaybetmesidir.

1.4. Enflasyonun Sonuçları

Hükümetler bazen enflasyonist para politikası izlerler. Bunun bir nedeni de istihdamın artırılması ve dolayısıyla büyümenin sağlanması,

⁵⁷ Asaf Savaş AKAT: Kronik Enflasyonla Mücadele, a.g.e., 16.

diğer nedenide bütçe açıklarının kapatılmasıdır. Düşük oranlı, ılımlı enflasyondan pek korkulmaz. Halkın paraya olan güvenini sarsmayan düşük oranlı enflasyon, toplam talep üzerindeki olumlu etkisi göz önüne alınarak hükümetler tarafından çoğu kez arzu edilir.

İlimli enflasyon, toplam talebin artışına neden olurken, tasarruf ve yatırımların da artmasına neden olacaktır. Artan yatırımlarla istihdam düzeyi ve üretim (toplam arz) artacak, ekonomi belirli bir gelişme hızına kavuşacaktır. Ancak para arzındaki artış, kısa sürede üretimde gerekli artışı uyarmazsa, ılımlı enflasyon yüksek enflasyona dönüşecektir. Yüksek enflasyon tasarrufların azalması, yatırımların düşmesi ve üretken olmayan alanlara kaymasına neden olur. Gelir dağılımını adaletsiz hale getirerek, sosyal huzursuzluklar yaratır. Ayrıca dış ödemeler dengesinin bozulmasına ve kaynak dağılımında rasyonellikten uzaklaşılmasına neden olmaktadır. Yüksek enflasyonun sosyal etkilerinin yanında istihdam ve dolayısıyla milli gelir üzerinde de olumsuz etkileri bulunmaktadır.

1.4.1. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Kronik enflasyon ortamında fiyat artış hızı yavaşlamadan, nominal talep artış hızının düşürülmesi zorunluluğu gelir dağılımını gündeme getirir. Nominal talepteki düşüş bazı kesimlerin gelirlerinde bir düşüşten kaynaklanacaktır. Kronik enflasyon düşecekse, mutlaka bir süre için nominal talepteki azalma fiyatlardakinden büyük olacak yani reel büyüme yavaşlayacak, mutlaka bazı kesimlerin talebi diğerlerinden daha çok düşecek yani onlar daha büyük bir fatura ödeyeceklerdir.⁵⁸

Bir ülkede fiyatlar genel düzeyi yükselirken, fiyat artışları tüm mallarda aynı oranda gerçekleşirse ve toplumdaki tüm kesimlerin gelirleri enflasyon oranında artarsa bu durumda kimsenin satınalma gücünde bir

⁵⁸ Asaf Savaş AKAT: Kronik Enflasyonla Mücadele, a.g.e., 7.

değişiklik olmaz. Toplumda herkes eski satınalma gücünü koruyacağından enflasyon gelir dağılımı üzerinde herhangi bir etki yapmaz. Oysa enflasyonla birlikte bir kesim satınalma gücünü enflasyona karşı korurken, bir başka kesim satınalma gücünü koruyamaz. Böylece toplumda yeniden gelir dağılımı oluşur, gelir transferi yaşanır.

Enflasyonun en olumsuz etkisi alt gelir grupları üzerindedir. Özellikle sabit gelirli enflasyonun şiddetini daha fazla hisseder. Fiyatlarda meydana gelen artışlar sabit gelirli enflasyonun satınalma gücünü azaltarak kişilerin reel gelir kaybına neden olur. Enflasyonist süreçte alt gelir gruplarının ve sabit gelirli enflasyonun gelirleri büyük ölçüde tüketime yöneldiğinden, enflasyonist süreç uzadıkça onlarla üst gelir grupları arasındaki fark daha da büyür.

Enflasyon dönemlerinde zengin daha da zenginleşirken, gelirleri fiyatlardaki artış oranında artmayan kesimin satınalma güçleri gün geçtikçe azalır ve giderek fakirleşir. Zamanla orta sınıf tamamen ortadan kalkar. Gelir dağılımındaki bu bozukluklar sonucu geniş bir kesimin tüketim düzeyi düşmekte ve bunun sonucu olarak üretilen mal ve hizmetlere talep yaratılamamaktadır. Üretimde yeterli artış sağlanamadığı için enflasyon oranı da artmaktadır.

1.4.2. Tasarruf ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Enflasyon dönemlerinde faiz oranlarının enflasyonun üzerinde olması gerekir. Bu nedenle faiz oranları beklenen enflasyon oranına göre belirlenmelidir. Faiz oranları gerçekçi biçimde ayarlanmadığı takdirde, tasarrufları genişletmenin imkanı yoktur. Faiz oranlarının enflasyonun altında kalacağı kuşkusuz, düşük ve orta gelirli enflasyonun tasarruftan uzaklaştırır. Bu kesim ellerine geçen tüm parayı hemen harcadıkları gibi, borçlanmaya da yönelirler. Böylece enflasyon dönemlerinde düşük gelire sahip

kesimlerin tüketimleri artar.

Enflasyonla birlikte daha da zenginleşen yüksek gelirli kesimlerin ise tasarruf eğilimi giderek artar. Ancak bu tasarruflar altın, döviz, gayrimenkul gibi spekülâtif alımlara yönelir. Böylece enflasyon dönemlerinde ekonomide üretim miktarını (toplam arzı) arttıracak yatırımlar azalır. Arzın artmaması enflasyonun daha da şiddetlenmesine yol açar.

Fiyat artışları ile yatırımlar arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Bu enflasyon sonucu üretim dışı alanlarda kısa dönem karlarının yükselmesinden kaynaklanır. Belirli bir düzeyin üzerinde fiyat artışı gerçekleştiğinde yatırımların azaldığı gözlenmiştir. Yatırımların azalma eğilimi tarım ve sanayi gibi temel üretim kesimlerinde diğer alt sektörlerden daha fazladır. Yatırımlar kamu, özel ayrımı çerçevesinde incelendiğinde, özel yatırımların niteliği gereği fiyat artışlarına daha duyarlı olduğu sonucu çıkmaktadır.

Yatırımların azalmasındaki temel belirleyici unsur üretim dışı faaliyetlerdeki yüksek kar olanakları olmakla birlikte enerji , makina ve hammadde ithalinde yaşanan darboğazlarla iç ve dış piyasada belirlenen aksamalar da yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir. Enflasyonist ortamda gelecekle ilgili kararlar vermek güçleşeceğinden uzun vadeli yatırımlar da yapılmaz.

Tasarruflar yatırımların esas kaynağıdır. Tasarruf yatırım dengesi , yatırımlar lehine bozulursa yani yatırımlar özkaynaklarla değil de yabancı kaynaklarla finanse ediliyorsa iç ve dış borçlanmada hızlı bir yükseliş yaşanacaktır.

Türkiye’de 1980-2000 döneminin sonlarına doğru kamu sabit sermaye yatırımlarının GSMH’ye oranı gittikçe azalmıştır. Özel sektör sabit sermaye yatırımlarının GSMH’ye oranında ise sürekli artış görülmüş,

dönem sonunda dönem başındaki değerin yaklaşık iki katına çıkmıştır.⁵⁹

Tablo 1.8.Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH'ye oranı

Yıllar	Kamu SSY	Özel SSY
1986	10.2	12.6
1987	10.0	14.7
1988	8.9	17.3
1989	7.5	15.0
1990	7.0	15.7
1991	7.5	16.2
1992	7.4	16.0
1993	7.2	19.1
1994	4.9	19.6
1995	4.2	19.8
1996	5.1	19.9
1997	6.1	20.2
1998	6.1	18.3
1999	6.2	15.9

Kaynak: Osman DEMİR: "Türkiye Ekonomisi Sorunlar, Hatalar ve Krizler", İktisat İşletme ve Finans, 202, Ocak 2003, 100.

Tablo 1.9.:Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla)

Yıllar	Kamu Sektörü	Özel Sektör	Toplam Yatırım
2001	11.108.742	22.361.649	33.470.391
2002*	16.066.143	31.014.414	47.080.557
2003**	19.199.154	45.124.951	64.324.105

*Gerçekleşme Tahmini

**Program

Kaynak: Temel Ekonomik Göstergeler, Haziran 2003, DPT.

⁵⁹ Osman DEMİR:a.g.m., 95.

Kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı yani kamu harcamalarının GSMH'ye oranı azalmadığı halde, kamu yatırımları payının gittikçe azalması kamu kesiminde kaynakların üretken alanlarda kullanılmadığının bir göstergesidir.

1.4.3. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

Enflasyon dönemlerinde yurtiçi fiyatların artması, döviz kurlarında gerekli düzenlemeler yapılamadığı takdirde, ithal mallarının daha ucuz hale gelmesine, ihracat mallarının fiyatlarının ise yükselmesine neden olur. Böylece ithalat artarken, ihracat azalır ve ödemeler dengesi bozulur. Bu durumda ya ithalatı sınırlayıcı politika izlenir ya da devalüasyona gidilir.

İthalatın kısılması, hammaddesi ithalat yoluyla sağlanan ürünlerin fiyatlarında tırmanmalara neden olur ve enflasyonu daha da şiddetlendirir. Devalüasyon yapılması durumunda ise ithal malların, özellikle ithal girdilerin fiyatlarında artışa neden olur yine bu da mevcut enflasyonun daha da şiddetlenmesi sonucunu doğurur. Devalüasyonun ilk etkisi ithal malların yurtiçi fiyatlarını ve dolayısıyla fiyat düzeyini yükseltmesidir. Bu durum ise arzı olumsuz yönde etkilemektedir.

Ayrıca yerli paranın yabancı para karşısındaki değerini yüksek tutma eğilimi , yani yerli paranın aşırı değerlendirilmesi de ülkede ticaret açığına yol açacaktır. Kambiyo kontrolünün olduğu ülkelerde , enflasyon dönemlerinde bazen döviz kurları sabit tutulabilir. Bu durumda yabancı ülkelerde üretilen malların fiyatları büyük ölçüde değişmezken , ülke içinde üretilen malların fiyatları sürekli artacağından , ihracat frenlenirken ithalat özendirilmiş olur. Bu yapay döviz fiyatları değiştirilmezse , dış ödemeler

bilançosunun sürekli açık vermesi ülkenin altın ve döviz rezervlerini eritir ve dış ticaret olanaksız hale gelir. Bu durum ülkenin parasının yabancı paralara göre büyük ölçüde değer yitirdiği , büyük devalüasyonlarla sonuçlanır.

1.4.4. Kaynak Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Kaynakların en uygun dağılımı gelişmiş ekonomilerde piyasa mekanizması yoluyla gerçekleşmektedir. Piyasa koşulları altında üretim kaynaklarının fiyatları bu kaynakların toplumsal alternatif maliyetlerini yansıtır.⁶⁰ Yüksek enflasyon, piyasa ekonomisinin fiyat mekanizması yoluyla iktisadi kaynakların çeşitli sektörler arasında rasyonel dağılımına engel olur. Kaynaklar orta ve uzun dönemde en verimli alanlara gidemez. Kısa dönemde ise çok büyük karlar sağlayabilecek alanlara giderler⁶¹

Enflasyon dönemlerinde yüksek faiz oranları ve riskin artması nedeniyle yatırım cazibesini kaybeder. Üretim kapasitesini arttıran uzun vadeli yatırımlar olmaz. Böylece tasarruflar kısa vadeli spekülative amaçlı yatırımlara yönelir. Ödemeler dengesi bozulduğundan, ithal edilemeyen bazı malların ülke içinde üretilmeye başlamasıyla, uluslararası rekabette uzak, enflasyon ekonomisi kurallarına göre faaliyette bulunan hantal endüstriler, kaynak israfına neden olur. Enflasyon ekonomideki göreceli fiyat yapısını bozarken, kaynak dağılımının da rasyonellikten uzaklaşmasına neden olur.

⁶⁰ A. Aydın AYAYDIN: a.g.e., 19.

⁶¹ Tuncer BARAN , "Herşeyin Başı Fiyat İstikrarı", Ekonomik Forum,7,(Temmuz 1995), 21.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK İSTİKRAR

Ekonomik istikrar makro ekonomik değişkenlerin istikrarı ve bu değişkenlerle tanımlanan ekonominin istikrarı olarak tanımlanabilir.⁶² Ekonominin istikrarsızlığı ile ilgili olarak pek çok değişken incelenebilir. Ancak istikrar kavramı iktisatta öncelikli olarak büyüme bağlamında ele alınmaktadır.⁶³

Fiyat istikrarı için öncelikle ekonomide enflasyon sürecinin açıklanması gerekir. Fiyat istikrarının sağlanması için önerilen çözümler enflasyonun açıklanması ile doğrudan ilişkilidir.⁶⁴ Fiyat istikrarı fiyatlar genel düzeyinin sabit kalması anlamına gelmemektedir. Fiyat istikrarı, ekonomik birimlerin yatırım, tüketim ve tasarrufa yönelik kararlarında, karar verme süreçlerini etkilemeyerek, önlerini görebilmelerini sağlayacak kadar düşük (%1-3 arasındaki enflasyon oranı fiyat istikrarı kavramına karşılık gelmektedir.) bir enflasyon oranının sağlanması ve sürdürülmesidir.⁶⁵

Ekonominin bütününe istikrarı için ön koşul olan fiyat istikrarının sağlanması ve korunması için, merkez bankası bağımsız, hesap verebilir ve şeffaf olmalıdır. Bu bağımsızlık araç bağımsızlığıdır. Merkez bankasının para politikası uygulamalarında kullandığı araç ve yöntemleri seçerken ne oranda serbest olduğunu ifade eder. Ülkemizde merkez bankasının kurumsal yapısı, 25 Nisan 2001 tarih ve 4651 sayılı yasa değişikliği ile fiyat istikrarını sağlama amacına uygun hale

⁶² Ercan UYGUR: "Enflasyonun Dinamiği ve İstikrar" *İktisat İşletme ve Finans*, 211, (Ekim 2003), 51.

⁶³ Ercan UYGUR: "Türkiye Ekonomisinde İstikrar: Bugünü ve Yarını", *İktisat İşletme ve Finans*, 205, (Nisan 2003), 13.

⁶⁴ Zeliha GÖKER: "Kamu Borçları ve Fiyat İstikrarı", *İktisat İşletme ve Finans*, 210, (Eylül 2003), 77.

⁶⁵ Erdoğdu TELATAR: *Fiyat İstikrarı Ne? Nasıl? Kimin İçin?*, (Ankara 2002), 8.

getirilmiştir.⁶⁶

Enflasyonun düşürülmesi fiyatların ve enflasyon oranının gelecekteki belirsizliğini azaltacak, ekonomik birimlerin hatalı kararlar alması önlenecektir. Fiyat istikrarının sağlanması amacı, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve yüksek istihdam amaçlarına ulaşılması için sağlanması gereken bir önkoşuldur.⁶⁷

Ekonomik politikalarda enflasyonun düşürülmesi amacının yanı sıra, büyüme, istihdamın artırılması, ihracatın desteklenmesi gibi hedeflerin de öncelikli olarak gözetilmesi, fiyat istikrarı ile çelişen politikalar uygulanmasına yol açmaktadır. Bunun altında enflasyonun istihdam sorununu çözeceği ve büyümeyi arttıracığı yanılgısı vardır.⁶⁸ Fiyat istikrarı büyüme pahasına gerçekleştirilmemektedir. Tersine sürdürülebilir büyümenin ve toplumsal istikrarın ön koşuludur.

Büyümede istikrarsızlık arttıkça ortalama büyüme de gittikçe düşer. Yani istikrarsız büyüme daha düşük bir ortalama büyüme getirir. İstikrarsız büyüme süreci, büyümeyi düşürmesinin yanı sıra yarattığı belirsizlik ortamı ile yatırımları da düşürür.⁶⁹ Büyümede istikrarı yakalayamayan ülkeler, istihdam artışıda yaratamamaktadır.⁷⁰

Tablo 2.1. : GSYİH Büyümesinin Ortalama, Standart Sapma ve Değişim Katsayısı. (1982-2001)

		1982 – 1991	1992 – 2001
Ortalama	1	4.85	2.87
Standart Sapma	2	3.41	6.20
Değişim Katsayısı	3=2/1	0.70	2.16

Kaynak: Ercan UYGUR: "Enflasyonun Dinamiği ve İstikrar", İktisat İşletme ve Finans, 53.

⁶⁶ TCMB: Fiyat İstikrarı, 16-24. http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/2002/fiyat_istikrar.pdf

⁶⁷ Erdiñç TELATAR: a.g.e., 9.

⁶⁸ TCMB: a.g.e., 20-29.

⁶⁹ Ercan UYGUR: "Enflasyonun Dinamiği...", a.g.m., 54.

⁷⁰ Ercan UYGUR: "Türkiye Ekonomisinde...", a.g.m., 16.

Yukarıda da belirtildiği gibi istikrarsızlığın bir nedenide enflasyondur. Enflasyon arttıkça fiyat hareketlerindeki belirsizlik, fiyat sisteminin görevini yeterince etkin yapmasına engel olur. Enflasyon yükseldikçe politikalarda da belirsizliğin artmasıyla istikrarsızlık ortaya çıkar.⁷¹

Reel faiz oranlarının yüksek olması, kamu açıkları, yüksek kamu borç stoğu, beklenen enflasyon, sermaye hareketlerindeki dalgalanmalar, banka kredilerindeki genişleme ve daralmalar gibi pek çok faktör istikrarsızlığın nedenleri arasında sayılabilir. Ancak istikrarsızlığın temelinde yüksek kamu açıkları ve yüksek kamu borçları vardır.⁷² Ercan Uygur yaptığı çalışmalarda Türkiye’de gerçekleşen enflasyondan çok, beklenen enflasyonun istikrarsızlık yarattığı sonucuna varmıştır.⁷³

2.1. Temel Yaklaşımlar

Enflasyonun kuramsal açıklamasında temelde iki yaklaşım vardır. Parasalcı ve maliyeci yaklaşım. Para politikasının üstün olduğu rejimler, geleneksel yaklaşım politika önerilerinin geliştirildiği Ricardocu rejimi ifade ederken, maliye politikasının üstün olduğu rejimler Ricardocu olmayan rejimleri ifade etmektedir.

Ricardocu yaklaşımda, devlet tahvilleri servet etkisi yaratmamaktadır. Ricardocu olmayan yaklaşımlarda ise servet etkisinin ortaya çıkacağı, iç borçlanma yoluyla bütçe açığının finansmanının özel kesim harcamalarını arttıracığı kabul edilmektedir. Bu koşullar altında fiyatlar para arz ve talebi tarafından değil, büyük ölçüde kamu borçlanma gereği tarafından belirlenecektir.⁷⁴

⁷¹ Ercan UYGUR: “Enflasyonun Dinamiği...”, a.g.m., 54.

⁷² Ercan UYGUR: “Türkiye Ekonomisinde...”, a.g.m., 19-22.

⁷³ Ercan UYGUR: “Enflasyonun Dinamiği...”, a.g.m., 54.

⁷⁴ Erdinç TELATAR: a.g.e., 185-186.

2.1.1. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşım miktar teorisine dayanmaktadır. Para politikası, fiyat düzeyini belirleyen tek unsurdur. Nominal fiyat istikrarı ile birlikte, reel ekonomide tam istihdamda istikrar içinde olacaktır. Merkez bankasının tek amacı fiyat istikrarını korumak ve enflasyonu düşük tutmak konusunda para politikasını tavizsiz kontrol etmek olmalıdır. Merkez bankasının bağımsızlığı ve tavizsiz tutumu, mali otoriteyi sıkı para politikası uygulamaya zorlayacaktır.⁷⁵ Maliye politikasının para politikası üzerinde herhangi bir etki yaratması önlenemediği sürece, fiyat istikrarının sağlanmasında maliye politikasının kontrolü gereksizdir.⁷⁶

Parasalcı yaklaşım enflasyonu sadece parasal genişleme ile açıklarken Ponzi oyununun (borcu borçla kapatma – mali aldanma) olmadığını varsaymaktadır. Bu kısıt Ricardocu denklik geçerli iken sağlanır.⁷⁷ Ricardocu denklik hipotezine göre kamu borçları toplam talebi ve fiyat düzeyini etkilemez; çünkü eğer vergi indirimine gidiliyor ve borçlanma yolu ile bütçe açıklarının finansmanı sağlanıyorsa, bireyler, gelecekte vergi indiriminin bugünkü değerine eşit bir vergi artışı bekledikleri için tasarruflarını arttırırlar, toplam talepte ve fiyat düzeyinde bir değişiklik olmaz. Çünkü kamu borçları servet etkisi yaratmaz, maliye politikası etkisizdir.⁷⁸ Maliye politikasının fiyat düzeyi üzerindeki etkisi iki nedenle önemsiz kabul edilir. Birincisi, enflasyon düzeyini sadece para politikası belirlediğinden, maliye politikasının etkinliği sadece bütçe açıklarının merkez bankası kaynakları ile kapatılması durumunda olur. Ancak bağımsız merkez bankacılığı ile bu olasılık ortadan kalkmaktadır. İkinci olarak, senyoraaj gelirlerinin toplam kamu gelirleri içindeki payının

⁷⁵ Ercan UYGUR: "Enflasyonun Dinamiği..." a.g.m., 60.

⁷⁶ Erdinç TELATAR: "Para ve Maliye Politikası Dominant Rejimlerde Fiyat Belirlenememezlik Problemi", Ekonomik Yaklaşım, X, 35,(Kış 99), 5.

⁷⁷ Ercan UYGUR: "Enflasyonun Dinamiği..." a.g.m.,60.

⁷⁸ Zeliha GÖKER: a.g.m., 81.

ihmal edilebilir düzeyde olduğu gelişmiş ülkelerde maliye politikasının enflasyonun belirlenmesindeki etkisi önemsizdir; çünkü Ricardocu denklik hipotezi geçerlidir. Tüketiciler rasyonel beklentilere sahiptir. Dolayısıyla maliye politikası toplam talebi ve enflasyonu etkilemez.⁷⁹

2.1.2 Sargent Wallance Yaklaşımı

T.J.Sargent ve N.Wallance bütçe açıklarının kontrol edilemediği, mali baskınlığın fazla olduğu ekonomik ortamlarda sıkı para politikasının etkisiz kalacağını ve enflasyonist baskıyı arttırabileceğini savunmuşlardır. Bütçe açıklarının kontrol edilemediği ortamlarda merkez bankalarının sıkı para politikası uygulamalarının enflasyon üzerinde etkisiz ve hatta enflasyonist olduğu Sargent ve Wallance tarafından teorik olarak da gösterilmiştir. Sargent ve Wallance'ın analizi, maliye politikasının üstün olduğu modele dayanmaktadır.

Sargent ve Wallance'ın çalışmasında enflasyonun kaynağı artan kamu borçlarının nihai olarak para arzı artışına yol açmasıdır.⁸⁰ Ekonomide sürekli bütçe açıkları varsa, bu ekonomide para politikası, açıkların ve dolayısıyla maliye politikasının baskısı altındadır. "Hoş olmayan parasalcı aritmetik" olarak adlandırılan bu açıklamada, mali açıkların parasal genişlemeyi ve enflasyon artışını önlemek amacıyla borçlanma yolu ile kapatılması halinde reel faiz oranları yükselir. Çünkü, borçların geri ödenemeyeceği ya da ileride para basılarak ödeneceği endişesi artar. Böylece borçlanma faizi ve enflasyon beklentisi yükselir.⁸¹ Reel faiz oranının, büyüme oranından daha yüksek olması durumunda, diğer finansman yöntemlerini kullanmayan veya kullanmak istemeyen hükümetin önündeki tek seçenek para arzının arttırılması olacaktır. Bu

⁷⁹ Zeliha GÖKER: a.g.m., 78.

⁸⁰ Zeliha GÖKER: a.g.m., 85.

⁸¹ Ercan UYGUR: "Enflasyonun Dinamiği...", a.g.m. 61.

şekilde yaratılan enflasyonun, bütçe açıklarının ilk başta borçlanma yerine para arzı ile finanse edilmesi durumunda ortaya çıkacak enflasyondan daha yüksek olacağı ifade edilmektedir.⁸²

2.1.3. Fiyat Düzeyi Mali Teorisi

Fiyat Düzeyi Mali Teorisi (Fiscal Teory of Price Level – FTPL) olarak adlandırılan yaklaşımda parasalcı teoriden farklı olarak maliye politikaları Ricardocu olmayan özelliklere sahiptir. Bu teoriye göre, fiyatların yükselmesi için bütçe açıklarının para miktarındaki artış ile kapatılması gerekmez. Para miktarında bir artış olmasa bile bütçe açıkları, fiyatları ve enflasyonu yükseltebilir.⁸³ Bütçe açıkları servet etkisi yaratarak, toplam talebi ve sonuçta fiyat düzeyini etkiler. Enflasyonun kontrolünün sadece merkez bankası yetkisinde olmasına karşı çıkmış, maliye politikalarının ve dolayısıyla mali otoritenin bu konudaki önemine dikkat çekilmiştir. Merkez bankası, fiyat istikrarı hedeflenirken maliye politikalarına kayıtsız kalamaz; çünkü kamu bütçesinin seyri ve kamu borçlarının bileşimi enflasyonun belirlenmesinde önemli sonuçlar doğurur.⁸⁴

Maliye politikasının üstün olduğu rejimlerde pasif bir davranış sergileyen, yani fonksiyonel bağımsızlığa sahip olmayan bir merkez bankası, fiyatların belirlenme süreci üzerindeki etkisini ve kontrolünü kaybedeceği için yasal olarak belirlenmiş olsa bile fiyat istikrarını sağlama amacına ulaşamayacaktır. Maliye politikasının üstün olduğu rejimlerde fiyatların belirlenme süreci tamamiyle bütçe açıklarının finansmanı doğrultusunda yönlendirilen maliye politikasının kontrolü altına girmektedir. Bu tür bir ortamda merkez bankasının fiilen bağımsız olduğu

⁸² Erdiñç TELATAR: a.g.e., 183.

⁸³ Ercan UYGUR: "Enflasyonun Dinamiği..." a.g.m., 61.

⁸⁴ Zeliha GÖKER:a.g.m., 78-79.

söylenemez.⁸⁵

FTPL, parasalcı yaklaşıma iki önemli noktada karşı çıkmaktadır. Uzun dönemde fiyat düzeyini ve enflasyonu belirleyen para miktarı değil, mali açıklar ve bu açıkların getirdiği kamu borç stokudur. Bu durumda enflasyonu kontrol etmek için para politikası ve merkez bankası bağımsızlığı yeterli değildir.⁸⁶ Bütçe açıklarının olduğu ve borç stokunun yükseldiği bir ekonomide tümüyle bağımsız ve taviz vermeyen bir merkez bankası olsa bile, fiyat istikrarı olmayabilir ve enflasyon yükselebilir. Merkez bankası tek başına fiyat istikrarını sağlayamayacağına göre, mali otoriteye karşı değil, onunla birlikte fiyat istikrarını sağlamaya çalışmalıdır.⁸⁷

Senyoraj gelirlerinin ihmal edilebilir düzeyde olduğu bir ekonomide, enflasyonu belirleyen temel unsur kamu borçlarının nominal büyümeye oranıdır. Böyle bir ekonomide enflasyon, kamu borçlarının nominal büyüme oranına eşit hızla artarak, kamu borçlarının reel değerinin çok fazla yükselmesini engeller. Mali değişkenlerin fiyat düzeyine etkisi, servet etkisi nedeniyle özel tüketim talebindeki değişiklikten kaynaklanır. Mali değişkenlerin enflasyonist etkileri, senyoraj gelirindeki değişiklik ile ilişkili değildir. Nominal kamu borçlarındaki artış, para arzı sabitken enflasyonun en önemli nedenidir.⁸⁸

FTPL iki önemli sonuç ortaya koymaktadır. Bu teoride fiyat düzeyinin belirlenmesinde kamu yükümlülüklerinin değerinin ve gelecekteki kamu bütçeleri ile ilgili beklentilerin önemine dikkat çekilmektedir. Çünkü para arzı değişmezken, bu faktörlerde ortaya çıkacak değişiklikler fiyat düzeyini etkilemektedir. Para arzının enflasyon sürecindeki rolü ihmal edilmemekte ancak geleneksel teoriden farklı biçimde tanımlanmaktadır. Ricardocu olmayan maliye politikaları

⁸⁵ Erdinç TELATAR: a.g.e., 187.

⁸⁶ Ercan UYGUR: "Enflasyonun Dinamiği..." a.g.m., 61.

⁸⁷ Ercan UYGUR: "Enflasyonun Dinamiği..." a.g.m., 62.

⁸⁸ Zeliha GÖKER: a.g.m., 80-81.

sözkonusu iken, uygulanan sıkı para politikası, nominal tahvil faizlerinin yükselmesine neden olarak toplam kamu yükümlülüklerinin daha hızlı artmasına neden olur. Bunun sonucunda ise denge enflasyon oranı azalmaz, daha da artar.⁸⁹

Önce Sargent ve Wallance, sonra da FTPL yaklaşımı dünyadaki para ve maliye politikası uygulamalarına önemli etkiler yapmıştır.⁹⁰

2.2. İstikrar Programları

İstikrar programlarına duyulan gereklilik genelde bir ülkenin toplam iç talep ve toplam arz arasındaki dengesizliğinden ortaya çıkar. Bu durum sözkonusu ülkenin dış ödeme durumunun kötüleşmesine neden olur. İstikrar programları ödemeler dengesindeki bozuklukları gidermek, istenmeyen düzeylerdeki enflasyonu aşağıya çekmek üzere alınan önlemler olarak görülmektedir. İstikrar programları, döviz kurunda ayarlama yapılması, ücretlerin ve fiyatların kontrol altına alınması, kamu harcamalarında düzenleme gibi araçları kullanarak kamu açıklarının önlenmesi, ithalat – ihracat dengesinin ihracat lehine değişmesini sağlamaya yönelik önlemler alırlar.

Enflasyondan kurtulmak için geliştirilecek politikalarda zaman dikkatle belirlenmelidir. Kısa dönem çok önemlidir. Çünkü enflasyonu denetim altına alan, ilk düşüş ivmesini verecek olan kısa dönemdir. İstikrar politikası enflasyonla mücadele programının sadece bir bölümünü oluşturur. İstikrar paketinin enflasyonu yenmek için yeterli olduğu düşünülürse ya da istikrar paketinin sadece enflasyon düşünceye kadar sürdürüleceği beklenirse, başarısızlık kaçınılmazdır. Enflasyonla

⁸⁹ Zeliha GÖKER: a.g.m., 81.

⁹⁰ Ercan UYGUR: "Enflasyonun Dinamiği..." a.g.m., 63.

mücadele, ana eğilimler tersyüz edilmeden birkaç kısa dönemin birbirine başarı ile bağlanmasını gerektirir. Gereğinde birden fazla istikrar paketini kapsayabilir. Uzun süredir var olan kronik enflasyonla ancak uzun sürede başedilebilir.

Ortodoks çözüm ekollerinde enflasyonla mücadele sıkı para politikası, sıkı maliye politikası, fiyatların serbest bırakılması gibi tamamen iktisat içi araçlarla yapılırken, heteredoks politikalar geleneksel para ve maliye politikaları yanında ücret ve fiyatlara doğrudan müdahaleleri öngören idari tedbirlere dayanan politikalarlardır.

2.2.1. Ortodoks İstikrar Programları

Genellikle hiperenflasyonla mücadelede izlenen ve IMF'nin de en çok başvurduğu çözüm ekolü olan Ortodoks İstikrar programı, Monetarist ve Neoklasik görüşlerin sentezinden meydana gelen bir ekonomik modele dayanır.⁹¹ Bu tür istikrar programlarında, nominal para arzının kontrolü ve kamu harcamalarının kısılması büyük uygulama alanı bulmaktadır.⁹²

Ödemeler dengesini düzeltmek ve enflasyonu aşağılara çekmek Ortodoks istikrar programının temel iki amacıdır.⁹³ Bu programlar enflasyon ve ödemeler dengesi açıklarının esas olarak, para arzının hızlı artması, dövizin aşırı değerlenmesi ve kamu kesiminin harcama gelir açıklarından kaynaklandığı görüşündedirler.

Başta mali ve parasal dengesizlikler olmak üzere, ekonomide

⁹¹ Serdar ŞAHİNKAYA: "İstikrar Programları Üzerine Bazı Gözlemler ve Yeni İktisat Politikası Yaklaşımı", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XVIII, 157, (1993), 19.

⁹² İlker PARASIZ: *Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat Politikaları*, (Bursa, 1998), 198.

⁹³ Korkut BORATAV: "IMF'nin Reçeteleri ve İktisat Politikası Deneyleri" *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 209, (1979), 16.

fazla talep yaratan dengesizliklerin kökeninde yurtiçi artık talebin olduğu fikrine dayanan bu programlar genellikle talep daraltıcı önlemleri içerir.⁹⁴

Ortodoks istikrar programlarında genellikle birkaç politika aracının kullanımı öngörülmektedir;⁹⁵

- Para arzının kontrolü
- Kamu harcamalarının kısılması, kamu açıklarının azaltılması
- Ücret artışlarının önlenmesi
- Döviz kurunun devalüasyonu
- Fiyat ve döviz kurlarının serbest bırakılması
- Sübvansiyonların kaldırılması

Ödemeler dengesi açığı, ulusal ekonomideki yatırım- tasarruf açığı ile kamu kesimi kaynak- tasarruf açığı toplamına eşittir. Eğer ödemeler dengesi açığının kökeni, özel yatırımların yurtiçi özel tasarrufları aşması gibi pek sık rastlanmayan bir durum değilse, kamu kesiminin harcama fazlası ise, bu durum kamu harcamaları azaltılarak veya gelirler artırılarak giderilebilir. Bu modelde ödemeler dengesi açıklarına karşı önerilen bir başka tedbir devalüasyondur. Bu önerinin gerekçesi, bu sayede mal ve hizmet ihracatının artması, ithalatın azalmasıdır.⁹⁶

Yukarıda da belirtildiği gibi ortodoks istikrar programları, döviz kuru, para arzı ve kamu harcamaları idaresinden oluşan iktisat politikası araçlarına dayanır ve bunların birlikte ele alınması sıkı para politikasını oluşturmaktadır. Enflasyonist dönemlerde Monetarist teoriye uygun önlemleri içeren bu model, enflasyonun kaynağını sırf parasal genişlemede görür.⁹⁷ Fiyatlar genel seviyesindeki artış yavaşlatılmak

⁹⁴ Aydın ÇEÇEN ve başk.: Türkiyede Ekonomik Büyüme Yapısal Dönüşüm ve Kriz, (İstanbul, 1990), 107.

⁹⁵ İlker PARASIZ: Kriz Ekonomisi, (Bursa, 1996), 29.

⁹⁶ Oktar TÜREL: "Ekonomik İstikrar Programlarına Genel Bir Bakış", Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik İstikrar Bunalımı, (Ankara, 1984), 191-192.

isteniyorsa, para arzı artış hızı yavaşlatılmalıdır. Bu bakımdan sıkı para politikası bu modelin özünü oluşturur.

Bu tip bir istikrar programını demokratik ülkelerde gerçekleştirmek zordur. Çünkü demokratik ülkelerde, hükümetler mali ve yapısal reformlardan kaçınmaktadırlar. Acı reçeteler ve kemer sıkma politikaları oy kaybına yol açmakta ve bu nedenle bu tip istikrar programlarının yürütülmesi için otoriter- askeri yönetimlerin işbaşında olması arzu edilmektedir. Bu tip istikrar programlarının demokratik ülkelerdeki uygulamaları genelde başarısızlıkla sonuçlanmakta, ülkede sosyal ve ekonomik karışıklıklara yol açmakta, hatta hükümetler görevi bırakmak zorunda kalabilmektedirler.⁹⁸

İstikrarı ön plana alan programlar, genel nitelikleri gereği, kısa dönemli olmak zorundadırlar. Bu nedenle "reel" den ziyade "parasal" değişkenlerle ilgilenirler. Dolayısıyla, yapısal dönüşümleri yeniden düzenleyecek politika aletlerine sahip olmadıkları gibi, ekonominin uzun dönemli hedeflere göre planlanmasını düşünce düzeyinde dahi yadsırlar. Tersine, kısa dönemde daha az döviz harcayan, ama özellikle, belirli nitelikteki mallarını daha ucuza satarak döviz kazanan bir ortam yaratılması amaçlanır. Bu koşullarda, ortodoks istikrar programlarında dış dengenin sağlanması için benimsenen iktisat politikaları reel olarak verimlilik ve kaynak maliyetine ilişkin olmaktan çok, aynı kaynak maliyeti ile üretim daha düşük bedelle satmaya yöneliktir. Bu sürekli devalüasyon ve ihracatın teşvikidir. Bu durumun ekonomiye belirli bir maliyeti olacağı açıktır. Devalüasyona bağlı olarak ihracatın artacağı ve daha çok döviz kazanılacağı öngörüldür. Ancak aynı miktarda ulusal kaynak dışarıya giderek artan ölçülerde daha ucuza satılmaktadır. Bu, ülke dışına kaynak sızıntısıdır. Söz konusu sızıntının yaratacağı yükün ülke içinde nasıl paylaşılacağı sorunu da ortodoks istikrar programının genel tercihleri

⁹⁸ Ridvan KARLUK: Türkiye Ekonomisi (İstanbul, 1997), 428.

içinde çözülür. Bu süreçte hangi faktör görelî olarak ucuzluyorsa söz konusu yük doğal olarak ona yüklenecektir. İstikrar programlarının uygulanmasında işçilik faktörünün giderek ucuzladığı, dolayısıyla yükün bu işlevi görenlerce kaldırıldığı açıkça görülmektedir. İşçilik faktörünün görelî olarak ucuzlaması, yani gelir dağılımının çalışanlar aleyhine bozulması istikrar programlarının kısa dönemli iç dengeyi sağlayacak talep daralmasının yaratılması ve ihraç edilebilir fazlanın sağlanmasında kullandıkları temel amaçtır.⁹⁹

Özetle bu politikanın önemli özellikleri arasında reel ücretlerde düşüş, toplam talepte azalma, millî gelirin daralması, ekonomik yükün büyük ölçüde sabit gelirliler ile küçük işletmelere binmesi, aşırı nominal para miktarının kontrolü ile kamu harcamalarında yapılacak anlamlı kısıtlamalar sayılabilir.

Sonuçta gelir dağılımında sabit gelirliler aleyhine önemli bir bozulma ortaya çıkmakta, GSMH ve endüstriyel büyüme oranı düşmekte, sanayi üretimi azalmakta, durgunluk ve işsizlik artmaktadır.

2.2.2. Heterodoks istikrar Programları

Heterodoks istikrar programlarında temel amaç hiperenflasyonu kısa sürede kontrol altına almaktır. Bu doğrultuda fiyat ve ücret kontrolleriyle ekonomi düşük bir enflasyon dengesine getirilirken, diğer makro ekonomik politika önlemleriyle bu dengenin devamlı kılınması sağlanmaya çalışılır.¹⁰⁰

Heterodoks istikrar programlarının başlıca politika araçlarını, fiyat ve ücretlerin dondurulması ile sabit döviz kurunun tercih edilmesi,

⁹⁹ Taner BERKSOY: "1980'lerde Dış Ekonomik İlişkiler" Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985, (Ankara, 1987), 136.

¹⁰⁰ Oğuz ESEN: "Yüksek Enflasyon ve Heterodoks İstikrar Programları", İktisat Dergisi, s.290 İFMC Yayını, İstanbul, 1989, 18.

bütçe açıklarının kapatılması doğrultusunda bütçe disiplini ve parasal reform oluşturur. Ortodoks istikrar programları araçlarının yanı sıra kapsamlı fiyat ve ücret kontrolleri gibi gelirler politikası unsurlarını da içermesi ve istikrara ulaşmada şok tedavi yöntemini benimsemesi sebebiyle bu programlar heterodoks şok olarak da adlandırılmaktadır.¹⁰¹

Bu istikrar programları, bütçe disiplininin sağlanması için kamu harcamalarında kısıtlamaların kamu gelirlerinin arttırılmasına yönelik olarak vergi reformları ve tarife düzenlemelerinin ön planda olduğu sıkı maliye politikalarını hedeflemekte; sıkı para politikasından ise vazgeçmektedir. Para arzındaki artışın nedenini para ikamesi ve enflasyonun düşüşü ile beraber para talebindeki artışı karşılamakta gören, şok önlemlerle enflasyondaki düşüşün parasal azalmayla birlikte gerçekleşmediği yaklaşımından hareketle, bu programlar¹⁰² özellikle ikinci safhada daha genişletici para politikalarına izin vermektedir. Buna göre, birinci aşamada enflasyonun durulduğu varsayımından hareketle ekonomik birimlerin paradan kaçışı durdurabilecekleri öne sürülmektedir.¹⁰³

Heterodoks model, ortodoks politikalardan farklı olarak fiyat ve ücret kontrollerinin yanı sıra, daha önce yapılmış sözleşmelerin de yeniden gözden geçirilmesini içerir. Böylece enflasyon bekleyişlerindeki değişimleri de programa zımni olarak dahil eder.¹⁰⁴ Ayrıca heterodoks model, yüksek enflasyon ortamında yapılan tüm sözleşmeleri sıfır enflasyon ihtimaline göre düzenlemek, programın inandırıcılığını sağlamak, parasal kurumların enflasyonist finansmandan ayrılmasını sağlayacak dönüşümü (Merkez Bankasının özerkliği ve emisyonun bütçenin finansmanı için yapılmaması) gerçekleştirmek amacıyla parasal

¹⁰¹ Oğuz ESEN "Heterodoks istikrar Programları Teori ve Uygulama, ODTÜ Geliştirme Dergisi C16.s3-4, Ankara, 1989, 24.

¹⁰² Bahadır AYDIN: "Heterodoks ve Ortodoks İstikrar Programları Üzerine Bir Değerlendirme" Mülkiyeliler Birliği Dergisi, XIX, 185 (Ankara, 1995), 7.

¹⁰³ İlker PARASIZ: Kriz Ekonomisi, a.g.e., 48-49.

¹⁰⁴ İlker PARASIZ: Enflasyon Kriz Ayarlamaları, a.g.e., 97.

reformu öngörmektedir. Yeni para biriminin tedavüle çıkarılması da bu reformun önemli bir unsuru olmaktadır.¹⁰⁵

Yukarıda da bahsedildiği gibi, sıkı maliye politikası ve sabit döviz kuru politikaları da ortodoks politika araçlarındandır. Çapa olarak nitelendirilen sabit döviz kuru politikası ile ulusal paranın yabancı paralar karşısında gelecekte uğrayacağı değer kaybı ile ilgili beklentiler kırılmak istenir.

Kısa vadede fiyat ve ücret kontrolü ve sabit döviz kuru politikası ile iç fiyatların istikrara kavuşacağı, bunun sonucunda da vergi gelirlerinin artacağı umulmaktadır. Ancak bu istikrar politikasında, enflasyonun bu şekilde şok bir yöntemle düşürülmesi ile birlikte, vergi gelirlerinde umulan artışın bütçe dengesini sağlaması için kamu harcamalarının kısılması da önerilmektedir. Böylece enflasyonun en önemli nedenlerinden birisini oluşturan kamu açıkları sıkı maliye politikası ile kapatılmaya çalışılır.¹⁰⁶

Heterodoks program araçlarından biri olan, sıkı maliye politikası geliştirmekte olan ülkelerde uygulanmasında, ekonominin iyi dönemlerinde hükümete harcamaların artırılması yönünde baskı uygulandığı için güçlüklerle karşılaşabilmektedir.

Fiyat ve ücretlerin dondurulmasının, ekonomide arz kıtlıklarının, karaborsanın, gömülemelerin ve bunların içerdiği ekonomik maliyetlerin oluşmasına neden olabileceği akla gelmektedir. Ancak heterodoks politikaların taraftarları bu maliyetlerin, sıkı para politikası ve talep yönetimi şeklindeki frenin neden olacağı üretim ve istihdamdaki reel kayıptan daha az maliyetli olduğunu savunmaktadırlar.

Heterodoks yaklaşıma göre, toplumun kötümser beklentileri

¹⁰⁵ Serdar ŞAHİNKAYA: a.g.m., 26.

¹⁰⁶ Suat OKTAR: "Hiperenflasyon ve Heterodoks İstikrar Programları", Banka ve Ekonomik Yorumlar, 7, (Temmuz 1994), 39.

enflasyonu kronikleştiren nedenlerdendir.¹⁰⁷ Heterodoks istikrar proramlarının fiyat ve ücretleri dondurması, iktisadi karar birimlerinin beklentilerinde köklü değişiklikler yaratmaya yönelik olmuştur. Heterodoks programların gelir politikalarını içermesinin gerçek nedeni bu beklentileri kırarak, enflasyonun esas nedeninin tesbit edilmesi ve çözülmesidir. Bu politika başarılı olursa, enflasyonu kronikleştiren beklentileri kırarak, programa karşı güven ortamı sağlanmasında önemli rol üstlenmekte ve enflasyonu hızla çok düşük seviyelere indirmektedir.¹⁰⁸

Sabit döviz kuru politikası yukarıda da bahsedildiği gibi, ulusal paranın hızlı değer kaybı ve dolayısıyla enflasyonist bekleyişleri etkilemek suretiyle, enflasyon hızının düşürülmesine katkı sağlaması düşüncesiyle uygulamaya konulmaktadır. Fakat bu beklentilerin kırılması başarılamaz ve ulusal paranın aşırı değerlenmesinin önüne geçilemezse sabit döviz kuru büyük oranlı devalüasyonlara ve mali istikrarsızlıklara neden olabilmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Bahadır AYDIN: a.g.m., 7.

¹⁰⁸ İlker PARASIZ: Kriz Ekonomisi, a.g.e., 46-47.

¹⁰⁹ Serdar ŞAHİNKAYA: a.g.m., 25.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YAŞANAN ENFLASYON VE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

Türkiye Cumhuriyeti, tarihinde, 1980 yılına kadar üç büyük enflasyon dönemi yaşamıştır. İki ikinci Dünya savaşı dönemidir. 1956-1959 yılları arasında kısa süreli bir enflasyon dönemi yaşanmıştır. 1971 yılında başlayan enflasyon süreci ise günümüzde hala devam etmektedir.

Günümüzde halen yaşanmakta olan enflasyon süreci incelenirken fiyat artışları bakımından farklı özellikler gösteren dönemlerin ayrı ayrı ele alınmasının daha yararlı olacağı düşüncesiyle, bu çalışmada ülkemizde yaşanan enflasyon dönemler halinde incelenmeye çalışılacaktır.

3.1. 1939 – 1945 Dönemi

İkinci Dünya savaşı döneminde Türkiye savaşa girmeyerek sıcak savaşın tahribatından kaçmayı başarmıştır. Ancak ekonomik bakımdan zarar görmüştür. Bu dönemde üretici kesimden pek çok insanın silah altına alınmasıyla tarım ve sanayi ürünleri üretiminde önemli azalmalar olmuştur. Üretimdeki azalma bir yandan devlet gelirlerinde azalmaya neden olurken devlet harcamalarının artması enflasyonist baskıyı arttırmıştır.

Altı yıl süre ile yaşanan savaş ekonomisi şartları dış ticaretin büyük ölçüde aksamasına neden olmuştur. Türkiye savaş sırasında elinde döviz olmasına rağmen ithalat sıkıntısı çekmiştir. Yatırım malları ithalindeki daralma özellikle sanayi üretimini olumsuz etkilemiştir. Tüketim malları ithalindeki tıkanmalarsa arz talep dengesindeki bozulmaları daha da

arttırmıştır. Tüm bu olumsuz etkilerle Türkiye ekonomisinde kısa sürede mal darlığı ve fiyat artışları başlamıştır.

Silah altındaki asker sayısının artırılması ve sürekli savaşa hazır tutulması nedeniyle savunma harcamalarında olağanüstü artışlar olmuştur. Bu harcamaları karşılamada vergi gelirleri ve borçlanmalar yeterli olmadığı için harcamaların bir kısmı TCMB kaynaklarına başvurularak karşılanmış, emisyonun artması da enflasyonu hızlandıran sebeplerden olmuştur.

Bu dönemde tüm ekonomik sektörlerdeki üretim düşüşleri ve ithalatta meydana gelen tikanıklıklar toplam arzın daralmasına yol açarken, savaşın yarattığı etkilerle toplam talep de yükselmiştir. Birçok malda yaşanan kıtlıklar, oluşan kuyruklar ve karneli alışveriş özellikle dar gelirli vatandaşları olumsuz yönde etkilemiştir. Halk bulabildiği temel tüketim mallarını istiflerken, durumu fırsat bilen tüccar da stokculuğa ve spekülasyona yönelmiştir. Hükümetin yeterince organize olmamış tedbirleri ise karaborsayı yaygınlaştırmıştır. Üretim ve ithalatın düşmesi, talebin artmasıyla ortaya çıkan bu dengesizliğe para ve maliye politikalarının yarattığı mali dengesizlik de eklenince fiyatlar genel seviyesinde görülmemiş artışlar meydana gelmiştir. Fiyat artışları spekülasyonu ve karaborsayı daha da arttırmıştır.

İkinci Dünya savaşının başladığı 1938 yılından 1943 yılına kadar kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı %35'e, enflasyon oranı ise %95'e varmıştır. Ancak 1944 ve 1945 yıllarına gelindiğinde önceki yılların enflasyon oranı, halkın satınalma gücündeki azalmadan dolayı düşüş kaydetmiş ve %3'lere inmiştir. Bu yıllarda devlet, ülkenin sanayileşmesi ve ekonomik kalkınmanın finansmanı için iç ve dış borçlanma yoluna başvurmuştur.

Enflasyon 1943 yılına kadar hızla yükselip 1943 'de en yüksek değerine ulaşmıştır. 1938=100 olan toptan eşya fiyatları endeksi, 1943

yılında 590.1'e çıkmıştır. Enflasyon oranında bu yıldan sonra bir gerileme görülmüştür. Bunun nedeni bir bakıma fiyatların hızla yükselmesi karşısında halkın satınalma gücünün kalmaması ve satınalmaktan vazgeçmesidir. Ancak yine de devalüasyon yapılması kaçınılmaz hale gelmiştir ve bu enflasyon dönemi 7 Eylül 1946'da yapılan devalüasyonla sonuçlanmıştır. 1.30 Türk Lirası olan Amerikan Dolarının değeri 2.81 Türk Lirasına yükseltilmiş, % 100'ü aşan bir devalüasyon yapılmıştır.¹¹⁰

Tablo 3.1. : İkinci Dünya Savaşı Döneminde Fiyat Artışları (Tefe)

Yıllar	Tefe
1938	100
1939	101.3
1940	126.6
1941	175.3
1942	339.6
1943	590.1
1944	458.9
1945	444.3

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-1998, DİE.

Üretimdeki azalma ve devletin satınalma gücünün düşmesi fiyatları aşırı derecede yükseltmiştir. Özellikle dar gelirli gruplar yüksek oranlı enflasyondan büyük ölçüde etkilenmiştir. Dönemin özelliği kıtlık, yüksek fiyatlar, kuyruklar ve karnelerdir. Bu dönemde yeni yatırım yapılamamış, üretim arttırılmamış, ithalat yapılmamış, ihracat yapılarak döviz birikimi sağlanmaya çalışılmıştır.

¹¹⁰ Şiir YILMAZ: a.g.e., 190-192.

3.2.1954-1959 Dönemi

İkinci Dünya savaşından sonra Dünyada ve Türkiye'de siyasal ve ekonomik alanda büyük değişiklikler meydana gelmiş, bu değişiklikler Türkiye'nin ekonomi politikalarında da değişikliklere yol açmıştır.

İkinci Dünya savaşı ve ardından Kore savaşı, Türkiye'nin ihracatını arttırmasına, satıcı ülkelerdeki savaş krizi yüzünden zorunlu olarak ithalatını kısmasına neden olmuştur. Bu yıllarda kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı, devletin ekonomideki rolü azaldığı için %19'a düşmüştür.¹¹¹

Savaş yıllarında devletin ekonomiye müdahalesi artmıştı. Hükümetin, milli koruma kanunu çerçevesinde aldığı önlemler, varlık vergisi, toprak mahsülleri vergisi uygulamaları, çiftçiyi topraklandırma kanunu ile büyük özel arazileri kamulaştırma niyeti ve geniş halk kitlelerinin yaşam standardının düşmesi halkın mevcut siyasi iktidara karşı hoşnutsuzluğunu arttırmıştı. İktidardaki Cumhuriyet Halk Partisinden kopan bir grup milletvekili Demokrat Partiyi kurdu. Yeni parti, mevcut siyasi iktidarın devletçi ekonomi politikasını sert biçimde eleştiriyor, liberal iktisat politikasını savunuyordu.¹¹² Demokrat parti dönemi ile ekonomide bir canlanma başlamıştır. 1950-1953 yıllarında fiyat artışlarının durduğu veya çok düşük oranlara indiği görülür.¹¹³

Türkiye 7 Eylül 1946'da yaptığı Cumhuriyet tarihinin ilk devalüasyonu ile dış ekonomik ilişkilerinde denetimleri gevşetirken, iç denetimde de daha liberal programlar oluşturmuştu. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti hükümetinin programı liberal havayı daha da ileri

¹¹¹ Arzu İMREN, V. AKMAN: *Türkiye'de ve Dünyada Enflasyon* (İstanbul,1994), 24-25.

¹¹² Hüseyin ŞAHİN: *Türkiye Ekonomisi* (Bursa,2000),93.

¹¹³ Şiir YILMAZ:a.g.e., 192-193.

götüren bir nitelik taşıyordu. OECD'nin dış ticarete yüzde 60 liberalizasyon önerisini hemen kabul edip uygulamaya koyan hükümet, sanayide özel kesimin ağırlığını arttırmayı, tarım kesimini, taban fiyatları, alımlar ve kredilerle desteklemeyi, önemli boyutlarda dış kredi ve yardım sağlayıp bu imkanları kalkınmada kullanmayı hatta özel yabancı sermayeden yararlanmayı programına almıştı.

Türkiye bu yıllarda ticareti serbestleştirme programlarıyla bazı malların ithalini serbest bırakmış, bazı malların ithalini ise ihracat koşuluna bağlamıştır. İhracata bağlı ithalat koşulunun istismar edilmesiyle dış ticaret açıkları ve ödenemeyen dış borçlar ülke ekonomisini çıkmaza sokmuştur. Bunun sonucunda 1958 yılında devalüasyon yapılmış, serbest ticaret uygulamasının bedeli devalüasyonla ödenmiştir.¹¹⁴

Zamansız liberalizasyon ithalatı hızla genişletirken, Kore savaşı konjonktürü ve tarımsal mallar ihracatının kısa süreli bir genişleme döneminden sonra duraklamaya girmesi, rezervlerin erimesine ve ciddi boyutlarda bir döviz darboğazının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Diğer taraftan yeterli finans kaynaklarıyla desteklenmeyen hızlı kalkınma çabaları amaçlananın aksine kamu kesiminin yükünü arttırmaya başlamıştır.

1954 yılından itibaren önce dış ticarete liberalizasyon sınırlandırılmış ve bir dizi kambiyo denetimi aracı getirilmiştir. Ödenemeyen dış borçların ertelenmesi çabalarına girilmiştir. Dış ticarete çift ödemeler, yasal olmayan döviz piyasası, gizli transferler, kaçakçılık, bürokrasi ve yönetimde güçlükler hızla artmıştır. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen açık finansmanla desteklenen kamu harcamalarına dayanan hızlı kalkınma çabaları ısrarla devam ettirilmek istenmiştir. Sonunda ekonomi 1954 yılından itibaren yüksek ve hızlı bir enflasyon sürecine girmiştir. 1956 yılından itibaren üretim artışlarına rağmen,

¹¹⁴ Şiir YILMAZ: a.g.e., 193.

genişleyen emisyon , kredi hacminin ve artan ithalatın etkisiyle Türkiye'de fiyatlar endişe verici şekilde yükselmeye başladı.¹¹⁵

Tablo 3.2. : 1954-1959 Dönemi Enflasyon Rakamları

Yıllar	Tefe
1954	11.0
1955	7.2
1956	16.8
1957	18.7
1958	15.1
1959	19.5

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923- 1998, DİE.

Enflasyonist ekonomi politikası, ekonominin iç dengesini bozarken, sabit döviz kuru uygulamasında ısrar edilmesi dış dengeyi de bozmuş ve önemli boyutlarda döviz darboğazı – dışborç sorunu yaratmıştır. Döviz darboğazı ise üretimde kapasite kullanımını azaltarak enflasyonu daha da hızlandırmıştır. Döviz darboğazı ve biriken dış borçlar hükümetin Uluslararası Para Fonu'na (IMF) başvurması ile sonuçlanmıştır. Fonun önerisi, enflasyon nedeniyle dünya fiyatlarına göre aşırı yükselen iç fiyatların yeniden dünya fiyatlarıyla uyumlu hale getirilmesi için yüksek oranlı (yaklaşık yüzde 320 oranında) bir devalüasyon yapılması, sağlanan uyumun bozulmaması için iç harcamalara sıkı bir denetim konulması şeklinde olmuştur.

Bu önerilere uymak zorunda olan hükümet 4 Ağustos 1958'de İstikrar Tedbirleri adıyla anılan önlem paketini yürürlüğe koymuştur. Resmi

¹¹⁵ Arzu İMREN, V. AKMAN: a.g.e., 24-25.

değil fiili nitelikte olan devalüasyonla birlikte geniş katlı bir kur ayarlaması getirilmiştir. Banka kredilerine tavan konmuş, kamu harcamaları sınırlanmış ve talep baskısının yavaşlatılması için pek çok önlem alınmıştır.

1958 istikrar kararlarının ardından 1958-1961 döneminde fiyatlarda kararlılık görülür. Bu kararlılık büyük ölçüde artan dış yardımla, ithal taleplerinin karşılanabilmesi sayesinde olmuştur. Ancak o zamanki sanayi yapısı hem fiyatları dengede tutup, hem de milli geliri arttıracak düzeyde olmadığından milli gelirde artış sağlanamamıştır.¹¹⁶

1958 yılında, 1950'deki düzeyinin altına kadar düşen ihracat, 1959 yılında yeniden canlanmış, sonuç olarak ithalat imkanları hızla genişlemiş, fiyatlar gerilemeye başlamış ancak uygulanan deflasyonist politikalar nedeniyle doğal olarak GSMH artışı da yavaşlamıştır.¹¹⁷

3.3.1970-1979 Dönemi

1965'ten sonra uygulanmaya başlanan geniş yatırım programları nedeniyle fiyatlar artış eğilimine girmişlerdir. 1967 yılına gelindiğinde Türkiye kurduğu sanayiler nedeniyle dışa bağımlılığı artmış bir ülke haline gelmişti. Bu yılların dış ticaret dengesi incelendiğinde dış açığın artma eğilimine girdiği görülür. Sanayileşmenin getirdiği baskı sonucu 1970 yılında devalüasyon gerçekleştirilmiştir. 1970 devalüasyonu ile doların değeri 9 TL'den 15 TL'ye çıkmıştır.¹¹⁸

1970 – 1979 dönemi ülkemizin hala devam eden en uzun süreli enflasyon döneminin başlangıcıdır. 1970'de yüzde 6,7 olan

¹¹⁶ Şiir YILMAZ: a.g.e., 193.

¹¹⁷ TÜSIAD: Türkiye'de Enflasyon ve Enflasyonla Savaşta Başarı Koşulları, a.g.e., 7.

¹¹⁸ Şiir YILMAZ: a.g.e. 193-195.

enflasyon oranı, 1971'den itibaren yükselmeye başlamıştır. 1974'de petrol fiyatlarının hızla artmasının etkisiyle yüzde 29,9'a çıkmıştır. Takip eden yıllarda kısmen istikrarlı bir dönem yaşanmış ancak 1978'de enflasyon oranı yüzde 50'nin üzerine çıkmış ve 1979'da yüzde 63,9 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.3. :1970 – 1979 Dönemi Enflasyon Rakamları

<u>Yıllar</u>	<u>Tefe</u>
1970	6.7
1971	15.9
1972	18.0
1973	20.5
1974	29.9
1975	10.1
1976	15.6
1977	24.1
1978	52.6
1979	63.9

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923 – 1998 ,DİE.

1970 yılında "finansman kanunu" adıyla yürürlüğe konulan önlemlerin etkisiyle 1973 yılında ihracatta hızlı bir artış yaşanmış, ihracat 1 milyar doları geçmiştir. İşçi dövizlerinin de artışıyla Türkiye'nin ödemeler dengesi ilk kez fazla vermiş, döviz rezervleri yaklaşık 2.5 milyar doları bulmuştur. İthalatın da hızla genişlemesiyle dış ticaret aynı yıl 800 milyon dolar açık vermiştir.

Tablo 3.4. : İhracatla İlgili Seçilmiş Göstergeler

Yıllar	İhracat (‘000 \$)	İhracatın İthalatı karşılama Oranı (%)	İhracatın GSMH'ye Oranı (%)	Dış Ticaret Dengesi (‘000 \$)
1970	588 476	62.1	3.1	-359 128
1971	676 602	57.8	3.9	-494 239
1972	884 969	56.6	4.0	-677 585
1973	1 317 083	63.1	4.7	-769 131
1974	1 532 182	40.6	4.0	-2 245 373
1975	1 401 075	29.6	3.0	-3 337 483
1976	1 960 214	38.2	3.7	-3 168 433
1977	1 753 026	30.2	2.9	-4 043 252
1978	2 228 163	49.8	3.4	-2 310 861
1979	2 261 157	44.6	2.8	-2 808 274

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 2001, DİE.

Kamu sektörünün finansmanı dönemde önemli sorunlar yaratmış, para politikasının uygulanmasında ve parasal büyüklüklerin belirlenmesinde büyük rol oynamıştır. Kamu gelirlerinin GSMH'ye oranı dönem boyunca hemen hemen hep sabitken, harcamaların GSMH'ye oranında yükselmeler olmuştur. Kamu gelirlerinin GSMH'ye oranı ise dönem boyunca hep, kamu harcamaların GSMH'ye oranından küçük olarak gerçekleşmiştir.

KİT'lerin finansal açıkları da bu dönemde artmaya başlamıştır. KİT'lerin üretim maliyetlerinin yüksek olması, verimlilik artışı ve yönetim konusunda yeterli özenin gösterilmemesi bu işletmelerin büyük finansal sorunlarla karşılaşmalarına neden olmuştur. Açıklar bütçeden karşılandığında enflasyonist talep baskısı oluşturmuş, ürün fiyatları arttırıldığında ise doğrudan fiyat endekslerine yansımıştır. 1970'de kamu

kuruluşlarının finansman ihtiyacının GSMH'ye oranı yüzde 3 iken, 1979'da bu oran yüzde 8,1'e yükselmiştir.¹¹⁹

Bu dönemde yaşanan olumsuz gelişmelerden biri de 1973 sonlarında ortaya çıkan petrol krizidir. Hızla artış gösteren ham petrol fiyatları hem maliyetlerin artmasına hem de ithalatın artmasına neden olmuştur. Dış ticaret açığı hızla genişlemiş yurtiçi üretimi ve yatırımları büyük ölçüde etkilemiştir. Ham petrol ve petrol ürünleri fiyatlarının sürekli yükselmesiyle petrol alan sanayileşmiş ülkeler ihracat fiyatlarını yükseltmiştir. Dış ticaret hadlerinin olumsuz yönde değişmesi Türkiye'nin ödemeler dengesini de etkilemiştir. Bütün bunlar 1977 yılında başlayan döviz darboğazının ilk işaretleri olmuştur.

Bu dönemdeki enflasyonist baskıların nedenlerinden biri de tarımsal destekleme alımlarıdır. Bu dönemde hem tarımsal ürünler destekleme kapsamı genişletilmiş hem de ürün fiyatları önemli ölçüde arttırılmıştır. Bu durum tarımsal ürünlerin alımını yapan kamu kuruluşlarının finansal ihtiyacını arttırmış ve görev zararlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu dönemin sonlarında yüksek oranlı fiyat artışlarında etkili olan iki faktör döviz darboğazı nedeniyle ithalatın azalmasıyla eksik kapasite kullanımı ve üretimin azalmasıyla başvuru, aşırı talep fazlalığı yaratan açık finansman uygulamasıdır. Özellikle 1974 yılından itibaren Merkez Bankası kredilerinde büyük artışlar gözlenmiş 1970'de Merkez Bankası kredilerinin GSMH'ye oranı yüzde 12,9 iken 1977'de bu oran 27,1'e kadar yükselmiştir. 1978'de 24,0 ve 1979'da 23,2 olmuştur.

1970 – 1979 dönemi sonlarında ortaya çıkan kamu açıkları, üretimin gerilemesi, ödemeler dengesi sorunu ve fiyat artışlarındaki hızlanma Türkiye'de bir ekonomik bunalıma neden olmuştur.

¹¹⁹ DİE: İstatistik Göstergeler 1982-1998

3.4. 24 Ocak 1980 Kararları

Petrol şokunun ardından 1970'li yılların sonlarına doğru gerekli makroekonomik ve yapısal uyum politikalarının uygulanmasında gecikildi. Dış ticaret hadlerindeki olumsuz gelişmeye rağmen dış ticaret politikasında bir değişikliğe gidilmemiş, cari işlemler dengesi açıkları yurtdışından sağlanan borçlarla finanse edilmiştir. Ancak IMF ile yaşanan anlaşmazlığın hemen ardından 1978'de dış kredilerin kesilmesi ile Türkiye dış borç krizine girmiş, iç ve dış dengelerdeki hızlı bozulmanın sonucunda enflasyon 1979 yılında %64 seviyelerine ulaşmıştır.¹²⁰ Türkiye 1970'lerin sonlarında içine girdiği enflasyonist kapana kırmak için umudunu ihracata bağlamış ve dış dengeyi ön planda tutarak yüksek döviz kuru politikası aracılığıyla dış gelirlerinin artmasını hedeflemişti. Bu artık gelenekselleşmiş ithal ikamesi anlayışının bittiğini, bunun yerine ihracatı teşvik eden sanayileşme politikalarının benimsendiğini gösteriyordu. Yaygın ve hedefsiz sanayileşmenin gereksinimleriyle büyüyen dış ticaret açığı ve bu açığın yarattığı döviz kıtlığı nedeniyle dar boğaza giren ekonomiyi çıkmazdan kurtarmak ve böylece enflasyonist gidişi durdurmak amacıyla monetarist tedbirlerin ağırlıkta olduğu 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri paketi açıldı.¹²¹

24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri paketi ile Türkiye yeni bir istikrar politikası anlayışı içine girmiştir. Karma ekonomik sistem yerine daha liberal bir anlayış benimsenmiş, modern iktisat araçlarının ağırlıklı olarak para politikalarının uygulandığı bir dönem başlamıştır. Yeni sürecin en önemli unsuru finans alanındaki serbestleşmedir.¹²² Türk Lirası %32.9 oranında devalüe edilmiş, petrol ürünleri başta olmak üzere devlet

¹²⁰ TÜSIAD: *Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri*, a.g.e., 21.

¹²¹ İlhan ULUDAĞ: *İzlenen Ekonomik Politikalar Işığında Türkiye Ekonomisi*, (İstanbul, 1990), 385.

¹²² K. Batu TUNAY: *Hiperenflasyon ve Hiperenflasyon Sürecinde Para İkamesi*, a.g.e., 169.

kontrolünde üretilen mal ve hizmet fiyatlarına yüksek oranlarda zamlar yapılmıştır.¹²³

24 Ocak istikrar programının temel felsefesi ekonomide devlet müdahalesini en aza indirerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması idi. Devletin yerini özel kesimin alması, ekonomide makro ve mikro dengelerin belirlenmesinde idari kararların yerine fiyat mekanizmasının geçerli olması amaçlanmıştı.

24 Ocak istikrar programının temel amaçlarından biri acil ödeme güçlüklerine çözüm bulunması idi. Bu da taze kredi bulunması, vadesi gelen borçların ertelenmesi ve sınai mallar ihracatının artırılması ile gerçekleşecekti. Türkiye bu konuda, daha programı hazırlarken IMF'nin temsil ettiği uluslararası mali kuruluşlarla anlaşmak durumundaydı ve bu yönde işbirliği gerçekleştirildi. Enflasyon hızının düşürülmesi ve enflasyon sarmalının kırılması kadar , atıl kapasitenin harekete geçirilmesi, büyüme hızının yükseltilmesi de programın amaçlarındandır.¹²⁴ Enflasyonla mücadelede kullanılan araçlar, maliye politikası önlemlerinden çok para politikası önlemleri olmuştur.

24 Ocak tarihinde alınan kararlara kısaca değinelim. 24 Ocak kararlarının ilk amacının enflasyonu durdurmak, ardından büyümeye geçmek olduğunu belirtmiştik. Bu nedenle programda para arzının daraltılması öngörülmektedir. Bunun yolu ise kamu kesiminin açık finansman alışkanlığının ve açık finansmana yol açan uygulamalarının ortadan kaldırılması veya azaltılmasıdır. Bu amaçla bazı önlemler alınmıştır. KİT'lerin ihtiyaç malları oldukları gerekçesiyle fiyatları yapay olarak düşük tutulan temel malların hem kapsamı daraltılmış hem de bu mallar için gerçekçi fiyatlar saptanmıştır. Bir başka açık finansman kaynağı olan tarımsal destekleme fiyatlarında, her ne kadar dünya fiyatlarına bakılarak değer saptama ilkesi getirilmişse de genellikle taban

¹²³ TÜSIAD: *Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri*, a.g.e., 21.

¹²⁴ Hüseyin ŞAHİN: a.g.e., 193-194.

fiyatı saptama politikası politikacıların elinde oy toplama mekanizması olarak işletilegelmiştir, 24 Ocak kararlarıyla tarım kesiminde uygulanan taban fiyatları destekleme alımları kapsamı daraltıldı. Kamunun diğer açık finansman kaynağı ise kamu iktisadi teşekküllerinin bütçe açıklarıdır. Ekonomik biçimde çalıştırılmayan bu işletmelerin ürettiği ürünler temel girdi malı niteliğinde olduğundan , fiyatlarına zam istediklerinde hükümetler bir dizi fiyat artışına yol açar düşüncesi ile bu zam isteklerini baskı altında tutarlar. Ama KİT ürünlerinden esirgenen zamlar nedeniyle KİT açıklarının büyümesi üzerine bu kez emisyon yoluna başvurulur. Sonuç yine enflasyonisttir. KİT'lere ürettikleri malların fiyatlarının tesbiti konusunda özerklik verilmiş, piyasa mekanizmasına dönüşe yönelik olarak , fiyat denetim komisyonu kaldırılmıştır.¹²⁵ Bu programın bir amacı da fiyatlar üzerindeki müdahalenin kaldırılması ve fiyat oluşumunun piyasaya bırakılmasıdır. Ekonomide tüm mal ve hizmet fiyatları arz talep dengesine göre kendiliğinden oluşacaktır.¹²⁶ KİT'ler piyasa koşullarına uygun olarak faaliyet gösterecek , zaman içinde de özelleştirme yoluyla devlet elinden çıkarılacaktır.

24 Ocak kararları yatırımları arttırmayı öngörmemektedir, yeni yatırımlardan çok mevcut kapasitenin tam kullanımı amaçlanmıştır. Devlet ekonomik faaliyetlerden mümkün olduğunca uzak kalacak , sadece yol , baraj , hastane v.b. toplumsal çıkarları gözeten yatırımlar yapacaktır. 24 Ocak kararları ile geniş yatırım politikaları öngörülmediği için yatırımları yabancı sermaye eliyle gerçekleştirmek düşünülmüştür. Yabancı sermayenin gelmesi ülkenin ihracat olanaklarının artması bakımında da yararlı olacaktır.

24 Ocak 1980 kararlarının bir amacı da diğer istikrar programlarında olduğu gibi ihracatın teşvik edilmesidir. İhracatı teşvik edici sanayileşme politikasının izlendiği bu programda geleneksel ithal ikameci

¹²⁵ Şiir YILMAZ:a.g.e., 198-213.

¹²⁶ Arzu İMREN, V. AKMAN:a.g.e.,35-36.

sanayileşme politikasından , ihracata dönük sanayileşme politikasına geçilmiştir. Bu kararlar ihracatı teşvik araçları genişletilmiştir. Başlatılan dışa açılma politikası çerçevesinde yabancı sermayenin yapacağı yatırımlara da büyük ölçüde teşvikler getirilmiştir.

24 Ocak kararları ile her ne kadar ihracatı arttırmak suretiyle dış ticaret açığını kapatmak amaç edinilmişse de asıl amaç içteki enflasyonist gidişi durdurmaktır.¹²⁷ Enflasyonun kontrol altına alınması için sıkı para politikası izlenmesi, bütçe açıklarının makul düzeyde tutulması, ve daha önce de belirtildiği gibi yeni yatırımlara başlanmayarak, yarım kalanların tamamlanması yoluna gidilmiştir. 24 Ocak kararları emisyon hacmindeki artışı durduramamıştır. Ancak gerek para arzı, gerek emisyon hacmindeki artış bir önceki yıla kıyasla düşüktür. 24 Ocak kararlarının ekonomideki para arzını kısma politikası ekonominin finansman yükünü kamunun ve bankaların sırtına yıkmaktan öte birşey getirmemiştir.¹²⁸

Para stoğu ile toplam talep arasında varlığı bilinen pozitif doğrusal ilişki göz önünde bulundurulduğunda , fiyat düzeyi ile para stoğu arasında çok sıkı bir ilişkinin olduğu anlaşılabacaktır. Enflasyonun hızlandığı dönemlerde insanların harcama güdümlü para talepleri yüksek olacak ve buna bağlı olarak paranın dolaşım hızı artacaktır. Bu nedenle 1980'den sonra parasal genişleme yavaşlatılarak enflasyonist bekleyişler indirgenmeye çalışılmıştır.¹²⁹

Kambiyo piyasasında döviz arz ve talebine bağlı olarak gerçekçi bir kur politikası uygulanması ve TL'nin konvertibiliteye geçiş sürecinin başlatılması hedeflenmiştir. Dış ticaretin serbestleştirilmesi , yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesine yönelik alınan en önemli tedbir döviz alım satımının serbestleştirilmesi ve döviz piyasası üzerindeki kontrollerin, yasakların giderek kaldırılmasıdır. 24 Ocak kararları ile TL'nin

¹²⁷ Şiir YILMAZ:a.g.e., 213.

¹²⁸ Şiir YILMAZ: a.g.e., 215-217.

¹²⁹ K. Batu TUNAY: a.g.e., 171.

değeri %32.9 oranında devalüe edilmiş, 47.1 TL olan Dolar , 70 TL'ye eşitlenmiştir. Daha sonra TL'nin konvertibilitesine geçmek amacıyla mayıs 1981'de günlük kur uygulamasına gidilmiş, fakat TL'nin konvertibilitesine geçilmemiştir.¹³⁰

Tasarrufların artırılması ve verimli bir şekilde değerlendirilmesi için sermaye piyasasının geliştirilmesi programın amaçlarındandı. En önemli kararlar faiz oranlarının serbestleştirilmesi ve reel faiz uygulaması konusunda oldu. 1 Temmuz 1980'den itibaren faiz oranları serbest bırakıldı. Fakat serbestlik sürdürülemedi. 1987'de yeniden bir serbestleşme girişimi olmuş, fakat spekülatif faaliyetlerin yoğunlaşması üzerine tekrar güdümlü sisteme dönmüştür.¹³¹ Programda gerçekçi bir faiz politikası benimsenerek , mevduat ve kredilere enflasyonun üzerinde faiz uygulanması amaçlanmıştır. Banka mevduat faiz oranları 24 Ocak kararlarından epey sonra yükselmiştir. Bu 24 Ocak istikrar programının belki de tek çelişkili kararıdır. Yüksek enflasyon oranı paradan kaçış yaratırken zaten düşük olan tasarruf oranının daha da düşmesine , paranın dolaşım hızının daha da artmasına neden olan bu tutum bir tek bankerlerin işine yaramıştır.¹³²

Programda enflasyonu önlemede kısıtlayıcı para politikası temel amaç olarak benimsenmesine rağmen para arzı istenilen ölçüde kontrol altına alınamamıştır. 1 Temmuz 1980'den itibaren benimsenmeye başlanan faizi serbest bırakma politikası nedeniyle, özellikle 1981 ve 1982 yıllarında vadeli mevduata uygulanan yüksek faizle M2 hızla artmıştır.

Uygulanan günlük kur ayarlama politikası ile dışa açılma hedeflenmiş, Dünya fiyatları iç fiyatlarla uyarlarmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ülkedeki genel fiyat düzeyi yükselmiş ve iç talepte daraltıcı bir etki yaratmıştır. Ayrıca yüksek faiz politikası kredi hacminde belirgin bir

¹³⁰ Hüseyin ŞAHİN: a.g.e., 194-196.

¹³¹ Hüseyin ŞAHİN: a.g.e., 195-196.

¹³² Şiir YILMAZ: a.g.e., 214.

daralmaya neden olmuş, bunun yanında Merkez Bankasının kaynaklarının sınırlandırılması da iç talebi tam anlamıyla kıskaç altına almıştır.¹³³

18 Haziran 1980'de IMF ile yapılan üç yıllık stand-by anlaşması ile 1,250milyon USD tutarında bir kredi alınmıştır.¹³⁴ Askeri yönetim döneminde başarı ile uygulanan bu program sonucunda, 1981 ve 1982 yıllarında enflasyonun %25'ler seviyesine düştüğü gözlenmiştir.

İzlenen parasal politikaların sonucunda enflasyon oranı düşmüştür. 1980'de %107 olan enflasyon 1981'de %37 ve 1982'de %25 seviyesine düşürülmüştür. 1980-1985 döneminde aylık enflasyon oranı ortalama %3.2 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1978, 1979 döneminde gerçekleşen %4.1'lik aylık enflasyon oranının altındaydı. 1980 yılında GSMH'nin %10'u olarak gerçekleşen KKBG 1981'de %5.4'e çekilmiştir.¹³⁵

Enflasyonun yavaşlamasında en büyük etken halkın reel alım gücünün azalması ve işsizlik oranının artmasıdır.¹³⁶ 1980 – 1983 döneminde piyasada arz talep dengesi sağlanmış, ödemeler bilançosu açıkları küçülmüş, döviz darboğazından çıkılmıştı, dış ödemeler rahatlamış ve enflasyon gerileme sürecine girmiştir. Buna karşılık GSMH büyüme oranları düşük düzeyde kalmış, işsizlik artmıştır. Devletin ekonomideki yeri daraltılamamış , sosyal dengesizlikler büyümüştür.¹³⁷

¹³³ Arzu İMREN, V. AKMAN: a.g.e., 36.

¹³⁴ İlker PARASIZ: Kriz Ekonomisi, a.g.e., 218.

¹³⁵ TÜSİAD: Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri, a.g.e., 21-23.

¹³⁶ K. Batu TUNAY: a.g.e., 171.

¹³⁷ Hüseyin ŞAHİN: a.g.e., 195-196.

Tablo 3.5. :1978-1983 Dönemi Fiyat Değişim Oranları (%)

Yıllar	TEFE
1978	52,6
1979	63,9
1980	107,2
1981	36,8
1982	25,2
1983	30,6

Kaynak:DİE, İstatistik Göstergeler 1923 – 1998

3.5. 1981-1989 Dönemi

Uygulanan istikrar programı çerçevesinde, kamunun ürettiği mal ve hizmetlere yapılan yüksek oranlı zamların da etkisiyle 1980 yılında %107'ye ulaşan enflasyon , başarılı uygulamalarla 1981'de %36.8'e , 1982'de %27'ye çekilmiştir.¹³⁸ Dış kredi politikası, özellikle 1980-1982 döneminde tıkanan ithalat kanallarını açmada , kapasite kullanım oranının büyümesinde ve bunun sonucu olarak maliyetlerin düşmesinde etkili olmuş ve bu dönemde enflasyon hızla düşmüştür.¹³⁹ Seçimlerin yapıldığı 1983 yılının son aylarında , uygulanan istikrar programında görülen sapmalar üzerine fiyat artışları hızlanmıştır. 1983 yılından itibaren enflasyon oranı tekrar yükseliş trendine girmiştir. Aynı yıl KKBG de bir önceki yıl kaydedilen %3.5'ten %4.9'a çıkmıştır.

¹³⁸ Niyazi İLTER: Türkiye'de 1980 Sonrası Para Arzı ve Enflasyon, (Ankara, 1994), 31.

¹³⁹ Ahmet KILIÇBAY: Türk Ekonomisi, (Ankara, 1994),342.

Tablo 3.6. : 1982-1989 Dönemi Toptan Eşya Fiyatları (Yıllık Değişim %)

Yıl	TEFE
1982	27.0
1983	35.5
1984	50.3
1985	43.2
1986	29.6
1987	32.1
1988	68.3
1989	64.0

Kaynak:DİE, İstatistiki Göstergeler 1923-1998.

1984 yılından sonra da fiyatların piyasada oluşmasına önem veren politikalar izlenmiş, ekonomide iç pazara dönük üretimi teşvik eden nisbi fiyat yapısının, ihracatı teşvik edecek yapıya kavuşturulmasına özen gösterilmiştir. Ekonomide yapısal değişmeyi sağlayabilmek için gerekli alt yapıyı oluşturmaya yönelik politikaların kamu gelir ve harcamaları üzerinde oluşturduğu baskılar, kamu açıklarının artmasına neden olmuştur. Bu açıkların finansmanı, kısmen talep etkisiyle, kısmen de mali piyasalarda faizleri arttırarak fiyatlar üzerinde dolaylı olarak baskı oluşturmuştur. Diğer taraftan, ekonomiyi dışa açmak ve sanayiye dış pazarlara yöneltmek amacıyla izlenen kur politikasının ithal maliyetleri ve yurt içi faizler üzerinde oluşturduğu baskı ile bazı sektör ve kesimlerdeki yapısal sorunlar, bu dönemde fiyatların aşağıya çekilmesini engelleyen diğer nedenlerdir.¹⁴⁰

1985 yılı başlarında uygulamaya konulan katma değer vergisinin fiyatlara yansıtılması ile fiyat artış eğilimi yeniden hızlanmıştır. Ayrıca aynı yıl KİT ürünlerine ve petrole çeşitli zamlar yapılmıştır. 1986

¹⁴⁰ DPT:1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, (Ankara, 1990), 67.

yılında kamu harcamalarındaki yükselme, gelir etkisiyle birlikte tüketim ve yatırım harcamalarını arttırarak iç talebin aşırı canlanmasına neden olmuştur. Uluslararası petrol fiyatlarında kaydedilen düşüş Orta Doğu ülkelerinin ihraç ürünlerimize olan taleplerini azaltmalarına yol açmıştır. İthalatta liberalizasyon sonucu ara malı ithalatının artması sanayide kapasite kullanım oranını yükseltmiş ayrıca hava şartlarının iyi gitmesiyle tarım ürünleri üretiminde önemli artışlar olmuştur. Bu gelişmeler iç talepteki artışın enflasyonist etkisini gidermiştir.¹⁴¹ Düşen petrol fiyatlarının yurtiçi maliyetler üzerindeki olumlu etkisi ve dünya konjonktürünün katkısıyla enflasyon oranı %30'ların altına çekilebilmiş, ancak 1987'den itibaren %70'li seviyelere ulaşmıştır.

Tablo 3.7. :Büyüme Hızları (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYİH (Faktör Fiyatlarıyla)	GSMH (Piyasa Fiyatlarıyla)
1980	1.7	-6.0	0.8	-0.5	-1.1
1981	0.1	7.4	3.7	3.6	4.1
1982	6.4	4.9	3.5	4.5	4.5
1983	-0.1	8.0	3.9	3.9	3.3
1984	3.5	10.1	5.3	6.0	5.9
1985	2.4	6.3	4.0	4.2	5.1
1986	7.9	8.7	6.4	7.3	8.1
1987	2.1	9.6	6.8	6.5	7.4

Kaynak:1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler,DPT 24 Temmuz 1990,s.27.

1980 yılından itibaren uygulanan mali liberalleşme çabaları, enflasyonist sarmalın bir müddet daha sürmesine neden olmuştur. 1986 yılından itibaren TCMB bünyesinde piyasalar oluşturulmaya başlanmıştır. 1986 mart ayında Bankalararası para piyasası , 1987 yılında Açık Piyasa

¹⁴¹ DPT: a.g.e., 68.

İşlemleri , 1988 yılı ağustos ayında Döviz Efektif Piyasası , 1989 yılı nisan ayında ise altın piyasası kurulmuştur. İMKB ise 1986 yılında faaliyete geçmiştir. Tüm bunlar, 1980 öncesi kontrollü ve negatif reel faiz döneminde mali sisteme girmekte tereddüt eden atıl fonların, sisteme girişini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Böylece artan kamu yatırımlarının ve oluşan kamu açıklarının finansmanı mümkün hale gelmiştir.¹⁴² 1989 yılında döviz işlemleri ve sermaye hareketleri tamamen liberalleşirken, Türk ekonomisinin dış pazarlara entegrasyonu konusunda da ciddi bir adım atılmıştır. Menkul kıymetlerin yurt içi ve dışında alım satımı önündeki engeller kalkmış ve sermaye piyasalarının gelişmesinde önemli mesafe katedilmiştir. Bu uygulama ile bankaların yurtdışından kaynak bulabilmelerinin önü de açılmış olmaktadır.

1988 yılının üçüncü üç aylık döneminde mevduat faizlerinin düşürülmesi ve ardından döviz piyasasının kurulması tasarrufların dövize yönelmesine ve enflasyonist beklentilerin canlanmasına yol açmıştır. Ekim ayında faiz oranları serbest bırakılmış, spekülasyon amaçlı döviz talebini düşürmek amacıyla bir dizi tedbir alınmış ve kamu harcamaları önemli ölçüde kısılarak fiyatların daha fazla artması önlenmiştir.

Faiz oranlarının serbest bırakılması ve döviz tevdiat hesaplarına karşılık oranı getirilmesi gibi uygulamalar sonucu Türkiye'ye hızla kısa vadeli sermaye ve döviz girişi başladı. Böylece Türkiye sıcak para ile tanışmış oldu. Döviz rezervlerindeki artışın sağladığı rahatlıkla TL'nin değer kaybı yavaşlatılmış, ancak bu arada sürekli artan iç borçlar yüzünden faiz oranları enflasyonun üzerinde seyrederek bir tezat oluşturmuştur. Batının akıllı yatırımcıları ülkemizdeki bu büyük fırsatı kaçırmamak için ellerindeki fonları Türkiye'ye aktarmaya başlamıştır. Sonuçta Türkiye'nin brüt rezervlerinde bir artış kaydedilmiştir.¹⁴³

¹⁴² Şükrü BİNAY, K. KUNTER: "Mali Liberalleşmede Merkez Bankasının Rolü 1980-1997", TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği, (Ankara, 1998), 18.

¹⁴³ Arzu İMREN, V. AKMAN:a.g.e.,41-42.

Tablo 3.8. :1980-1989 Dönemi Faiz Oranları (%)

Yıl	Tasarruf Mevduatı Faiz Oranı	TCMB Reeskont Faiz Oranı	Interbank Gecelik Faiz Oranı
1980	33.00	26.00	-
1981	35.00	31.50	-
1982	50.00	31.50	-
1983	45.00	48.50	-
1984	45.00	52.00	-
1985	55.00	52.00	-
1986	48.00	48.00	39.09
1987	58.00	45.00	42.36
1988	83.90	54.00	46.77
1989	58.80	54.00	26.87

Kaynak:DİE, İstatistiksel Göstergeler 1923-1998.

Genel olarak bakıldığında , 1983'den itibaren kamu yatırımlarının arttığı, bunun da KKBG'yi arttırarak enflasyonu olumsuz etkilediği görülür. Söz konusu dönemde kamu borçları da hızla artmıştır. 1989 yılında enflasyonu düşürmek için alınan önlemler nedeniyle durgunluğa sürüklenmiş bir ekonomi ve bu durgunluk ortamında bile %70'lerde direnen bir enflasyon söz konusu olmuştur. 1980 sonrası dönemde enflasyonu hızlandıran bir diğer etken de önceki dönemlerde fiyatlarını düşük tutan KİT'lerin bu dönemde açıklarını kapatmak için sürekli fiyat artışına gitmiş olmalarıdır. Özel kesime kıyasla daha yüksek oranlarda fiyat artışı yapmışlardır. Hem kamu hem de özel kesimde maliyetleri arttıran iki unsur yüksek kredi faizleri ve ithal mallarının artan fiyatları olmuştur.¹⁴⁴

¹⁴⁴Tansu ÇİLLER , M. KAYTAZ: Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon, (İstanbul,1989), 3-5.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1990'LI YILLARDAN SONRA YAŞANAN ENFLASYON VE UYGUNAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

4.1. 1991-1995 Dönemi : 5 Nisan 1994 İstikrar Tedbirleri

4.1.1.1994 Krizine Yol Açan Nedenler

Türkiye Ekonomisinde 1988 sonrası yıllarda başlayıp 1993 yılı ortalarından itibaren ağırlaşan dengesizlikler vardır. 1990 yılından itibaren bir yandan kamu açıkları artarken diğer yandan da özel kesim tüketiminin hızla arttığı görülmektedir. 1993 yılında özel tüketim artışı GSYİH artışından çok daha fazladır. Aynı durum 1994 başlarında da devam etmiştir. DİE'nin milli gelir hesaplarına göre 1994'ün ilk üç ayında GSYİH %4 dolayında artarken özel tüketim harcamaları %6 dolayında artmıştır. Büyük kamu açıklarının kapatılması amacıyla harcamaların kısılması yerine borçlanma yoluyla finansmana gidilmesi yüksek bir faiz yükü oluşturmuş, ve bu faiz yükü zamanla hem ekonomiyi hem de kamu maliyesini baskı altına almıştır.¹⁴⁵ Özetle giderek artan kamu kesimi açıkları, bu açıkları kapatmakta yetersiz kalan özel tasarruflar ve bunların sonucu olarak dış ticaret açığının giderek büyümesi, Türkiye ekonomisini zora sokmuştur.

1990 yılında kamu dengesinde başlayan bozulma takip eden yıllarda artarak devam etmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereksiniminin GSMH'ye oranı 1990'lı yıllarda sürekli artmıştır. 1990 yılında %7.4 iken, 1991'de %10.2'ye 1992'de de %10.6'ya çıkmıştır. 1991-1993 döneminde, faiz ödemeleri hariç tutulduğunda bile kamu kesimi bütçesi açık vermiştir. İç borç stokunun gayri safi yurtiçi hasılaya oranı hızlanmaya başlamış ve

¹⁴⁵ Korkut BORATAV: "İktisadi Kriz Üzerine Bazı Gözlemler", İktisat İşletme ve Finans, 100, (Temmuz 1994), 22-23.

1993 yılında o ana kadar görülmemiş bir düzeye çıkmıştır. İç borç stokunun ortalama vadesi de 1990 yılından itibaren sürekli azalmıştır. 1993 yılında bütçe gelirlerinin %25'inden fazlası iç borç faiz ödemelerine ayrılmak zorunda kalmıştır.

1980'li yılların sonundan itibaren sağlanan mali liberalleşme çabaları, finansal sistemin kamu açıklarını finanse etmesini kolaylaştırmıştır. Kamu açıklarının yüksek reel faizli iç borçlanma ile finanse edilmesi, bankacılık sektörünün de kaynaklarını bu amaçla kullanmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda açık pozisyonla kaynak yaratmak bankacılık sistemi için oldukça karlı bir iş haline gelmiştir. Ayrıca sermaye hareketlerinin liberalizasyonu ile yüksek faizden yararlanmak isteyen dış sermaye girişlerinin de etkisiyle Türk Lirası önemli ölçüde reel anlamda değer kazanmış, bu ise dış ticaret açıklarının daha da artmasına neden olmuştur.

Tablo 4.1. :İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi Rakamları

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	İhracat/ İthalat (%)
	Değer (Milyon \$)	Değişim (%)	Değer (Milyon \$)	Değişim (%)		
1988	11 662	14.4	14 335	1.3	-2 673.4	14.4
1989	11 624	-0.3	15 792	10.2	-4 167.5	-0.3
1990	12 959	11.5	22 302	41.2	-9 342.8	58.1
1991	13 593	4.9	21 047	-5.6	-7 453.6	64.6
1992	14 714	8.2	22 871	8.7	-8 156.4	64.3
1993	15 345	4.3	29 428	28.7	-14 083.3	52.1
1994	18 105	18.0	23 270	-20.9	-5 164.0	77.8

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1998.

Yüksek faiz ile ülkeye yabancı kaynak girişi sağlamak ve bu kaynak ile döviz kuru üzerinde baskı kurmak uzun süre sürdürülebilecek bir durum

değildir. Sonuçta döviz kurlarında patlamayla ortaya çıkacak bir kriz kaçınılmaz olacaktır.¹⁴⁶

1989 yılının ikinci yarısından itibaren fiyat artış hızlarında görülen yavaşlama eğiliminin arkasındaki en önemli unsurlar, parasal büyüklüklerdeki büyümenin denetim altına alınmış olması, belirsizliğin azalması ve Türk Lirasının reel olarak değer kazanmasıdır. Ancak Körfez krizinin ortaya çıkmasıyla petrol fiyatları önemli ölçüde sıçramıştır. Bu artışın petrole büyük ölçüde bağımlı kamu kuruluşlarının ürettiği mal hizmet fiyatlarına ve dolayısıyla bu mal ve hizmet fiyatlarındaki artışın da ekonominin tümüne yansımaları nedeniyle, fiyat artış hızındaki olumlu gelişme tersine dönmüştür.¹⁴⁷ 1991 yılı itibariyle TEFE %55.3 olarak gerçekleşmiştir. 1992 yılında Körfez krizinin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri sonucu TEFE %62.1 olarak gerçekleşmiştir.¹⁴⁸

1991 yılında ortaya çıkan Körfez Krizi döneminde Merkez Bankasının başlıca hedefi, rezervlerin erimesine yol açmayacak şekilde, kurlar üzerinde bir baskı oluşmasını engellemek olmuştur. 1991 yılı Mart ayında disonibilite oranı %35'e yükseltilmiştir. 1983 yılında %10 olan disonibilite oranının bu derece yükseltilmesi, kamu kesiminin mali sistem üzerindeki yükünü belgeleyen en önemli kanıt niteliğindedir.¹⁴⁹

1991 seçimlerinin ardından popülist yaklaşımların artmasının da etkisiyle enflasyon %60'lı düzeylere yerleşmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin de artması ile borçlanmanın sürdürülebilmesi en önemli amaç haline gelmiştir. Kamu açıklarının arttığı bir ortamda bankaların açık pozisyon yolu ile finansman sağlamasının teşvik edilmesi, dış açığın artması, TL'nin reel değer kazanması ve yüksek reel faizler uzun süre sürdürülemez bir durum yaratmıştır.

¹⁴⁶ Ercan UYGUR: Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Subat Krizleri ,(Ankara,2001),49.

¹⁴⁷ TCMB: Yıllık Rapor 1990,(Ankara, 1991), 39.

¹⁴⁸ Yakup KEPENEK, N.YENTÜRK :Türkiye Ekonomisi , (İstanbul,1994), 441.

¹⁴⁹ Şükrü BİNAY, K. KUNTER:Mali Liberalleşmede Merkez Bankasının Rolü 1980-1997, a.g.t. ,13.

1993 yılında kamu açıklarının ve bu çerçevede bütçe açıklarının, KİT açıklarının hızla artması, iç ve dış borçlanma seviyesindeki ve maliyetlerdeki hızlı yükselişler, dış ticaret açıklarındaki büyüme ithalattaki önemli artışla birlikte, döviz rezervlerinde gerileme meydana gelmiştir.¹⁵⁰

1993 yılının ikinci yarısından itibaren artan finansman gereksinimini karşılamak amacıyla, sorunun temelinde yatan kamu açıklarının kapatılmasına yönelik önlemler alınması yerine, hem Merkez Bankası kaynaklarına daha çok başvurulmuş, hem de dış borç kullanımı arttırılmıştır. Aynı zamanda iç borç faizleri idari kararlarla düşürülmeye çalışılmıştır. Bir başka deyişle, iç borçlanma piyasasına müdahale edilerek, piyasanın dengeye geleceği faiz haddinden daha düşük bir faiz haddi bankalara ve hanehalkına kabul ettirilmeye çalışılmıştır. 1991-1993 döneminde reel iç borç faizleri, reel büyüme hızının çok üzerindedir. Borç stokunun milli gelire oranı ise sürekli yükselmiştir. Bütün bu gerçeklere ve acil finansman gereksinimine karşın hükümet, faizlerin, gereksinimi sağlayacak miktarda tahvil ve bono satılmasına imkan verecek düzeye yükselmesine imkan vermemiştir. Bu politikalara ek olarak tahvil ve bonolara vergi uygulaması başlatılmıştır. Ancak bankaların ve hanehalklarının bu politikalara tepkisi şiddetli olmuş, kamu kağıtlarına olan talep aniden düşmüş, Hazine iç piyasadan borçlanamaz hale gelmiştir. Uygulanan yanlış kur politikalar ile döviz kurunun belli bir dönemden sonra ucuz tutulması ve Hazinesin faizleri yapay olarak düşürmeye çalışması dövize hücum yaratmış, sistemdeki likidite fazlası dövize yönelmiştir. Döviz kuru hızla yükselmiştir. 1994 yılının ilk üç ayında Türk Lirası ABD Doları karşısında % 70 dolaylarında değer yitirmiştir. Bu süreç içinde Merkez Bankası döviz rezervlerinin yarıdan fazlası erimiş, bankalararası piyasada gecelik faizler görülmemiş düzeylere çıkmıştır. Piyasanın güveni kalmadığı için Hazinesin daha sonraki tarihlerde yüksek faizle borçlanma girişimleri

¹⁵⁰ Yakup KEPENEK, N. YENTÖRK: a.g.e., 441.

de başarısız olmuştur. Türkiye'nin kredi notu düşürülmüş, üç küçük banka iflas etmiştir. Türkiye, cumhuriyet tarihinin en ağır ekonomik krizine sürüklenmiştir.¹⁵¹

1993 Ekim ayına gelindiğinde, Türkiye'ye dış kredi sağlayan kurumlar artık kredi vermeyeceklerini belirtir olmuşlardır. Bu durumu görenler dövize yönelirken, Merkez Bankasıda, döviz kuru seçimlerden önce fazla artmasın, hatta faiz oranı düşsün talimatına uygun olarak döviz rezervlerini satmaktaydı.¹⁵²

1993 yılının en olumlu ekonomik gelişmesi iktisadi büyümenin hızlanmasıdır. Ancak büyümeyle birlikte iç ve dış kaynak açıklarının genişlediği, temel dengesizliklerin büyüdüğü de gözlenmektedir. Bu gelişmeler hızlı büyümenin sürdürülebilirliği konusunda kuşku uyandırmaktadır.¹⁵³

Tablo 4.2. :Reel Büyüme Oranları ve GSMH Deflatörü Değişimi
(1987 Üretici Fiyatları)

Yıllar	GSMH Reel Artış Hızı(%)	GSHM Deflatörü Artış Hızı(%)
1988	1.4	55.7
1989	2.3	66.3
1990	9.2	54.4
1991	0.5	56.7
1992	6.4	62.6
1993	7.3	66.8

Kaynak:Hüseyin ŞAHİN, Türkiye Ekonomisi, 214.

¹⁵¹ Fatih ÖZALTAY: "1994 Krizinden Alınacak Dersler: Kamu İç Borç Yönetiminde Yapılan Yanlışlıklar ve Güven Bunalımı", *İktisat İşletme ve Finans*, 1994, 17-18.

¹⁵² Ercan UYGUR: *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*, a.g.e., 42-45.

¹⁵³ Taner BERKSOY: "1993'ten 1994'e Türkiye Ekonomisi", *Ekonomik Forum Dergisi*, 1994, 12.

1993 yılı sonunda iç borç stokunun, toplam borç stokunun, toplam kamu açığının, konsolide bütçe açığının toplam bütçe harcamalarının GSYİH'ye oranları görülmemiş düzeylere ulaşmıştır.¹⁵⁴ 1993 yılında faiz harcamaları hızla artmış, faiz harcamaları hariç tutulduğunda bile konsolide bütçe açık vermiştir.

Tablo 4.3. :Kamu Maliyesi Göstergeleri

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
(GSYİH içinde % paylar)										
1.Konsolide Bütçe Açığı	2,2	2,8	3,5	3,0	3,3	3,0	5,3	4,3	7,0	3,7
2.Kamu Sektörü Açığı	3,6	3,7	6,1	4,8	5,4	7,5	10,4	10,7	11,3	7,8
3.İç Borç Stoku(Para Dışı)	4,3	4,6	5,8	5,7	6,3	6,2	6,8	11,8	13,3	11,0
4.İç Borç Stoku	6,6	6,6	7,7	7,4	7,5	6,9	9,0	14,6	17,0	12,3
5.Dış Borç Stoku	14,7	18,8	24,2	27,8	27,4	30,4	32,6	33,5	36,2	-
6.Gelirler	13,1	14,0	14,0	13,6	13,8	14,4	15,4	15,9	18,7	19,3
7.Faiz Dışı Harcamalar	13,5	14,2	14,4	12,7	13,5	13,9	16,9	16,6	19,5	15,4
8.Faiz Harcamaları	0,7	1,3	1,7	2,4	2,3	2,4	2,7	2,8	4,8	6,0
(Bazı Göstergeler%)										
1.Reel GSYİH Büyümesi	4,2	7,0	9,5	2,1	0,3	9,3	0,9	6,0	7,5	-6,5
2.Orta. Enf. Oranı(TEFE)	43,2	29,6	32,0	70,5	64,0	52,3	55,3	62,1	58,4	117,8
3.Bir Yıl Vadeli Tahvil Ortalama Faizi	50,6	51,0	47,0	62,4	58,3	51,9	72,1	75,4	86,3	148,8
4.TL/\$ Kurunda Ortalama Değişim	42,1	29,1	27,8	66,0	49,3	23,0	59,9	65,2	59,5	170,8

Kaynak: Fatih ÖZALTAY"1994 Krizinden Alınacak Dersler:Kamu İç Borç Yönetiminde Yapılan Yanlışlıklar ve Güven Bunalımı, İktisat İşletme ve Finans,19

1994 yılına gelindiğinde ekonomik büyüme dış borçlarla sağlanmaya başlamıştı. İç borçlar ve kamu kesimi maaş ödemeleri dış borçlarla finanse edilmeye başlamıştır. İç borç yükünün dayanılmaz boyutlara ulaşması, gerekli vergi reformunun yapılmaması, Türkiye ekonomisinin finans kesiminde başlayan kriz ile yeni bir bunalıma sürüklemiştir.

Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesiyle başlayan kriz,

¹⁵⁴ Fatih ÖZALTAY:a.g.m, 19-20.

hükümetin 26 Ocak 1994 günü Türk lirasını %13,16 oranında devalüe etmesine yol açmıştır. Yıllar boyu biriken ekonomik dengesizlikler, ekonomiyi ciddi bir krizin eşiğine getirmiştir. Süregelen fiyat artışları daha da hızlanmış, dış açık büyümüş ve TL değer kaybetme sürecine girmiştir. İthalat artmış, dış borç ödeme koşulları iyice ağırlaşmıştır. Ekonominin iç ve dış dengelerindeki hızlı bozulma ciddi bir programın geciktirilmeden uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir.

4.1.2. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı ve Programın Sonuçları

Hükümet, bu kötü gidiş karşısında, enflasyonu hızla düşürmek, TL'ye istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı, sosyal dengeleri de gözetilen sürdürülebilir bir temele oturtmak amacıyla¹⁵⁵ 5 Nisan 1994'te yeni bir istikrar paketi açıklamıştır.

5 Nisan kararları, kamu açıklarını azaltarak, finans piyasalarını dengeye getirmek, ihracatı ve döviz kazandırıcı faaliyetleri teşvik ederek dış açığı azaltmak, yapılacak reformlarla kamu açıklarını azaltmaya ek destek vermek biçiminde tasarlanmıştır.

Bu pakette, temelde harcama kısıcılığı ve bir seferlik vergi arttırıcı önlemlerle kamu maliyesi düzeltilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda kamu kesiminin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatları önemli ölçüde yükseltilmiştir. Ancak kamunun acil fon gereksiniminin çözülmemesi olmasa istikrar paketinde eksik olan en önemli unsurdur. İstikrar paketinin açıklandığı gün Hükümet, Merkez Bankasının artık piyasalara müdahale etmeyeceği ve faizlerin serbestçe belirleneceğini kamuoyuna açıklamıştır. Aynı gün Türk Lirası %9.1 oranında değer yitirmiştir. Merkez Bankası yine piyasaya müdahale etmemiş, 4 Nisan günü %204 düzeyinde olan gecelik

¹⁵⁵ Rıdvan KARLUK: a.g.e., 396.

faiz haddi 6 Nisan'da %91' gerilemiştir. Döviz piyasasının da tepkisi gecikmemiş ve aynı gün TL %24.5 oranında değer yitirmiştir.¹⁵⁶

"Ekonomik Önlemler Uygulama Planı" adı altında açıklanan istikrar programında finansal piyasalarla ilgili herhangi bir bölüm yoktur. Sadece döviz kurlarının serbest piyasada belirleneceği ifadesi yer almaktadır. İstikrar programının açıklandığı ve uygulamaya başlanacağı günlerde döviz rezervleri son yedi yılın en düşük düzeyindedir. Bu nedenle Türkiye çok yüksek maliyetler ödemiştir. 5 Nisan 1994'te programın açıklanmasından sonra döviz kurları hızla artmıştır. Döviz kurlarındaki sıçramayı ve dalgalanmayı önleyebilmek için faiz oranları Türkiye tarihinin en yüksek değerine çıkmıştır. Merkez Bankasının bankacılık sisteminden borçlanabilmek için ödediği "overnight" faiz oranları, 11 Mart 1994'te ortalama %696'ya kadar çıktıktan sonra, %200'ler düzeyine indiye de, 5 Nisan tarihinden sonra da artmış ve Mayıs ayı başlarında tekrar %400'e kadar yükselmiştir.¹⁵⁷

5 Nisan kararları ile kamu malları fiyatlarının büyük oranda artması, diğer yandan Nisan ayında döviz kurlarında meydana gelen artış ve yurtiçi faiz oranlarının yüksek düzeylerde seyretmesi firmaların finansman maliyetinin artmasında ve maliyet yönlü enflasyonun yükselmesinde etkili olmuştur. 5 Nisan kararları doğrultusunda uygulanan sıkı para ve maliye politikaları sonucu mali piyasalarda kısmi istikrar sağlanmış ve enflasyonist baskılar nispi olarak kırılmaya başlamıştır.¹⁵⁸

1994 krizi sırasında alınan önlemlerle özellikle bütçe disiplini sağlayıcı düzenlemelere gidilmiş, TCMB kaynaklarının bütçe finansmanı için kullanılması önlenmeye çalışılmıştır. Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ye oranı 1993 yılında çıktığı %12 seviyesinden 1994 yılında %7.9 , 1995'te ise %5.2 seviyesine indiği görülmüştür. Ancak

¹⁵⁶ Fatih ÖZALTAY: a.g.m.,32.

¹⁵⁷ Ercan UYGUR: Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri , a.g.e., 50-51.

¹⁵⁸ TCMB: Yıllık Rapor 1994, (Ankara,1995), 62.

yaşanan şok 1994 yılında enflasyonu %150 seviyesine kadar taşımış, takip eden yıllarda ise %80-90 düzeylerinde kalmasına neden olmuştur.

Tablo 4.4. : 1990-1994 Döneminde Enflasyon Rakamları

Yıllar	TEFE(%)
1990	52.3
1991	55.3
1992	62.1
1993	58.4
1994	149.6

Kaynak: DİE:İstatistik Göstergeler 1923-1998

Yerel seçimler dolayısıyla hükümet istikrar paketini açıklamakta çok gecikmiştir. Bu nedenle ülkede stoklama ve spekülasyon eğilimleri artmış, dengeler daha da bozulmuştur. Program içinde tüm tedbirler uygulamaya konulamamıştır. Bazı harcama kısıtlayıcı önlemler uygulanamamıştır. Kayıt dışı kesimleri de içeren bir vergi reformu çıkarılamamış, ihdas edilen vergilerden beklenildiği kadar vergi toplanamamıştır. Özelleştirme ve iyileştirme şansı olmadığı için kapatılması düşünülen kuruluşlar, çalışanların ve halkın tepkisinden çekinildiği için kapatılamamıştır. Bu nedenlerle, kamu harcamalarındaki aşırı kısıtlamaya karşılık kamu kesimi gelir gider dengesi sağlanamamıştır. Devlet yüksek faizden borçlanmaya devam etmiş, borçlar daha da artmıştır.¹⁵⁹

Uygulanan politikalar sonucunda enflasyon üç haneli rakamlara sıçramış ve ekonomide önemli bir daralma süreci başlamıştır. İşsizlik artmış, reel ücretler düşmüştür.

5 Nisan kararlarının sonuçları şöyle özetlenebilir: Uygulamanın

¹⁵⁹ Hüseyin ŞAHİN:a.g.e., 229.

başladığı ilk yılın sonunda, emek gelirleri %36 ila %42 oranında reel olarak düşürülmüş, buna karşın başta finans kesimi olmak üzere hemen hemen tüm özel sektör yıl sonuna kar açıklamıştır. Kamu sektörü yatırımların durdurulması ve bazı büyük özel sektör firmalarının kapasite kullanımının daraltılması ve istihdamda daralmaya gitmesi sonucu ekonomi %6.1 oranında daralmıştır. Kayıt dışı ekonomi genişlemiş ve gelir dağılımındaki dengesizlikler daha da derinleşmiştir.¹⁶⁰

4.2. 1995 – 1999 Dönemi

1994 krizinin etkilerinden kurtulmaya çalışan Türkiye’de, 1995 yılı enflasyonu, 1994’e nazaran daha düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Toptan eşya fiyat artış hızı, 1995 sonu itibariyle, 1994 yılına göre yıllık olarak %149.6’dan %64.9’a gerilemiştir.

Sektörel olarak incelendiğinde ise DİE’nin toptan eşya fiyat endeksine göre toplamda kamu kesiminde %48.2’lik fiyat artışına karşılık, özel kesimde %71.8’lik fiyat artışı vardır. Tarım kesimi özel sektör fiyatlarında 12 aylık artış %91.1’dir. Madencilikte, kamu kesiminde %74, özel kesimde %53.4’lük fiyat artışı vardır. İmalat sanayiinde ise kamu kesiminde %48.8, özel kesimde %63.4 artış görülmektedir. Enerji kesiminde kamu artış hızı %35.7 dir.¹⁶¹

1994 yılında alınan istikrar tedbirlerinin başlangıçta iyi uygulanmasına rağmen, daha sonra uygulamanın çeşitli nedenlerle aksaması 1995 yılında da enflasyonun yüksek düzeyde çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan en önemlisi erken seçim nedeniyle ertelenen KİT zamlarının yıl sonuna bırakılmasıdır.

¹⁶⁰ Fikret BAŞKAYA, Ö.LEVENTOĞLU: Rant Savaş Kışkacında Türkiye Ekonomisi, (Ankara, 1999), 98.

¹⁶¹ DİE: İstatistik Göstergeler 1923 – 1998, (Ankara, 2001) 495-498.

1996 ve 1997 yıllarında enflasyon tekrar yükseliş trendine girmiştir. Bu yıllarda kamu kesimi dengesi de 1994 ve 1995 yıllarına göre bozulmuştur. 1997 yılında Hazinesin çıkardığı TÜFE'ye endeksli iki yıl vadeli ve üç ayda bir kupon ödemeli tahviller, faiz harcamalarında geçici bir rahatlama yaşanmasını sağlamıştır.

1997 yılı yaz ayları tüm Dünyayı sarsan Asya krizinin de başlangıç noktasıdır. 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca para birimlerini ABD dolarına bağlayan Güneydoğu Asya ülkeleri, ABD dolarının, Alman markı ve diğer para birimleri karşısında değer yitirmesi ile daha kolay ihracat yaparak ekonomik yönden gelişme sağlamışlardır. Ancak 1995 yılından itibaren ABD dolarının değer kazanması ile bu ülkeler rekabet güçlerini yitirmeye başlamışlardır. Ayrıca ekonominin iyi olduğu dönemlerde Amerikan ve Japon sermayesi ile yapılan yatırımlar da atıl kalmıştır.

Asya krizinin Türkiye üzerindeki etkileri gecikmeli olmuştur. Dış ticarete Asya ülkelerinin sınırlı payı olması, Türkiye'nin o dönemde yeni bir devalüasyona zorlanmasını engellemiştir. Durgunluğun 1998 yılında da sürmesi ile tüm Dünyada mal fiyatları ve özellikle petrol fiyatları önemli ölçüde düşmüş, bu durum da Türkiye'deki enflasyon oranını olumlu etkilemiştir. Hükümet 1998 yılı başında, yılın ilk altı aylık döneminde kamu fiyatlarına zam yapılmayacağını belirterek, yıl sonu enflasyon hedefini %50 olarak açıklamıştır. Bir program doğrultusunda enflasyonun 2000 yılı sonunda tek haneli seviyelere indirilmesi planlanmıştır. Merkez Bankası, bunun için bilançosundaki rezerv para büyüklüğünü kontrol altına almayı hedefleyen bir politika uygulamıştır. Rezerv para artışı, çeyrekler itibariyle önceden belirlenmiş bir seviyede sürdürülmüştür. Ancak uzun süreli enflasyon geçmişi nedeniyle, parasal göstergelerle enflasyon arasındaki istatistiki bağın zayıflamış olması, Merkez Bankasını bu politikadan vazgeçirmiştir. Merkez Bankası her ne kadar para politikasını enflasyonu hedeflenen seviyeye indirmek amacıyla kullandıysa da, mali alandaki gelişmeler aynı doğrultuda olmamıştır. 1998 yılında kamu kesimi

borçlanma gereği %9 seviyelerine kadar yükselmiştir.

1998 yılı Ağustos ayında, global krizin dış ticaret ilişkilerimizin güçlü olduğu Rusya'ya sıçraması ve bu ülkede yaşanan durgunluk Türk ekonomisini direkt etkilemiştir. Büyüme için en önemli değişken niteliğindeki sermaye girişlerinin durması ve çıkışlar yaşanması ile 1998 yılı son aylarından itibaren ekonomide şiddetli bir durgunluk yaşanmaya başlamıştır. 1999 yılı yaz aylarından itibaren ekonomi yeniden büyüme sinyalleri verirken, ağustos ayında yaşanan deprem durgunluğun devam etmesine neden olmuş ve ekonomi %6.9 daralmıştır. 1999 yılı sonuna gelindiğinde, kamu kesimi borçlanma gereksinimi %15.1'e yükselmiştir.

4.3. 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Sağlama Programı

Enflasyon yıllardır Türkiye'nin gündemindedir. Yaşanan kronik enflasyon ekonominin istikrarsız dengeler üzerine oturmasına, kaynak dağılımının bozulmasına, sosyal gereksinimin artmasına ve belirsizliklere neden olarak ileriye yönelik yatırım planlarını olumsuz etkilemektedir. 1997 yılında yaşanan Asya Krizi ve bunu izleyen Rusya Krizi sonucu Türkiye ekonomisi enflasyonla birlikte gerileme sürecine girmiştir.¹⁶² Bu ortamda enflasyonun sürekli devam eden ve edecek olan bir olgu olduğu izleniminin iyice yerleşmesi de enflasyonun yapısal bir katılığa sahip olmasına neden olmuştur. Beklentiler hep bir sonraki yılda da enflasyonun yüksek olacağı yönünde şekillenmiş, her türlü sözleşmenin enflasyona endeksli olarak hazırlanması, bu kısır döngünün kırılmasını zorlaştırmıştır.

Türkiye, 1989 yılı sonrasında izlenen finansal serbestleştirme politikalarıyla birlikte, yüksek reel faiz ve aşırı değerli döviz kuru kısıcına sokulmuştur. Böylece ulusal ekonomi, tüm temel dengelerini yitirmiş ve sıcak para akımlarının spekülâtif tercihlerine bağımlı hale gelerek kısa

¹⁶² İlker PARASIZ: Enflasyon Kriz Avarlamalar, a.g.e., 423.

çevirimli, yapay büyüme – kriz – istikrar kısılcasına girmiştir.¹⁶³ 1994 krizinden sonraki dönemde Türkiye ekonomisini krize sürükleyen ekonomik ve siyasi faktörlerde herhangi bir gelişme yaşanmamış, olası krizler ertelenmeye çalışılmıştır. Ancak bu tür bastırarak zamana yayma politikalarının, bastırma olanağı ortadan kalkınca daha güçlü krizlere yol açacağı açıktır.

1999 yılı Ağustos ayı ortalarında ülkeyi saran deprem felaketi , ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartları daha da ağırlaştırmıştır. Uluslararası kamuoyundan, Türkiye'ye kapsamlı bir istikrar programı uygulaması konusunda baskılar vardır. Bu süreçte kamu kesimi borç servis yükü sürdürülemez boyutlara ulaşmış, kamu kesimi yatırım ve tasarruf yapamaz hale gelmiş, özel sektör birikim tercihlerini giderek reel üretici sektörlerden uzaklaşarak, spekülatif birikim alanlarına yönelmiş ve kaynak tahsisine rantiyeler hakim olmaya başlamıştır. Sürdürülemeyeceği açıkça görülen bu durum, döviz kuru çapasına dayalı bir dezenflasyon programı ile kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.¹⁶⁴ Türkiye, tarihinin en kapsamlı ve en iddialı ekonomik istikrar programını 1999 yılı sonunda uygulamaya karar vermiştir.

Türkiye'nin cari işlemler dengesi, 1999 yılında sadece 1.4 milyar dolar açık vermiştir. Enflasyon oranlarına bakıldığında, Tüfe %68.8, TEFE ise %62.9 olarak gerçekleşmiştir. 1998'de ise bu oranların sırasıyla %69.9 ve %54.3 olduğu dikkate alınırsa enflasyonda büyük bir hızlanmadan bahsetmek mümkün değildir. Öyle anlaşılmaktadır ki, hükümeti IMF ile stand-by düzenlemesi imzalamaya yönelten ana etken, ağır iç borç gereksiniminin yol açtığı yüksek faizler, dış borç sağlamada karşılaşılan güçlüklerin artması ve yüksek faizlerdir. Ekim 1999'da devlet iç borçlanma senetleri ağırlıklı ortalama bileşik faiz oranının %106.3 olması ve kamu kesimi borçlanma gereksinimi/GSMH oranının 1998-1999 yılları arasında

¹⁶³ Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu : "Niyet Mektubu ve 2002 Başında Türkiye Ekonomisi", www.bagimsizsosyalbilimciler.org/iktisatg.htm

¹⁶⁴ Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu: "Niyet Mektubu..." a.g.e.

%9.0'dan %15.3'e yükselmesi bu zorlukların kanıtıdır. Hızla yeni iç kaynaklar yaratamayan ve iç borçların konsolidasyonu gibi seçenekleri kabul etmeyen ekonomi yönetimi, çıkar yolu IMF ile anlaşmada bulmuştur.¹⁶⁵

1 Ocak 2000'de yürürlüğe giren ve "Enflasyonu Düşürme Programı" adı verilen program, ekonomiyi daraltmadan canlanmaya geçirmeyi amaçlıyordu. Merkez Bankasının açıklamış olduğu ve üç yıl sürdürülmesi konusunda görüş birliğine varılan bu programın temel amaçları şunlardır:¹⁶⁶

- Enflasyonla mücadelede ciddi önlemlerin alınması. Bu çerçevede yapısal reformlarla desteklenen, birbiriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur politikalarının eş güdümlü uygulanması ile tüketici enflasyonunun 2000 yılı sonunda %25, 2001 yılı sonunda %12 ve 2002 yılında %7'ye indirilmesi,
- Ekonominin büyüme potansiyelinin artırılması,
- Reel faiz oranlarının makul düzeylere düşürülmesi,
- Ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımını sağlanması,
- Kamu açıklarının azaltılması,
- Özelleştirmeye hız verilmesi,
- Sosyal güvenlik reformunun gerçekleştirilmesi,
- Kamu mali yönetiminde şeffaflığın sağlanması,
- Vergi politikası ve idaresinde reform yapılması,
- Bankacılık sisteminin güçlendirilmesi ve bu alanda düzenlemelere gidilmesi.

¹⁶⁵ M. Tuba ONGUN: "İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, III,2, (Güz 2001), 2-3.

¹⁶⁶ Gazi ERÇEL: 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması, (Ankara 1999), 1-6.

Program temelde enflasyonu düşürme özelliği taşıyan bir programdır. Bu hedeflerine ulaşmak için üç temel unsurun üzerine kurulduğu ifade edilmektedir.¹⁶⁷

- Sıkı maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması,
- Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası güdülmesi,
- Enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve sıkı para politikası uygulaması.

4.3.1. Enflasyonu Düşürme Programının Uygulanması ve Programın Zayıf Yönleri

2000 yılı istikrar programı ekonomide var olan dengesizlikleri önemli yapısal reformlar yaparak ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu yapısal reformların tarım kesimi reformundan, kamu ve özel bankacılık kesimi reformuna, sosyal güvenlik kesimi reformundan bütçe dışı fonlarda yapılacak reformlara kadar oldukça geniş bir etki alanı mevcuttur.¹⁶⁸ Bu tür yapısal reformların yapılabilmesini sağlayacak bir ortamın hazırlanmasını temin etmek için döviz kurunun nominal çapa olarak kullanılması hedeflenmiş: program kapsamında 1 ABD Doları + 0,77 Euro'dan oluşan kur sepetinin günlük değişimi bir yıl önceden açıklanmıştır. Merkez Bankası, döviz kurlarını önceden belirleyerek ve garanti altına alarak, bireylerin gelecekle ilgili beklentilerini kırmak istemiş; böylece yatırımcıların ve tasarruf sahiplerinin geçmişe yönelik endeksleme alışkanlıklarını terk etmelerini sağlamaya çalışmıştır. Merkez Bankası, açıklanan günlük değerler üzerinden talep edilen kadar döviz satmayı ve kendisine

¹⁶⁷ Gazi ERÇEL: 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması, a.g.e., 5-6.

¹⁶⁸ Nurhan YENTÜRK: "Türkiye Ekonomisinin son 20 yılı: Yangın Söndü, Arsayı Kurtardık" <http://bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar/yenturk.htm> 2002,

getirilecek tüm döviz satın almayı taahhüt etmiş, emisyon artışı döviz rezervi artışına bağlanmıştır. Programın onsekiz aylık döneminde ise bant uygulamasına geçilmesi planlanmış, kurların söz konusu bant dahilinde hareket etmesi durumunda Merkez Bankasının müdahale etmemesi kararlaştırılmıştır.¹⁶⁹

Daha program açıklandığı günlerde, programın başarısı konusunda bazı olumsuz görüşler vardı. Bu tür görüşler ve programın uygulanması sırasında ortaya çıkan zayıflıklar, aksaklıklar programa duyulan güveni azaltmıştır.¹⁷⁰

- Türkiye'nin geçmişte IMF ile yaptığı, bir kısmı yarıda kesilen başarısız program uygulamaları, yeni programın başarısı hakkında şüpheler uyandırdı.
- Döviz çapa yapan benzer programlar 1990'larda birçok ülkede başarısız olmuştu. Aslında, programın en önemli ayağı olan döviz kuru çizelgesi güvenilirliği 2000 Kasım ayına kadar yüksek görülmüştür. Ancak enflasyonun öngörülenden çok daha yavaş düşmesi ve programın döviz kuru çapasına giderek daha çok dayanması, programın başarısı konusundaki şüpheleri arttırdı.
- Riskli bir bankacılık sistemi dışarıdan borçlanacak, fakat sterilizasyon olmayacaktı.
- Program enflasyonu düşürmek isterken büyümenin de yükseleceğini öngörüyordu.
- Faizlerin hızla düşmesiyle, iç talepteki özellikle dayanıklı tüketim malları talebindeki genişleme ve bu talebin ithalata yönelmesi programda öngörülenin çok üzerine çıktı.
- 2000 yılında kamu fiyatlarının da çapa olarak kullanılması amacıyla 1999 sonlarında yüksek kamu zamları yapıldı. Kamu

¹⁶⁹ Yaprak GÜLCAN: "2000 yılı Enflasyonu Düşürme Programı", 2000-2001 Ekonomi Programları ve Kriz: Bütçe, Bankacılık, Özelleştirme ve Kur Politikaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Makale Çalışmaları, 01/01, (İzmir,2001) 6-7.

¹⁷⁰ Ercan UYGUR: Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 20001 Şubat Krizleri, a.g.e., 6-10 , Tuba ONGUN: a.g.m., 3-5.

kesimi enflasyonunun 2000 başından itibaren %2 dolayında kalacağı varsayıldı. Ancak 2000 Ocak ayında kamu enflasyonunun bazı sektörlerde %30'u aştığı görüldü. Bu çelişkiler sonra fark edilip yapılan zamlar geri alındı, ama güven duygusu kaybolmuştu.

- 2000 Şubat ayında özellikle hisse senedine yönelik olarak Türkiye'ye gelen yabancı fonların bir bölümünün Türkiye'den ayrıldığına anlaşılmamasıyla borsa endeksinde sert düşüşler oldu.
- Program genel olarak enflasyon hedefiyle uyumlu gelirler politikası öngörmüş, ancak kira ve ücret artışlarında, konulan sınırlamalara genel olarak uyulmamıştır.
- Kamu bankalarının görev zararları ve fiyatları çapa olarak kullanan KİT sistemi açıkları hızla büyüyordu.
- 2000 yılı ortalarına doğru özelleştirme hedefine varılamayacağı belli olmuştu.
- Kamu bankaları da dahil olmak üzere bankaların yeniden yapılandırılması girişimleri batık banka sayısının çok yüksek olduğu ve sistemin sanıldığından daha zor durumda olduğu duygusunu uyandırıyor.
- Nominal faiz ve daha da hızlı olarak reel faiz düşüyor, mevduat faizi daha da çok iniyordu. Tüketici kredileri hızla artıyordu. Ayrıca TL'nin reel olarak değerlendirilmesi nedeniyle ithalat talebi hızla yükseliyordu. Bu tür talep artışı ile ithalata dayalı bir büyüme ortaya çıkmıştı.
- İç talebin artması TL'nin reel değerlendirilmesi ihracatın duraksamasına neden oluyor, bu gelişmelerle cari açık hızla yükseliyordu.

2000 yılı enflasyonu düşürme programı ulusal mali piyasaların spekülasyon yabancısı sermaye akımlı, bağımlı yapısını dönüştürmek yerine, büyüme önceliklerini doğrudan doğruya sıcak para akımlarına dayandırma tercihinin sürdürmüştür. Kısa zaman içinde uluslararası finans piyasalarında

(özelikle Arjantin ekonomisinde) meydana gelen çalkantıların da etkisiyle, izleyen dönemde kriz yaşanması kaçınılmaz olmuştur.¹⁷¹

2000 yılı enflasyonu düşürme ve istikrar sağlama programı sonucunda bankaların davranışlarında değişiklik olmuş, devlet iç borçlanma senetleri faizinin düşmeye başlaması bankaları daha az likit olan kredi piyasasına yöneltmiş, diğer yandan hızla düşen faizler mevduatın getirisini azaltmış ve bu durum bankaların likiditesini sınırlayan önemli bir etken olmuştur. Merkez Bankasının program gereği sadece döviz girişleri karşılığı likidite yarattığı bu koşullar altında, bankalar likidite sıkışıklığını aşmak için kısa vadeli yurtdışı finansman kaynaklarına başvurmuşlardır.¹⁷²

Bankaların bu dönemde bir yandan karlılık oranları düşerken, öte yandan yukarıda da belirtildiği gibi banka kredi faizleri ile mevduat faizleri arasındaki fark açılıyordu. Bankalar donuk kredilerin tamamı için karşılık ayıramıyor, dolayısıyla donuk kredilerin tamamı bilançoda görünmüyordu. Kriz öncesi borç ödeme güçlüğü çeken şirketlere açılan krediler artmıştı. Bankaların borsa değerleri diğer şirketlere nazaran düştü. Liberalizasyon sürecinde ticari banka sayısı 20'lerden 70'lere çıktı. Banka bilançolarında repoların bilanço toplamına oranı %12'ye kadar yükseldi. Bu oranın %70 civarında olduğu bankalar da vardı. Banka kredilerinin çoğu holdinglere verildi. Bu holdingler, kısa dönemli, bazen döviz cinsinden, ucuz borçlanıp, uzun dönemli, yüksek riskli, yüksek getirili yatırımlara yöneldiler. Şirket bilançoları zayıfladı, karlılık oranları düştü, borç/özsermaye oranları zayıfladı.¹⁷³

Programın ilk yarısında faiz oranındaki düşüşe Merkez Bankasının niyet mektubu uyarınca müdahale etmemesinin ticarete konu olan sektörler üzerinde olumsuz etkileri oldu. Programda uygulanmaya çalışılan

¹⁷¹ Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu: "Niyet mektubu...", a.g.m.

¹⁷² Yaprak GÜLCAN:a.g.m., 6-7.

¹⁷³ Gönur MURATOĞLU: "Nasıl Bir Kriz?", *İktisat İşletme ve Finans*, 189,(Aralık 2001) , 72.

klasik reçete, faiz oranlarının düşmesinin yatırımları arttıracığıdır. Esas olarak beklenen TL'nin reel olarak değerlendirilmesinin reel sektör üzerinde yaratacağı olumsuz etkinin düşük faiz oranları ile telafi edilebileceği ve dış ticaret açığının çok yükselmeyeceğidir. Ancak Türkiye'de beklenen sonuç gerçekleşmemiş, faiz oranlarının düşüşü tüketim eğilimi yüksek olan ülke bireylerinin tasarruf eğilimini düşürmüştü ve tüketimi arttırmıştır. Dolayısıyla ülke ekonomisinin büyüme kalıpları dikkate alınmadan uygulanan bu klasik reçete beklenen sonuçları vermemiştir.¹⁷⁴

Kriz öncesi Türkiye'de bütçe açığı GSMH'nin %15'ine, cari açık da GSMH'nin %4'üne kadar düşürülmüştü. Enflasyon oranı %28'e gerilemiş, büyüme %6'da tutulabilmişti. Toplam tasarrufların GSMH'ye oranı oldukça yüksekti, %20 civarındaydı. Döviz hadleri nominal çapalı ve stabildi. Genel olarak bakıldığında kontrol altında bir ekonomi görünümünde idi. Ancak bu olumlu ekonomik görünümün arkasında krizi kamçılayan unsurlar da vardı. Bunlar yukarıda da belirtilen, finansal liberalizasyon sürecinin kontrol edilemeyen etkileri olarak nitelendirebileceğimiz, dış borç yapısı, bankacılık sektöründeki düzenlemeler ve şirketler kesimindeki durumdur. Krizden önceki son bir yılda dış borçlar %15 arttı. Önemli kısmı kamu kesiminin borçları olmak üzere dış borçların GSMH'ye oranı %30'dan %60'a çıktı. Dış borçların yapısında önemli değişiklikler oldu. Kısa dönemli borçların toplam borçlara oranı %40'a döviz rezervlerine oranı %150'ye çıktı. Bu hızlı geçişte bankacılık kesiminin borç/alacak vadeleri de farklılaştı. Aynı zamanda borç geri ödemeleri vergi gelirlerinin %90'ına, bankaların görev zararları GSMH'nin %20'sine kadar çıktı.¹⁷⁵

Bankaların kamuyu fonladığı miktar kriz öncesi GSMH'nin %25'ine kadar çıkmıştı. Bu dönemde bankalar, şirketler kesimine döviz cinsinden kredi açabildiler. Hem döviz cinsinden açılan kredilerin miktarı, hem döviz kredisi açan bankaların sayısı arttı. Aynı zamanda kısa dönemli döviz

¹⁷⁴ Nurhan YENTÜRK: a.g.m.

¹⁷⁵ Gülnur MURATOĞLU: "Nasıl Bir Kriz", a.g.m., 71-72.

kredileri de sisteme hakim olmaya başlamıştı. Sistemdeki kırılganlık dört küçük bankanın batması ile ortaya çıktı.

4.3.2. Kasım 2000 Krizi

2000 yılında hedeflenen enflasyon ile yaşanan enflasyon arasında büyük fark olmuştur. Likidite sorunuyla karşılaşan bankalar bono satışına yönelmiş, bu durum açık pozisyonunu kapatmak zorunda olan bankaları harekete geçirmiştir. Piyasalardaki likidite sıkıntısı gecelik faizlerin yükselmesine neden olmuştur.¹⁷⁶ Buna rağmen döviz çapası bırakılmadı. Benzer şekilde bono satışları da bono faizlerinin tırmanmasına neden olmuştur. Diğer yandan Arjantin'deki sıkıntılar nedeniyle tedirgin olan yabancı yatırımcılar, sahip oldukları menkul kıymetleri satıp döviz alarak piyasadan çıkmışlardır. Bankalararası rekabet ve güvensizlik bu süreçte maksimum seviyeye ulaşmış bu durum ödemeler sistemini kilitlemiştir. Bunun sonucunda ise bono fiyatları düşerken, bono faizleri yükselmiş ve gecelik faizler inanılması zor boyutlara ulaşmıştır. Pozisyon kapatan bankaların döviz talebi, dövize olan talebi körüklerken diğer yandan yaşanan likidite sorunu faizlerin daha da yükselmesine neden olmuş ve sistem bir kısır döngüye girmiştir.¹⁷⁷

Krizin ilk aşamasında Hazine ve Merkez Bankası durumu kontrol altına almaya çalışmışlar ve piyasadaki likidite sorununu aşmak için piyasayı fonlamışlarsa da, verilen likidite dolar talebi olarak Merkez Bankasına geri dönmüştür. 22 Kasım'da ve izleyen günlerde Merkez Bankasının döviz rezervlerinde de önemli bir azalma gözlemlendi. Merkez Bankası 17-24 Kasım haftasında yaklaşık 3 milyar dolar, 24 Kasım - 1 Aralık haftasında da yaklaşık 2.5 milyar dolar olmak üzere döviz rezervlerinin 5,5 milyar dolarını kaybetti. İki haftada brüt döviz rezervi 24.4

¹⁷⁶ GÜlnur MURATOĞLU: a.g.m.,73.

¹⁷⁷ Yaprak GÜLCAN:a.g.m.,7.

milyar dolardan 18.9 milyar dolara indi.¹⁷⁸ Kullanılabilir rezervler 11 milyar dolardan 3 milyar dolara düşmüş ve Merkez Bankasının TL'yi koruyabileceğine dair güven ortadan kalkmıştır.¹⁷⁹

Tablo 4.5. : TCMB'nin Haftalık Döviz Rezervi (Milyon Dolar)

Tarih	Brüt Döviz Rezervi	Tarih	Brüt Döviz Rezervi
Kasım Krizi		Şubat Krizi	
06.10.2000	24,530	05.01.2001	25,097
13.10.2000	24,839	12.01.2001	26,593
20.10.2000	24,239	19.01.2001	26,143
27.10.2000	23,249	26.01.2001	25,691
03.11.2000	24,256	02.02.2001	25,928
10.11.2000	23,583	09.02.2001	26,565
17.11.2000	24,433	16.02.2001	27,943
24.11.2000	21,583	23.02.2001	22,581
01.12.2000	18,942	02.03.2001	21,521
08.12.2000	19,624	09.03.2001	21,529
15.12.2000	19,823	16.03.2001	20,060
22.12.2000	19,934	23.03.2001	19,170
29.12.2000	19,635	30.03.2001	18,445

Kaynak: Ercan UYGUR, Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri

Merkez Bankası, 2000 Kasım ayında dövizini de hedef alan yoğun spekülasyon saldırıya çok yüksek faiz, önemli döviz rezerv kayıpları ve belki de daha önemlisi 7.5 milyar dolar büyüklüğündeki ek IMF kredisi ile geri püskürtebilmiştir. Ek rezerv olanağı şeklinde verilen IMF kredisinin, vadesi oldukça kısa, maliyeti de yüksektir. Merkez Bankası, ilan edilen döviz kuru çizelgesini çok yüksek bir maliyetle savunabilmiştir. Ancak bu durum daha sonra olabilecek benzer saldırıya karşı savunma gücünü büyük ölçüde azaltmıştır.¹⁸⁰ Her şeyden önce, bu koşullar altında nominal kur çapasına dayalı politikanın, Temmuz 2001 tarihine, yani kurun dalgalanma bandının

¹⁷⁸ Ercan UYGUR: Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri, 2.

¹⁷⁹ Gölner MURATOĞLU: a.g.m., 73.

¹⁸⁰ Ercan UYGUR: Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri, a.g.e., 4.

genişletilmesine izin verileceği güne kadar sürdürülebileceğine olan inanç azalmıştır. Ayrıca bankacılık kesiminin varlıkları erozyona uğramış, reel sektör finansman ve geri ödeme sıkıntısı içine girmiştir.

2000 yılı başında uygulamaya konulan programın, reel sektörün uluslararası rekabet gücüne bir katkısı olmadığı gibi, TL'nin değerlenmesinin olumsuz etkisi, düşen faiz oranlarının tüketim eğilimini ve tüketim malı ithalatını kamılaması ile yıllardır süren olumsuzlukları pekiştirdiğini söyleyebiliriz. 17 Kasım 2000 tarihinde başlayan, likidite krizi diye tanımlanan çalkantının, hemen hepsi sıcak sermaye hareketlerinden oluşan borsadan ıkışlar, yenilenemeyen kısa vadeli dış krediler ve dolara ynelmelerden kaynaklanmıştır. Bu durumun istatistiki göstergesi ise iki hafta içinde net dış varlıklarda ve Merkez bankası rezervlerinde gerçekleşen erime olarak kendisini göstermiştir.¹⁸¹

Krizi takip eden üç ay içinde Ocak-Nisan 2001 arasında TL %50 değer kaybetti. Faiz hadleri %150-%180 aralığına kadar yükseldi. 2001 yılında küçük ve orta boy işletmelerde iflas patlaması yaşandı. Ödenmeyen eklerin ve geri gelmeyen kredilerin oranı Türkiye tarihindeki en yüksek noktaya çıktı. 2001 yılında Mart ve Nisan ayları enflasyon oranı üst üste iki ay %10 oldu.¹⁸²

4.3.3. şubat 2001 Krizi

2000 yılı Kasım ayında yaşanan krizden sonra alınan önlemler rağmen piyasalarda güven ortamı yaratılamamış ve sürekli yeni bir kriz beklentisi içine girilmiştir. Kriz ara formüllerle geciktirilmeye çalışılmıştır. Mali sistemin bu kadar hassas olduğu bir dönemde, 19 şubat 2001 günü ortaya çıkan siyasi gerginliğin de etkisiyle, programa olan inanç iyiden

¹⁸¹ Korkut BORATAV: "Söyleşi, Cumhuriyet'in Sorularına Yanıtlar", <http://bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar/vent%Fcrk.htm>

¹⁸² Gülnur MURATOğLU:a.g.e.,74.

iyiye kaybolmuş ve panik halinde dövize hücum başlamıştır. Merkez Bankası aynı gün 7,5 milyar dolarlık döviz talebiyle karşılaşmıştır. Ancak Merkez Bankası net iç varlıklar sınırlaması nedeniyle, piyasayı fonlayamamış ve TL piyasası ciddi bir biçimde sıkışmıştır. Tüm bu olumsuz gelişmelerin, Hazine'nin 20 Şubatta açacağı büyük miktardaki iç borçlanma ihalesi öncesinde yaşanması belirsizliği daha da arttırmıştır.¹⁸³

21 Şubat 2001'de bankalararası para piyasasında gecelik faiz %6200'e çıkmış ve ortalama %4018.6 olmuştur. Ancak TL'deki yüksek faize rağmen açık pozisyonlarını kapatmak isteyen bankaların dövize talep devam ediyordu. 16 Şubatta 27.94 milyar dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi 23 Şubatta 22.58 milyar dolara inmiş ve rezerv kaybı 5.36 milyar dolar olmuştur. Kasım krizinde dövize saldırı yabancılarla sınırlı kalmışken, Şubat krizinde yerlilerin ve özellikle bankaların da dövize saldırdığı görüldü.¹⁸⁴

Bazı kamu bankaları, bankalararası piyasada yükümlülüklerini yerine getirememiş, bu da panik havasını iyice arttırmıştır ve ödemeler sistemi açık kalmıştır. Kamu bankaları yükümlülüklerini yerine getiremediğinden, diğer bankalar da Merkez Bankasından talep etmiş oldukları dövizin karşılığını ödeyememişler ve alım işlemleri iptal olmuştur.

Bu gelişmeler karşısında 21 Şubat gecesi kur dalgalanmaya bırakıldı. 22 Şubat 2001 tarihli Merkez Bankası basın duyurusu ile 2000 yılı enflasyonu düşürme programının, likidite sorununun aşılammaması ve istikrar programına güvenin kaybolması nedeniyle terk edildiği açıklanmıştır. 2000 yılı enflasyonu düşürme ve istikrarı sağlama programının sona erdirilmesiyle uygulanmakta olan kur politikası terk edilmiş ve dalgalı kur rejimine geçilmiştir.¹⁸⁵ 19 Şubat'ta 1 ABD Dolarının

¹⁸³ Yeşim KUŞTEPELİ: "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programının Terk Edilmesi", 2000-2001 Ekonomi Programları ve Kriz: Bütçe Bankacılık, Özelleştirme ve Kur Politikaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Makale Çalışmaları, 01/01, (İzmir, 2001), 49.

¹⁸⁴ Ercan UYGUR: Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri, a.g.e., 19.

¹⁸⁵ Yeşim KUŞTEPELİ: a.g.m., 49.

piyasa satış kuru 686 500 iken, 23 Şubatta 920 000, 28 Şubatta 960 000 olmuş, kur artışı on gün içinde %40'a ulaşmıştır.

4.3.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Yaşanan Kasım ve Şubat krizlerinden sonra Merkez Bankası başkanı ve Hazine müsteşarı istifa etmiş, hükümet Dünya Bankası başkan yardımcılarında Kemal Derviş'i ekonomiden sorumlu bakan olarak atamıştır. Yeni ekonomi bakanı başkanlığında yürütülecek çalışmalar, 14 Nisan 2001'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) adı ile kamuoyuna duyurulmuştur. Söz konusu programın amacı, dalgalı kur rejimine geçilmesiyle ortaya çıkan güven bunalımını ve istikrarsızlığı ortadan kaldırmak ve aynı zamanda kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik alt yapı hazırlamak olarak belirtilmiştir.

Programın başarısızlığını IMF'ye bağlayan hükümet, yine IMF tavsiyeleri niteliği taşıyan dalgalı kur rejimi uygulaması ve yeniden borçlanma ile dış kaynak yaratma yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Ayrıca hükümet yetkilileri, yeni programın uygulanması konusunda IMF'nin destek ve işbirliğine ihtiyaçları olduğunu niyet mektubunda dile getirmişlerdir.

Şubat krizi ile GEGP'nin Devlet Bakanı Kemal Derviş tarafından açıklandığı 14 Nisan 2001 ve IMF'nin Hükümet tarafından sunulan yeni niyet mektubunu onayladığı 15 Mayıs 2001 tarihleri arasında geçen dönem Türkiye için oldukça uzun ve sıkıntılı bir dönem olmuştur. Döviz kurundaki aşırı yükselişler, kredi işlemlerinin büyük ölçüde azalması, tüketim ve yatırım harcamalarının keskin biçimde düşmesi, kamunun borçlanma stratejisinin bir türlü yerine oturtulamaması ve sermaye piyasalarına ilişkin göstergelerin yol gösterici olmaktan çıkması, Merkez Bankasının pasif bir tutum içine girmesi ve enflasyon hedefinin belirlenememesi nedeniyle yabancı finans çevrelerinin Türkiye

ekonomisine ilişkin yıl sonu enflasyon tahminlerini yükseltmeleri ve dış kredi akışının kesilmesi, bu sıkıntılı dönemin belirgin özellikleri olmuştur.¹⁸⁶

GEGP, 1999 yılı sonunda başlatılmış olan ve IMF'nin stand-by düzenlemesi ile desteklenen "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Sağlama Programı"nın devamı niteliğindedir.¹⁸⁷ GEGP, 3 yıllık bir programdır. IMF ve Dünya Bankası tarafından bu programın ilk yılı (2001) için sağlanacak kredi 15.7 milyar dolar olarak taahhüt edilmiştir. GEGP'nin temel felsefesi, Türkiye'nin gerekli yapısal reformları yapması durumunda, küreselleşme sürecine daha sağlıklı bir biçimde uyum sağlayabileceği, Dünya ekonomisinin sunduğu fırsatlardan daha etkin bir biçimde yararlanabileceği, daha hızlı büyüyebileceği ve gelişebileceğidir. GEGP, mal, hizmet, para ve sermaye piyasalarının serbestliğinin zorunlu olduğu anlayışından hareket etmekte, yaşanan finansal krizlerden, her türlü denetimden yoksun piyasaları değil; müdahaleci politikaları, popülist uygulamaları, saydamlık eksikliğini, yanlış yapılanmaları v.b. sorumlu tutmaktadır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ M. Tuba ONGUN: a.g.m., 5.

¹⁸⁷ Kemal DERVİŞ, Süreyya SERDENGEÇTİ: "3 Mayıs 2001 Tarihli Niyet Mektubu", <http://treasury.gov.tr>

¹⁸⁸ M. Tuba ONGUN:a.g.m., 6.

**Tablo 4.6. :GEGP (Mayıs 2001) ve Niyet Mektubu (Ocak 2002)
Makro Ekonomik Hedefler**

		2001		2002		2003		2004
	2000	GEGP	Niyet Mek.	GEGP	Niyet Mek.	GEGP	Niyet Mek.	Niyet Mek.
GSMH (Milyar \$)	201.3		150.3		165.6		183.0	201.3
GSMH (Büyüme)	6.3	-3.0	-8.5	5.0	3.0	12.4	5.0	5.0
TEFE %	32.7	57.6	86.0	16.6	31.0	15.0	16.2	12.0
TÜFE %	39.0	52.5	68.0	20.0	35.0		20.0	12.0
Hazine Bon. Ort. Nom Faiz	38.0		99.7		69.6		46	32.4
Konsolide Bütçe (GSMH'ye Oranı)								
Faiz Dışı Denge	4.2	5.1	5.0	5.6	5.4	5.6	5.6	5.6
Net Faiz Ödemeleri	15.8	20.1	23.2	19.1	20.5	16.1	16.2	13.5
Kamu Sektörü Net Borcu(GSMH'ye Oranı)								
Net Dış Borç	18.3	34.4	38.0	28.3	35.1	23.5	30.6	28.5
Net İç Borç	39.1	44.3	54.2	42.1	46.2	41.5	42.7	40.9
Dış sektör (GSMH'ye Oranı)								
Cari İşlemler Dengesi	-4.9	-0.6	13	-0.9	-1.2	-0.6	-1.2	-1.2
Brüt Dış Borç Stoku	56.6	66.2	75.4	59.6	71.7	56.8	66.7	63.3
Net Dış Borç Stoku	37.0		51.6		48.1		44.4	40.8

Kaynak:www.bagimsizsosyalbilimciler.org/iktisatg.htm

14 Nisan 2001 tarihinde açıklanan GEGP, temel hedefinin, kamu borçlarının sürdürülemez boyutlara varmasına neden olan, borç dinamiğini kırmak olduğunu açıklamıştır. Program, bozulmuş makroekonomik dengeleri kurarak, dış kredilere bağımlılığı azaltmayı da amaçları arasında saymaktadır.¹⁸⁹

Programın temel ilkeleri şöyle açıklanmıştır:¹⁹⁰

- Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir şekilde sürdürmek,
- Bankacılık sektöründe kamu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TSMF) bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve

¹⁸⁹ TC Başbakanlık ve Hazine Müsteşarlığı: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar, (Ankara, Mayıs 2001)

¹⁹⁰ Yaprak GÜLCAN: a.g.m.,9.

kapsamlı bir yapılanma sağlamak; böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmak,

- Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak şekilde güçlendirmek,
- Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleriyle uyumlu bir gelirler politikası sürdürmek,
- Bütün bu sayılanları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak unsurların yasal altyapısını oluşturmak.

Program üç aşamalı bir temel strateji çerçevesinde odaklanmıştır. İlk aşamada bankacılık sektörüne ilişkin tedbirlere ağırlık verilerek, mali piyasalardaki belirsizlik azaltılacak ve böylece kriz ortamından çıkılacaktır. İkinci olarak, özellikle faiz ve döviz kurunun belli bir istikrar kazanması sağlanacak, böylece ekonomik birimlere orta vadeli bir perspektif kazandırılacaktır. Üçüncü aşamada ise makroekonomik dengeler tesis edilerek ekonomide yılın ikinci yarısından itibaren istikrarlı bir büyüme sağlanmaya çalışılacaktır. Bu temel stratejiler doğrultusunda ekonomide istenilen sonuçların elde edilebilmesi için ekonomi yönetimi hemen harekete geçmiştir. Bu çerçevede, yasal düzenlemelere ağırlık verilmiş ve kamuoyunda “Derviş Yasaları” yada “15 günde 15 yasa” olarak da bilinen yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi için yoğun çalışmalar başlatılmıştır.

Bazı önemli yapısal değişikliklerin kapısını açan yasal değişikliklerin dört ana alanda yapılması öngörülmüştür¹⁹¹

- Mali sektörün yeniden yapılandırılması,

¹⁹¹ Ekonomik Programın Tam Metni, “GEGP, Yapısal Yenilenme ve Yasal Düzenlemeler”, www.bianet.org/diger/arastirma1777.htm

- Devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi,
- Ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılması,
- Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi.

Yasal düzenlemeler ise şunlardır:¹⁹²

- Bütçe kanunundaki değişiklikler
- Görev zararını kaldıran kararname ve kanun
- Borçlanma yasası
- Kamulaştırma yasası
- Kamu ihale yasası
- Merkez Bankası yasası
- Bankalar kanunundaki değişiklikler
- İş güvencesi yasası
- Telekom yasası
- Ekonomik ve sosyal konsey yasası
- Sivil havacılık yasasında değişiklik
- Şeker kanunu
- 15 bütçe ve 2 bütçe dışı fonun kapatılması ile ilgili yasa
- Tütün kanunu
- Doğalgaz kanunu

GEGP’de, tarım sektöründeki düzenlemeler ile daha etkin bir destekleme politikasının sağlanmasının, telekomünikasyon sektöründeki düzenlemeler ile gelişen teknolojilere uyum sağlanmasının ve kamu harcamaları reformu düzenlemeleri ile kamu mali kesiminin disiplin altına alınmasının hedeflendiği belirtilmektedir. Bankacılık sektöründeki düzenlemelerle ise, ülkedeki reel sektöre kaynak aktarma fonksiyonuna

¹⁹² Ekonomik Programın Tam Metni...

tekrar geri dönmesi amaçlanmaktadır.¹⁹³

Özetle belirtilirse, GEGP süregelen krizi başlıca iki nedene bağlamaktadır. Bunlardan ilki sürdürülemez iç borç dinamiği ve ikincisi başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapıdır. Nitekim, kamu kesiminde sağlıklı bir dengenin sağlanamadığı 1990'lar boyunca devlet, iç borçları hızla menkul kıymetleştirmeye başlamış ve hazine bonosu ve tahviller finansal sektörde pazarlanmıştır. Menkul kıymetleştirilmiş iç borçlanma yani tahvil ve bono ihraçlarıyla finanse edilen kamu açıkları, 1990'da ulusal gelirin %7'si iken, bu rakam 1999 sonunda %29.3' e ulaşmıştır. Programdaki bu tespitlerin doğruluğu herkesçe kabul edilmesine karşın GEGP kapsamındaki uygulama tartışmalarında, bütçe vergi gelirlerinin neredeyse tümünü yutan faiz ödemelerinin yükü üzerine hiçbir düzenleme düşünülmezken, tartışmaların bütçe harcamaları içinde (1999 yılı itibariyle) %10 civarında pay tutan KİT sistemi ve sosyal güvenlik sistemine yapılan transferler üzerinde yoğunlaştırılması eleştirilmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse, devlet bu haliyle bütçesini yatırım veya büyüme için değil, bir gelir transferi aracı olarak kullanmaktadır. Bir başka ifadeyle, devlet bütçesi, artık sosyal altyapı ve ekonomik büyümeyi değil, finans piyasalarına kaynak transferini yeniden düzenlemenin bir aracı haline dönmüş gözükmektedir.¹⁹⁴

Yukarıda da bahsedildiği gibi bu programda bankacılık sektörünün durumunun iyileştirilmesi amacıyla bazı çalışmalar yapılmıştır. Bazı kamu ve TMSF bünyesindeki bankaların yüksek tutarlı nakit açıkları için günlük olarak interbank piyasasına başvurmalarıyla hem piyasaların hem de söz konusu bankaların mali bünyelerinin bozulmasını önlemek amacıyla bu bankalar Hazineden alacaklarına karşılık olarak piyasa koşullarına uygun faizli Hazine kağıdı verilerek, görev zararı alacakları ortadan kaldırılmaya

¹⁹³ GEGP Temel Yapısal Reform Konuları, "Ekonomik Program ve Yapısal Reformlara Neden İhtiyaç Duyuldu?" http://hazine.gov.tr/genel_degerlendirme.htm.

¹⁹⁴ Erinc YELDAN: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler", <http://www.eyeldangeppg.htm>

çalışılmıştır. Bu kağıtlar karşılığında Merkez Bankasından repo veya satış karşılığı likidite temin edecek bankalar diğer bankalara veya banka dışı kesime olan yükümlülüklerini azaltabileceklerdir. 2001 yılında Hazine, mali durumlarını güçlendirmek amacıyla kamu bankalarına ve TMSF kapsamındaki bankalara 10.3 katrilyon tutarında kağıt vermiştir.¹⁹⁵

Bunun dışında kamu bankalarında yaşanan sorunların tekrarlanmaması için likidite sorununun giderilmesiyle eş anlı olarak alınan diğer önlemlerden bazıları; kamu bankalarına zarar oluşturacak görev verilmemesi, sermayesi yetersiz olan bankalarda sermaye artışına gidilmesi, her bankanın, ihtisas alanındaki kredileri kaynak maliyetini dikkate alarak kullandırması, Emlak Bankasının Ziraat Bankasıyla birleştirilmesi, kamu bankaları yönetimine profesyonel bankacılardan oluşan bir ortak yönetim kurulu getirilmesi, verimsiz şubelerin kapatılması ve personel sayısının azaltılması için emekliliğin teşvik edilmesidir.¹⁹⁶

Program dışı ticaret politikaları sebebiyle de çeşitli eleştiriler almıştır. Dışa dönük sektörlerle yatırım duraklamış olduğundan, ihracata yönelik üretim yapan sektörlerde önemli oranda ithalata bağımlılık oluşmuştur. Devalüasyonlar ihracat fiyatını düşürmesi yanında ithalat girdi maliyetini de yükseltmekte dolayısıyla ihracat artışı için ücretlerin düşürülmesi ve iç talebin kısılmasına anahtar rol yüklemektedir. Bu toplumsal olarak uzun – orta vadeli sürdürülebilir bir politika değildir. Programda yatırım ve verimlilik artışına dayalı rekabet gücü kazanılmasına yönelik bir politika yoktur. İhracat artışı, hızlı bir ithalat daralması ile birlikte hedeflendiği için dış açık hedefinin en fazla bir yada iki yıl tutması sonrasında göstergelerin baş aşağı inmesi mümkündür. Ayrıca yapısal rekabet gücü dışında sadece ucuz işgücüne dayalı ihracatı artırma hedefleri uluslararası konjontür ile uyumlu değildir. Çin gibi ucuz işgücüne dayalı ihracat hedefleyen ülkelerin bu konuda Türkiye'ye fırsat vermeleri çok az bir olasılıktır. Diğer taraftan

¹⁹⁵ Ekonomik Programın Tam Metni, "GEGP...

¹⁹⁶ Ekonomik Programın Tam Metni,

Türkiye’de ithalat, büyüme ile yakından ilişkilidir. Hızlı büyüme, hızlı ihracat ve düşük ithalat artışı hedefleri ancak uzun yıllar yüksek yatırım oranlarına ulaşılması ve atıl kapasitenin varlığı durumunda söz konusu olabilir. Ancak bunun tam zıttı bir durumun Türkiye için son yirmi yıldır geçerli olduğu söylenebilir.¹⁹⁷

GEGP’de GSMH artış hızı 2001’de %-3 olarak öngörülmüş ve 2002’de %5, 2003’te de %6’lık bir büyüme tasarlanmıştır. Ancak GEGP’nin kamuoyuna sunulmasından sonra 15 yasanın çıkarılması ile uygulamaya konulan yapısal dönüşümlere ve kamu kesiminde faiz dışı fazla hedefinin tutturulmasına rağmen, 2001 yıl sonu itibarıyla sözü edilen büyüme hedefleri yakalanamamıştır. Program uygulayıcıları, 2001 yılı boyunca görülen daralmayı 11 Eylül olaylarının getirdiği konjonktüre bağlamaktadırlar. Fakat ekonomideki çöküntü 11 Eylül saldırısından önce derinleşmiş ve yapısal bir nitelik kazanmıştır. GEGP’nin amaçladığı stratejik yapısal dönüşümlerin yerine getirilmesi ve kamu kesiminde planlanan daralma hedeflerine karşın, geri kalan makro ekonomik hedefler tutturulamamıştır.¹⁹⁸

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, 2000 yılı enflasyonu düşürme programının bir anlamda devamı niteliğinde olan GEGP ekonomik sorunları ağırlaştırmış; ulusal gelirin gerilemesine, işsizlik oranının daha da artmasına neden olmuştur.

¹⁹⁷ Nurhan YENTÜRK: a.g.m.

¹⁹⁸ Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu: Niyet Mektubu...

BEŞİNCİ BÖLÜM

ENFLASYON HEDEFLEMESİ

Para politikasının öncelikli amacının fiyat istikrarının sağlanması olduğuna dair artan görüş birliği sonucunda, bu amaca yönelik arayışlar hız kazanmış, bu doğrultuda farklı para politikası rejimleri benimsenmiş ve uygulanmıştır. Bazı ülkeler, enflasyonun kontrol edilmesi için ulusal paralarını, enflasyon oranı düşük olan ülkelerin para birimlerine bağlamışlar, yani para politikası olarak döviz kuru hedeflemesini kabul etmişler yada ara hedef olarak parasal büyüklükleri seçmişlerdir.

Son yıllarda daha çok kullandıkları nominal çapaya göre sınıflandırılan enflasyonu düşürme politikaları, çapa olarak, para büyüklüğü, faiz oranı, döviz kuru, enflasyon fiyat endeksi, ücret ve hatta nominal GSYİH'yi seçebilmektedir. Bir değişkenin çapa olması o değişkenin hedeflenmesi anlamına da gelmektedir.

1970'lerin ortalarında sabit döviz kuru sisteminin yıkılmasıyla nominal çapa kullanma gereksinimi doğmuştur. O dönemde hemen hemen tüm ülkelerde sabit döviz kuru sistemi uygulanıyor ve fiyat sistemi sabit döviz kurunu çapa olarak kullanıyordu. Sabit döviz kuru sisteminin yıkılmasıyla başka çapa arayışları başladı ve 1970'lerin ortalarından itibaren batı merkez bankaları para çapasını benimsemeye başladılar. 1980'lerin ortalarına doğru para çapalarının düşünüldüğü şekilde işlemediği görüldü.¹⁹⁹ Merkez bankaları, para programı ile ilan edilen para artışı ile bu artışın ima ettiği enflasyon oranı arasındaki ilişkinin çok zayıf ve kopuk olduğunu gözlemeye başladı.²⁰⁰ Parasal artış ile enflasyon ve üretim arasında istikrarlı bir ilişkinin olmaması, parasal hedeflemenin

¹⁹⁹ Ercan UYGUR: "Enflasyonun Dinamiği...", a.g.m., 65.

²⁰⁰ Ercan UYGUR: "25 Yıldır Süren Yüksek Kronik Enflasyon ve Enflasyonla Mücadele", İktisat İşletme ve Finans, 167, (Şubat 2000), 11.

uygunabilirliğini zedeledi.²⁰¹ Bunun üzerine ülkeler para çapasını bırakmaya başladılar.

Gelişen liberalizasyon şartlarının da etkisiyle, 1970'li ve 1980'li yıllarda uygulanmış olan parasal büyüklük ya da nominal döviz kuru hedefleme politikalarının her ülkede başarılı sonuçlar vermediğinin görülmesi, ekonomi politikalarına güvenin sağlanması ve fiyat istikrarına kavuşulabilmesi için parasal politikanın uygulamada referans olacağı yeni politika arayışlarına yol açmıştır.²⁰² Bu gelişim içinde para politikalarının bir nominal değişken hedefi doğrultusunda yürütülmesi uygulamasının varmış olduğu son nokta, enflasyon hedeflemesidir.²⁰³ Döviz kuru hedeflemesi ve parasal hedefleme stratejilerinin başarılarının, bu stratejilerin sahip olduğu bir takım dezavantajlar nedeniyle sınırlı düzeyde kalması, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin 1990'lı yılların başından itibaren enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulamaya başlamasına yol açmıştır.²⁰⁴ Ülkeler parasal politikalarına bir çerçeve olmak üzere, ekonomik birimlerin geleceğe yönelik daha sağlıklı karar almalarını sağlamak, düşük ve sürdürülebilir bir enflasyon düzeyi yaratmak amacıyla enflasyon hedeflemesini uygulamaya başlamışlardır.²⁰⁵

Enflasyon hedeflemesini ilk olarak uygulayan ülke, 1990 yılında Yeni Zelanda'dır. Yeni Zelanda'yı 1991 yılında Kanada, 1992 yılında İngiltere, 1993 yılında ise İsveç ve Avustralya izlemiştir. Daha sonra Finlandiya ve İspanya enflasyon hedeflemesini kabul etmişlerdir.²⁰⁶ Ayrıca son yıllarda Şili, İsrail, Meksika ve Brezilya gibi gelişmekte olan ülkelerde enflasyon hedeflemesi rejimini benimsemişlerdir.

Enflasyon hedeflemesi lehine argümanların gerisinde, para

²⁰¹ Erdiç TELATAR: *Fiyat İstikrarı Ne? Nasıl? Kimin İçin?*, a.g.e., 216.

²⁰² Kamuran MALATYALI: *Enflasyon Hedeflemesi, Ülke Uygulamalarına Örnekler Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, (Ankara, 1998), 5.

²⁰³ Kamuran MALATYALI: a.g.e., 5.

²⁰⁴ Guy DEBELLE: "Inflation Targeting In Practice", IMF Working Paper, (1997/35), 4.

²⁰⁵ Kamuran MALATYALI: a.g.e., 21.

²⁰⁶ Laurence H. MEYER: "Inflation Targets and Inflation Targeting", (2001), 3.

politikasının birincil amacının düşük ve istikrarlı bir enflasyon oranına ulaşmak ve bunu sürdürmek olması gerektiği düşüncesi bulunmaktadır.²⁰⁷ Bu alternatif yaklaşımda fiyat istikrarı para politikasının öncelikli amacı olarak kabul edilmiştir.

Amaçları fiyat istikrarını sağlamak olan merkez bankaları, enflasyon hedeflemesini yeni bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Enflasyonun doğrudan hedeflenmesi rejimi, uygulamada genellikle merkez bankaları ile hükümetler arasındaki anlaşmalar çerçevesinde oluşturulmuştur. Merkez bankası enflasyon hedefini gerçekleştirmek için enflasyon tahminleri yaparak enflasyon hedefinden muhtemel sapmalara karşı parasal araçları nasıl kullanacağını ve politikasını belirler.²⁰⁸ Merkez bankaları enflasyon düzeyinin gelecekteki değerini tahmin ederek, bu oranı enflasyon hedefi ile kıyaslar, aradaki fark para politikasının ne kadar düzeltilmesi gerektiğini belirtir.²⁰⁹ Enflasyon hedeflemesi rejimi ülke koşullarına bağlı olarak farklılıklar göstermektedir.

Enflasyon hedeflemesi yaklaşımı, beklentilerin kırılması ve enflasyon hedefine inancı ve güveni sağlamak için kamuoyunun desteğini ve şeffaflığı çok önemsemektedir.²¹⁰ Enflasyon hedeflemesi, izlenebilirlik ve anlaşılabilirlik açısından tüm diğer hedefleme politikalarından daha üstün bir uygulamadır. Enflasyonun doğrudan hedeflendiği rejimlerde para politikasının şeffaf olması ve kamuoyuna düzenli olarak bilgi verilmesi esastır. Bu özellik rejimin başarısı için çok önemlidir. Bu çerçevede enflasyonu doğrudan hedefleyen merkez bankaları enflasyon ve para politikasının geçmiş ve gelecek performansını açık bir şekilde ortaya

²⁰⁷ Erdinç TELATAR, F. TELATAR: "Türkiye'de Enflasyon Tahmin Hedeflemesi: Sabit ve Değişken Katsayılı Markov-Değişimli Varyans Modellerin Performans Karşılaştırması", *İktisat İşletme ve Finans*, 189 (Aralık 2001), 78.

²⁰⁸ Melike ALPARSLAN, P.A. ERDÖNMEZ: "Enflasyon Hedeflemesi", Türkiye Bankalar Birliği, (2000), 3.

²⁰⁹ HAZİNE: Inflation Targeting: Japanese Case and Prospects For Turkey, (Ankara, 1999), 7.

²¹⁰ Ercan UYGUR: "25 Yıldır Süren ..." , a.g.m., 16.

koymak amacıyla enflasyon raporu yayınlamaktadır.²¹¹

Enflasyon hedeflemesinde öncelikle hedeflenecek büyüklüğün seçilmesi, hedef düzeyinin belirlenmesi ve hedefin bir aralık mı yoksa nokta mı olacağına karar verilmesi gerekmektedir. Enflasyon beklentilerinin düşürülebilmesi, inandırıcılık taşıyan bir politika otoritesinin güvenilirliğe sahip , düşük bir enflasyon hedefi ilan etmesini gerektirmektedir.²¹²

5.1. Enflasyon Hedeflemesinin Tanımı ve Özellikleri

Enflasyon hedeflemesi yaklaşımı, merkez bankasının nihai hedefi olan fiyat istikrarının sağlanması ve sürdürülmesi amacına yönelik olarak para politikasının makul bir dönem için belirlenen sayısal bir enflasyon hedefi ya da aralığına dayandırılması ve bunun kamuoyuna açıklanması şeklinde tanımlanabilen para politikası uygulamasıdır.²¹³

Enflasyon hedeflemesinde merkez bankası enflasyona ilişkin süreç için rakamsal bir hedef yada hedef aralığını, hükümet ile birlikte veya ayrı olarak belirler. Hedefe ulaşabilmek için ara hedef yada hedefler seçme zorunluluğu yoktur. Ancak enflasyon hedefi ile çelişmemesi enflasyon hedefinin önceliğinin korunması şartıyla ara hedefler belirlenebilir. Açıklanan enflasyon hedefinden, fiyat istikrarının sağlandığı düzeye, genellikle bir ile dört yıl arasında değişen dönemler içerisinde yavaş bir geçiş süreciyle gelinmektedir.²¹⁴

Ekonominin genel değişkenlerinin ve verilerinin dikkate alınarak belirli bir dönem için kabul edilebilir bir enflasyon oranının belirlenmesi

²¹¹ Melike ALPARSLAN, P.A. ERDÖNMEZ: a.g.m., 8.

²¹² Erdiç TELATAR: "Çekirdek Enflasyon Tanım ve Ölçüm Yöntemleri" *Ekonomik Yaklaşım*, XIII, 42-43 (Kış-İlkbahar 2002), 106-107.

²¹³ Melike ALPARSLAN, P.A. ERDÖNMEZ: a.g.m., 3.

²¹⁴ Amila KARASOY ve başk: *Enflasyonun Doğrudan Hedeflenmesi Üzerine Ülke Deneyimleri*, 5-13.

para politikaları belirlenen bu oranı yakalayacak şekilde yürütülen enflasyon hedeflemesi yaklaşımında sorumlu para otoritesi yada siyasi otorite veya herikisi birden öncelikle enflasyonu, gelecekte belirlenmiş bir hedef dizisi içinde tutmayı amaçladığını ilan etmektedir. Hedef olarak genellikle tek bir rakamdan çok %2-3 gibi bir aralık belirlenmektedir. Çünkü, böyle bir uygulama kamuoyu için daha inandırıcı ve güvenilir olacaktır. Gerektiğinde hedef üzerine %+-1 puan kadar hata payı konulması da mümkündür.²¹⁵

Enflasyon hedefinde tek rakamın değil de bir aralığın hedef seçilmesi, beklenmedik şoklardan dolayı enflasyonun artması durumunda, merkez bankasına esneklik sağlamaktadır.

Enflasyon hedeflemesi uygulayan ülkeler genel olarak tüketici fiyat endeksini(TÜFE) veya çekirdek enflasyonu kullanmaktadır. Uygulamada genellikle, TÜFE'den gıda ve enerji gibi arz şoklarına duyarlı malların dışlanması ile oluşturulan çekirdek enflasyon ölçümü itibariyle getirilen enflasyon hedefi, politika otoritesinin arz şoklarına karşı herhengi bir tepki vermesini engelleyerek, enflasyonu düşürmeye yönelik açıklamaların kamuoyu nezdinde inandırıcılık kazanmasını sağlayabilmektedir.²¹⁶

Para politikasını, bir ara hedef yada hedefler seçme zorunluluğu olmadan doğrudan nihai hedeflere dayandıran enflasyon hedeflemesi rejiminin, enflasyonu kontrol eden diğer yöntemlerden temel farkı, para politikası araçlarının geçmiş yada cari enflasyon yerine, gelecekte gerçekleşecek enflasyona dayanması ve gelecekteki enflasyon hakkında rastlantısal varsayımların yapılmamasıdır.

Enflasyon hedeflemesinin temel koşulları şöyledir;

²¹⁵ Suat OKTAR: Enflasyon Hedeflemesi Para Politikasının Güvenilirliği ve Fiyat İstikrarı, (İstanbul, 1998), 28-31.

²¹⁶ Erdiñç TELATAR: Fiyat İstikrarı Ne? Nasıl? Kimin İçin?, a.g.e., 215.

- Enflasyona ilişkin orta vadeli sayısal enflasyon hedefinin önceden kamuoyuna açıklanması,
- Diğer nominal hedefler bir tarafa bırakılarak fiyat istikrarının para politikasının tek hedefi olarak kabul edilmesi,
- Para politikası stratejisinde şeffaflığın artırılması,
- Para otoritelerinin planları, hedefleri ve kararları hakkında kamuoyu ve piyasanın bilgilendirilmesi,
- Hem kuramsal hem de operasyonel anlamda bağımsız bir merkez bankasının varlığı,
- Uygun politika araçlarının geliştirilmesi,
- Para politikası aktarım mekanizmasının iyi anlaşılması yada en azından orta ve uzun dönemli enflasyon öngörüsü için güvenilir bir modelin geliştirilmesi.

Enflasyon hedeflemesi stratejisinin temel bileşenlerini ise beş başlık altında toplamak mümkündür.²¹⁷

- Enflasyon için orta vadeli sayısal bir hedefin halka ilan edilmesi,
- Diğer amaçlara oranla öncelik verilen fiyat istikrarının, para politikasının birincil amacı olduğuna dair kurumsal taahhüt,
- Para politikası enstrümanlarının kullanımına karar verilirken sadece parasal büyüklükler veya döviz kurlarının değil, bir çok değişkene ilişkin bilginin kullanıldığı bir strateji izlenmesi,
- Parasal otoritenin planları, amaçları ve kararları hakkında halk ve piyasalarla kurulan iletişim yoluyla şeffaflığı artırılmış bir para politikası stratejisi,
- Merkez bankasının enflasyon amaçlarına ulaşmasında hesap verebilirliğinin artırılması.

Enflasyon hedeflemesinin temel bileşenlerine ek olarak, yukarıda belirtilen ön koşulların varlığına da gerek duyulmaktadır. Enflasyon

²¹⁷ Frederic S. MISHKIN: "Inflation Targeting In Emerging Market Counries", NBER Working Paper 7618, <http://nber.org/papers/w7618>, (2000), 1.

hedeflemesinde en fazla önem taşıyan koşullar, merkez bankasının bağımsızlığı ve diğer parasal değişkenlere ilişkin bir taahhüdün bulunmamasıdır.²¹⁸ Merkez bankası bağımsızlığının ölçütü, para politikalarının doğrudan merkez bankası tarafından belirlenmesi ve para politikası araçlarının serbestçe kullanılarak uygulanabilmesidir.

Merkez bankasının bağımsızlığı koşulu ise maliye politikasının disipline edilmesi ve güçlü bir finansal sistemin varlığını içermektedir. Aksi takdirde merkez bankasının bağımsızlığının fonksiyonel hale gelmesi mümkün olmayacaktır. Özetle ifade edilirse, enflasyon hedeflemesinin temelde şu koşulları gerektirdiği söylenebilir; merkez bankasının bağımsız olması, maliye politikasının disipline edilmesi, finansal sistemin güçlü olması, diğer parasal değişkenlere ilişkin katı bir taahhüdün bulunmaması.

Mali üstünlüğün, yani maliye politikasının para politikası üzerinde yönlendirici veya sınırlandırıcı bir etkisinin varlığına ilişkin önemli bir belirtinin olmaması enflasyon hedeflemesinin ön koşullarındandır. Başka bir ifadeyle, kamu kesimi borç ve açıklarının ve bunların finansman yöntemlerinin parasallaşma olasılığı yaratmayacak biçimde olması, devletin senyorej geliri oranının çok yüksek olmaması, finansal piyasaların devlet borçlarının karşılanması için yeterli derecede derinliğe sahip olması gerekmektedir.²¹⁹

Beklenen enflasyon düzeyi konusunda kamuoyuna bilgi vererek, yatırımlar, ücretler ve piyasalara ilişkin diğer kararların güvenle alınabilmesini sağlamak enflasyon hedeflemesinin hedeflerindendir. Fiyatlarla ilgili sinyallerin kalitesinin artırılması enflasyon oranını düşürecek böylelikle nominal faiz oranları da düşecek ve reel ekonomide gerçekleşen ve beklenen enflasyon oranı arasındaki fark minimuma indirgenmiş olacaktır. Ayrıca gelecekte oluşacak fiyat düzeyi de bilineceği

²¹⁸ Frederic S. MISHKIN: a.g.e., 3.

²¹⁹ Paul R. MASSON, Miguel A. SAVASTANO, S. SHARMA: "The Scope For Inflation Targeting in Developing Countries", IMF Working Paper, (1997/130), 8.

için, nominal ve reel faiz arasındaki risk primi de asgari düzeye düşmüş olacaktır.

Belirsizlik ortamında merkez bankalarının orta vadede uygulamak istedikleri politikaları önceden açıklaması kamuoyunun karar verme sürecini olumlu yönde etkileyecek ve enflasyonla mücadelede orta vadeli beklentilerin doğru oluşmasını sağlayacaktır. Enflasyon hedeflendiğinde, konjonktürdeki ve enflasyondaki gelişmeleri inceleyen raporların belirli aralıklarla yayınlanması gerekir. Bazı merkez bankaları para politikası komitesinin toplantı kayıtlarını kamuoyuna açıklayarak daha açık olmayı seçebilir.²²⁰

Başarılı bir enflasyon hedeflemesi politikasının çeşitli faydalar sağlar,²²¹

- Gelecekteki fiyat düzeyi ve enflasyon hakkında daha az belirsizlik,
- Daha iyi fiyat sinyalleri sayesinde kaynakların daha etkin dağılımı,
- Düşük işsizlik oranı ve yüksek istihdam düzeyi,
- Düşük reel faiz oranları ve yüksek düzeyde yatırım
- Şeffaflık ve kredibilitenin artması.

5.2.Enflasyon Hedeflemesinin Avantajları ve Dezavantajları

5.2.1.Enflasyon Hedeflemesinin Avantajları

Orta dönemli bir para politikası olarak enflasyon hedeflemesinin sahip olduğu bazı avantajlar vardır. Bu avantajlardan bazıları, parasal hedefleme ve sabit döviz kuru stratejilerinden kaynaklanan bir takım problemlerin ortadan kaldırılmasına neden

²²⁰ Amila KARASOY ve başk.: Enflasyonun Doğrudan Hedeflenmesi Politikası Üzerine Ülke Deneyimleri, a.g.e., 9.

²²¹ TCMB: Inflation Targeting Experiences, (Ankara,2000), 9.

olmaktadır.

Enflasyon hedeflemesi, parasal büyümenin hedeflenmesine göre enflasyondaki dalgalanmaları daha fazla azaltmakta, enflasyon ve enflasyon beklentileri için parasal çapa sağlamaktadır.²²² Nominal bir çapa bulunmadığı zaman politika faaliyetleri, kısa dönem ekonomik bozuklukların etkisi altında kalmakta ve zamanla uzun dönem amaçlarıyla uyumsuz hale gelmektedir. Nominal çapa ile birlikte enflasyonist beklentilerin giderilmesine yol açan fiyat istikrarı gibi uzun dönem bir amaca odaklanması sağlanacak, diğer yandan kısa vadeli şoklara tepki vermede gerekli olan esneklik muhafaza edilmiş olacaktır.²²³ Dolayısıyla enflasyonu düşürmek için son derece önemli olan enflasyon beklentilerinin kontrol altına alınması da mümkün olabilecektir.

Diğer para politikası stratejilerinde olduğu gibi, enflasyon hedeflemesi stratejisinin parasal çapası olan enflasyon hedefi de para ve maliye politikaları uygulamalarına bir disiplin getirecektir.²²⁴ Enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulayan ülkelerin çoğunda enflasyon hedefinin belirlenmesi sürecine hükümetlerin de katılması, para ve maliye politikalarının uygulanmasını destekleyecektir.²²⁵ Açıklanan enflasyon hedefine ulaşılması, hükümetin başarısızlığı olarak algılanacağından, hem hükümetin genişletici para politikası talepleri azalacak, hem de maliye politikaları üzerine dolaylı bir disiplin sağlanarak sorumsuz hükümet harcamaları önlenebilecektir.

Enflasyon hedeflemesi, döviz kuru hedeflemesinden farklı, fakat parasal hedeflemeye benzer şekilde para politikasının yurtiçi şoklara tepki vermesine yardımcı olmaktadır.²²⁶ Enflasyon hedeflemesini kabul

²²² Frederic S. MISHKIN and Adam POSEN: "Inflation Targeting: Lessons From Four Countries", (1997), 13-14.

²²³ George A. KAHN, Klara PARRISH: "Conducting Monetary Policy With Inflation Targets", (1998), 6.

²²⁴ Frederic S. MISHKIN: "Inflation Targeting..." a.g.m., 5.

²²⁵ Guy DEBELLE: a.g.m., 8.

²²⁶ Frederic S. MISHKIN: "International Experiences ...", 19.

eden ülke, bağımsız para politikasını muhafaza edebilmektedir. Böylece para otoriteleri, yurtiçi şoklarla mücadele etme ve dış şoklardan ekonomiyi izole etme imkanına kavuşmaktadır. Aynı zamanda enflasyon hedeflemesi, parasal toplam ve milli gelir arasındaki ilişkiye odaklanma gerekliliğini ortadan kaldırdığından, dolaşım hızı şoklarından kaynaklanan problemlerden kaçınılmasına sebep olmaktadır.²²⁷

Enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulayan bütün ülkelerin, hedef enflasyon oranını sıfırın üzerinde belirlemesi ve enflasyonu kontrol altına alma sürecinde aşamalı yaklaşım izlemeleri kısa dönemde para politikasına esneklik kazandırmakta ve reel ekonomik aktivitede ortaya çıkabilecek dalgalanmalara karşı önlem alınabilmesine imkan tanımaktadır.²²⁸

Ayrıca merkez bankaları para politikası karar ve uygulamalarını, tek değişkene ilişkin bilgi ile değil, enflasyon üzerinde etkisi olan değişkenlere ilişkin tüm bilgiyi kullandığı için diğer stratejilere göre bilgi avantajına sahiptir. Enflasyon hedeflemesinin bir başka avantajı, merkez bankasının öngördüğü enflasyon hedefine ilişkin taahhüdün kamuoyu tarafından izlenmesini kolaylaştırmasıdır.²²⁹

Bu stratejide merkez bankaları şeffaflığa diğer stratejilerle kıyaslanamayacak düzeyde önem vererek para politikalarının anlaşılır, gözlenebilir ve tahmin edilebilir olması için, para politikasının amaçları ve sınırları, enflasyon hedeflerinin sayısal değerleri ve bunların nasıl belirlendiği, enflasyon hedeflerinin cari ekonomik koşullar altında nasıl gerçekleştirilebileceği ve enflasyon hedeflerindeki sapmaların nedenleri hakkında halk, finansal piyasa katılımcıları ve politikacıları bilgilendirmektedir.²³⁰

²²⁷ Frederic S. MISHKIN, Adam S. POSEN: a.g.e., 14.

²²⁸ Frederic S. MISHKIN: "International Experiences ...", 20-21.

²²⁹ Suat OKTAR: a.g.e., 66.

²³⁰ Frederic S. MISHKIN: "International Experiences ...", 22.

Enflasyon hedeflemesi stratejisinin şeffaflıkla yakından bağlantılı bir başka özelliği ise açıkça belirlenmiş bir enflasyon hedefinin olmasının merkez bankalarının hesap verebilirliğini arttırmasıdır. Enflasyon hedeflemesinde şeffaflık ve hesap verebilirliğin artırılması, merkez bankasının güvenilirliğinin artmasına yol açmaktadır. Bu, enflasyonist para politikası izleme yönündeki siyasi baskıları azaltmaktadır. Önceden ilan edilmiş enflasyon hedefi, merkez bankasının neyi yapıp neyi yapmaması gerektiği konusuna da açıklık getirmektedir.²³¹

5.2.2. Enflasyon Hedeflemesinin Dezavantajları

Enflasyon hedeflemesinin avantajları yanında bir takım dezavantajları da bulunmaktadır. Enflasyon hedeflemesinin dezavantajları şunlardır;²³²

- Çok katı ve tavizsiz uygulanması gereken bir politikaadır,
- Diğer para politikası rejimleriyle karşılaştırıldığında etkin olmayan bir üretim dengesine yol açmaktadır. Bu durum özellikle arz şoklarında (petrol fiyatlarındaki ani değişiklikler gibi) ortaya çıkmaktadır,
- Kısa dönemde ekonomik büyümeyi sınırlandırabilir,
- Mali politikaların, para politikalarına göre üstünlük sağlamasını engelleyemez,
- Enflasyon hedeflemesinin uygulanması için gerekli olan esnek döviz kuru rejimi mali istikrarsızlığa neden olabilir.

Enflasyon üzerinde para politikasının etkilerinin belirsiz olması nedeniyle, para otoriteleri enflasyonu kolay bir şekilde kontrol edemeyebilmektedir. Bu nedenle politika belirleyicileri açısından, enflasyon hedefine kesin olarak ulaşmak, döviz kuruna uyum veya parasal

²³¹ Erdinç TELATAR: *Fiyat İstikrarı Ne? Nasıl? Kimin İçin?*, a.g.e. , 213.

²³² Melike ALPARSLAN, P. A. ERDÖNMEZ: a.g.e., 9.

büyüklik hedefleri gerçekleştirmeye göre daha zordur. Ayrıca para politikasının etkilerinin uzun gecikmelerle ortaya çıkması, enflasyon hedefinin gerek halka gerekse piyasalara politikanın durumu hakkında hızlı sinyaller gönderilmesini engellemekte, enflasyon hedefine ulaşmadaki başarının değerlendirilmesinde geç kalınmasına yol açabilmektedir.²³³

Para politikası uygulama sürecinde ekonominin, merkez bankası kontrolü dışındaki şoklara maruz kalması da enflasyonun merkez bankası tarafından tam anlamıyla kontrol edilmesini güçleştirmektedir. Ayrıca ekonomide fiyatların geçmiş dönemlerde alınan kararlardan ve anlaşmalardan etkilenmesi merkez bankasının enflasyon üzerinde tam kontrolünün olmamasına ve enflasyonun içselleşmesine neden olmaktadır.²³⁴

Bu rejimin bir başka sakıncası, üretim istikrarsızlıklarına yol açabilmesidir. Enflasyon hedefinin katı bir biçimde yorumlanması durumunda, enflasyon üzerinde sıkı kontrol sağlanmasına rağmen, daha büyük üretim değişkenliği ortaya çıkabilmektedir. Örneğin bir yandan enflasyonu arttıran, diğer yandan da üretimi azaltan negatif arz şoku, enflasyon hedefinin katı bir biçimde uygulanmasına yol açacak şekilde sıkı para politikasının yürütülmesine neden olabilecektir. Sonuçta üretim daha fazla azalacağından, bu politika bir yarar sağlamayacaktır. Bu nedenle enflasyon hedeflemesinin esneklik derecesinin, üretimde aşırı değişikliklere yol açmayacak şekilde, ayarlanması gerekmektedir.²³⁵

5.3. Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon Hedeflemesi

Gelişmekte olan ülkelerin dolaylı para politikası araçlarını daha

²³³ Erdiç TELATAR: *Fiyat İstikrarı Ne? Nasıl? Kimin İçin?*, a.g.e., 214.

²³⁴ Amila KARASOY ve başk.: a.g.e., 14-15.

²³⁵ Erdal DEMİRHAN: *Para Politikasının Değişen Yüzü: Enflasyon Hedeflemesi* (İstanbul, 2002), 26-27.

fazla kullanmaya başlamaları, uluslararası sermaye piyasalarına açılmaları ve mali sektör reformlarını gerçekleştirmelerine rağmen, para politikalarının uygulanması açısından her birinin farklı deneyimleri bulunmakta ve her ülke farklı finansal gelişme süreçlerinden geçmektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkeler için enflasyon hedeflemesi uygulamaları konusunda genel bir değerlendirme yapılmasını güçleştirmektedir.²³⁶

Enflasyon hedeflemesine geçilebilmesi için, siyasi iktidarın bu politikaları uygulamaya koymada gerekli iradeye ve bu konudaki nihai hedeflere ulaşılması sürecinde para politikasının uygulayıcısı konumundaki merkez bankasının gerekli yetkilere ve piyasaları yönlendirebilme gücüne sahip olması gerekmektedir.²³⁷

Enflasyon hedeflemesine geçilmesi ve bunun sürdürülmesinde, politikaların gücünü belirleyen bir unsur da, enflasyon hedeflemesine geçilen dönemdeki enflasyon oranıdır. Bu konuda spesifik bir oran olmamasına karşın %30-40 düzeyinin üzerinde kronik enflasyon yaşayan ülkelerde nominal değişkenlerin enflasyonist hız kazanmış olmaları ve bu değişkenler arasında kronik uyumsuzluğun içsel hale gelmesi nedenlerinden dolayı, direkt olarak enflasyon hedeflemesine geçilmesi tavsiye edilmemektedir. Enflasyon hedeflemesi stratejisine güvenin başlangıçta sağlanıp bu şekilde devam ettirilebilmesi için başlangıçtaki enflasyon oranlarının %10 düzeyinin altında olması gerektiği savunulmaktadır.²³⁸

Yüksek enflasyon yaşayan ülkelerde önce nominal değişkenlerin enflasyonist hızlarının kesilmesi ve daha sonra da para politikalarının enflasyon hedeflemesi doğrultusunda etkinlik kazanmasını sağlamak için önerilen, enflasyon oranlarının %10 düzeyindeki psikolojik sınıra çekilebilmesi ve bunun sürdürülebilmesi için gerekli yapısal

²³⁶ Melike ALPARSLAN, P.A. ERDÖNMEZ: a.g.e., 15.

²³⁷ Kamuran MALATYALI: a.g.e., 35.

²³⁸ Kamuran MALATYALI: a.g.e., 36.

reformları da kapsayan bir antienflasyonist programın uygulamaya konmasıdır. Ancak bu gerçekleştirildikten sonra fiyat istikrarını nihai hedef olarak alan ve kısa-orta-uzun vadeli hedeflerini açık biçimde belirlemiş olan enflasyon hedeflemesi politikasına geçilmelidir.

Enflasyon hedefleme politikalarını benimseyen ülkeler bu politikalarında başarılı olabilmek için fiyat istikrarını nihai ve tek hedef olarak belirlemelidir. Bu hedef dışında diğer değişkenlere ilişkin belirlenen bantlar, gözlem bantları olarak algılanmalı ve bu bantlarla nihai hedef arasında çıkan çelişkilerde öncelik enflasyon oranına verilmelidir.²³⁹

Etkin bir enflasyon hedefleme yapısının ön koşullarının merkez bankasının bağımsız para politikası uygulayabilmesi ve enflasyon amacının önceliği olduğu belirtilmişti. Gelişmekte olan ülkelerde merkez bankaları para politikasını uygularken üç faktörün sınırlayıcı, engelleyici etkisi ile karşılaşır. Bunlar, hükümetlerin aşırı borçlanmaları, önemli ölçüde senyoraj gelirlerine bağlı olmaları ve kırılgan bankacılık sistemidir. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasalarının yeterince gelişmiş olmaması, sıkı olması nedeniyle, bu piyasalardan ekonomiye kaynak yaratma olanağıda oldukça sınırlıdır.²⁴⁰

Para politikası üzerinde baskı yaratan en önemli etkenlerden birisi, hükümetlerin yüksek miktardaki iç borç stoklarıdır. Yüksek harcama gereksinimi olan hükümetler, piyasadan borçlanma gereklerini karşılamak için alternatif bir gelir aracı olarak senyorajı kullanmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde, zorunlu karşılık oranlarının yüksek olması, sektörel kredilere ilişkin politikalar, kamu borcu gereksinimleri ve faiz oranları ile sistemden gelir elde etmek için yapılan mali baskılar sermaye piyasalarının gelişmesini önleyen başlıca etkenlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde uzun süredir devam eden mali baskı dönemlerinin en önemli sonucu kırılgan bankacılık sistemleridir. Bu ülkelerde fiyat istikrarının

²³⁹ Kamuran MALATYALI: a.g.e., 36.

²⁴⁰ Suat OKTAR: a.g.e., 68.

sağlanması ile bankacılık sektörünün karlılığı ve korunmasının aynı anda sağlanması çok nadiren gerçekleşmektedir.²⁴¹

Gelişmekte olan ülkelerin büyük kısmında mali üstünlük ve zayıf mali altyapı, bağımsız para politikasının uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Enflasyon hedeflemesinin en önemli koşullarından birisinin enflasyon dışında başka bir hedefin belirlenmemesi olmasına rağmen, gelişmekte olan ülkelerde yabancı para cinsinden aktif ve pasiflerin oranının büyük olmasına bağlı olarak merkez bankası döviz kurlarındaki dalgalanmalara karşı çok dayanıklı değildir.

Gelişmekte olan ülkelerde fiyat endeksi seçimide ciddi bir sorundur. Bu ülkelerde hedef enflasyon için baz alınacak fiyat endeksinin belirlenmesi, gelişmiş ülkelere göre daha zordur, çünkü gelişmekte olan ülkeler fiyat endeksini ve enflasyonu etkileyen çok sayıda arz şokuna maruz kalmaktadır. Büyük çoğunluğu para otoritesinin kontrolü dışında olan arz şoklarının etkisiyle enflasyon hedefinde sapma kaçınılmaz olmaktadır.²⁴²

Enflasyon hedeflemesini uygulayan gelişmekte olan ülkeler, İsrail, Şili, Kolombiya, Meksika, Peru, Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Güney Afrika olarak sıranabilir. Uzun yıllardır istikrarsız ve yüksek enflasyon sorunu yaşayan Latin Amerika ülkelerinin çoğu enflasyon hedeflemesine geçmişlerdir.

5.4. Gelişmiş Ülkelerde Enflasyon Hedeflemesi

İlk kez 1991 yılında Yeni Zelanda tarafından uygulanan enflasyon hedeflemesi daha sonra Kanada, İngiltere, İsveç, Finlandiya, Avustralya ve İspanya tarafından benimsenerek uygulamaya konulmuştur.

²⁴¹ Paul R. MASSON, M.A. SAVASTON, S. SHARMA: a.g.e.,23-24.

²⁴² Suat OKTAR:a.g.e., 72.

Enflasyon hedeflemesi politikasını uygulayan ilk ülkeler olan Yeni Zelanda ve Kanada'nın enflasyon hedeflerinin gerçekleştirilmesinde gösterdikleri başarı diğer ülkelere de benzer uygulamalara geçmeleri konusunda cesaret vermiştir. Bu ülkeler enflasyon hedeflemesi politikasını genel makroekonomik politikalarına güvenilirlik kazandırmak için bir araç olarak kullanmışlardır.²⁴³

Enflasyon hedeflemesine genellikle tüketici fiyatlarından (TÜFE), merkez bankasının kontrolünde olmayan mal ve hizmet fiyatlarının çıkarılmasıyla oluşturulan yeni endekste değişim hedef olarak belirlenmektedir. Ayrıca bu ülkelerin hemen hemen hepsinde yeni para politikası enflasyonun tek rakamlı düzeylere düşürülmesinden sonra uygulanmaya başlamıştır.²⁴⁴ Dolayısıyla enflasyon oranında çok büyük düşüşler için söz verilmediğinden, programın güvenilirliğinin sağlanması daha kolay olmuştur. Ayrıca enflasyon hedefi bir rakamsal değer yerine bir bant aralığı şeklindedir. Enflasyon hedeflemesini uygulayan tüm ülkelerde sağlam ve derin bir finansal yapı vardır. Merkez bankaları para politikası hakkında daha açık ve şeffaf raporlama yapmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde uygulanan enflasyon hedeflemesi politikası bazı ortak özellikler taşımaktadır,²⁴⁵

- Enflasyon hedeflemesi programını uygulamaya koyan bütün gelişmiş ülkelerde başlangıç enflasyonu düşük (%10'un altında) seviyelerdedir.
- Bazı ülkelerde, enflasyon hedeflemesi, sabit kur rejiminin başarısızlığa uğraması ardından uygulanmaya başlamıştır. Ancak enflasyon hedefi kur hedeflemesinde dahil olmak üzere tüm politikalardan önceliklidir.
- Merkez bankasının bağımsızlığı ve para politikasının maliye

²⁴³ Melike ALPARSLAN, P.A. ERDÖNMEZ: a.g.e., 9.

²⁴⁴ Amila KARASOY ve başk.: a.g.e., 22.

²⁴⁵ Paul R. MASSON, M.A. SAVASTON, S. SHARMA: a.g.e.,

politikasına üstünlüğü tüm ülkelerin ortak özelliğidir.

- Enflasyonun ileriye yönelik hedeflenmesi ile enflasyon üzerinde oluşabilecek muhtemel dışsal şokları elimine etmeye çalışmışlardır.
- Enflasyon hedeflemesini bu ülkelerde para politikasının kredibilitesini sağlama görevini üstlenmiştir. Bazı ülkelerde ise merkez bankası ve hükümet, hedefi birlikte açıklayarak sorumluluğu ortak üstlenmişlerdir.

Genel olarak bakıldığında enflasyon hedeflemesi, uygulanan tüm gelişmiş ekonomilerde başarılı olmuştur. Bu ülkelerin çoğu enflasyon hedeflerini belirlenen programdan daha önce gerçekleştirmeyi başarmışlar, enflasyon oranları hedeflenen düzeye yada bunun altında bir seviyeye gerilemiştir.²⁴⁶

5.5. Enflasyon Hedeflemesinin Türkiye’de Uygulanabilirliği

Yukarıda da bahsedildiği gibi 1990’lı yıllardan sonra Dünya ekonomilerinde döviz kurunun ve parasal büyüklüklerin hedeflemesine dayalı para politikası stratejilerinden enflasyon hedeflemesine doğru bir eğilim ortaya çıkmıştır. Günümüzde pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke enflasyon hedeflemesine yönelmekte ve elde ettikleri başarıyı arttırmak için yoğun çabalara girişmektedirler. Türkiye’de de 2001 yılı Şubat ayında finansal piyasalarda yaşanan gelişmelerle birlikte döviz kuruna dayalı istikrar programının devam ettirilmesinin imkansız hale gelmesi, yeni nominal çapa arayışlarını beraberinde getirmiştir. Bu arayışların sonucunda para otoriteleri enflasyon hedeflemesine geçiş için gerekli olan ön koşulların ve yasal zeminin oluşturulmasına yönelik olarak

²⁴⁶ Melike ALPARSLAN , P.A. ERDÖNMEZ: a.g.e.,10.

yoğun çalışmalara başlamışlardır.²⁴⁷

Enflasyon hedeflemesi rejimini benimseyecek ülkelerde merkez bankasının bağımsızlığının sağlanması için para politikasının maliye politikası tarafından sınırlandırılmaması, yani mali üstünlüğün bulunmaması gerektiği belirtilmişti. Mali üstünlük göstergelerinden olan, bütçe açıklarının GSYİH'ya oranının Türkiye'de son yıllarda artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 1992 yılında %-4,3 olan bu oran 2000 yılında %-11 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasının en büyük nedeni mali disiplinin sağlanamamasıdır. Bütçe açıklarında artış, açıkların finansmanı için çıkartılan devlet iç borçlanma senetlerinin miktarının artmasına yol açmıştır. Devlet tahvili ve hazine bonosu stok toplamının GSYİH'ya oranı 1992 yılında %11.8 iken 2000 yılında bu oran %29.2 olmuştur. Enflasyon hedeflemesi uygulayan ülkeler incelendiğinde sadece Şili'nin enflasyon hedeflemesine geçilen tarihte bütçe fazlası olduğu görülmektedir. Enflasyon hedeflemesine geçen ülkelerden, hedeflemeye geçerken en düşük bütçe açığı/GSYİH oranına sahip olan ülke %-1.68 ile Yeni Zelanda'dır. Buna karşın İsveç %9.76, İngiltere ise %-7.44 oranlarına sahipken enflasyon hedeflemesine geçmiştir. Kamu açıklarında merkez bankası kaynaklarına sık başvuran ülkelerde senyoraj gelirleri önemli miktarlara ulaşabilmektedir. Mali üstünlüğün bir başka göstergesi olan senyoraj gelirlerini elde etmek amacıyla, merkez bankasının etkin para politikası uygulaması güçleştirilmektedir. Türkiye'nin senyoraj/GSYİH oranı Brezilya dışında enflasyon hedeflemesi uygulayan tüm ülkelerden daha yüksektir.²⁴⁸

Enflasyon hedeflemesi uygulayan ülkelerde finansal sistemin derinliğinin göstergesi olan geniş tanımlı para arzı/GSYİH oranının oldukça yüksek olduğu gözlenmektedir. Türkiye'de ise bu oran oldukça düşüktür. Türkiye'de enflasyon hedeflemesine geçilmesi yönünde gerekli kararlılığın gösterilmesi en önemli koşul olarak mali piyasalar üzerindeki mali

²⁴⁷ Erdal DEMİRHAN: a.g.e.,2.

²⁴⁸ Erdal DEMİRHAN:a.g.e., 118-120.

üstünlüğün düzeyinin azaltılması gerekmektedir.²⁴⁹

Enflasyon hedeflemesi uygulamalarında merkez bankası yasalarının ayrı bir önemi bulunmaktadır. 5 Mayıs 2001 tarihinde yürürlüğe giren 24. Nisan 2001 tarih, 4651 sayılı Merkez Bankası Kanunu, Türkiye’de enflasyon hedeflemesine geçilmesi için gerekli yasal zeminin oluşturulmasında önemli katkı sağlamıştır. Merkez bankası kanununda yapılan bu değişiklikle, bankanın temel amacının fiyat istikrarı sağlamak olduğu ve bankanın para politikasının belirlenmesinde ve uygulanmasında tek yetkili ve sorumlu olduğu hükme bağlanarak, Merkez Bankasına araç bağımsızlığı verilmiştir.

Ayrıca Merkez Bankası’nın Hazine ile olan ilişkileri, siyasi otoritenin senyoraj yapma eğilimini sınırlandırmak yönünde 1994 yılında yeniden düzenlenmiştir. Hazine’nin, Merkez Bankasından kullanabileceği avans miktarı, cari yıl genel bütçe ödenekleri toplamının bir önceki mali yıl genel bütçe ödeneklerini aşan kısmının belli bir oranı ile sınırlandırılmıştır. Buna göre Merkez Bankası’nın Hazine’ye açtığı kısa vadeli avansın 1994 yılına kadar %15 oranındaki azami sınırının, 1994 yılındaki düzenleme ile kademeli olarak düşürülmesi öngörülmüştür.²⁵⁰

Hukuki açıdan değerlendirildiğinde Merkez Bankası para politikasının yürütülmesinde gerekli yetki ve görev tanımı ile operasyonel bağımsızlığa sahiptir. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi 1994 yılından itibaren Hazine ile Merkez Bankası ilişkileri sınırlandırılmıştır.

Ayrıca 4651 sayılı kanunun 42. maddesine göre, Başbakan Merkez Bankasının işlem ve hesaplarını denetlettirebilmekte ve Başbakanlık bu konuda her türlü bilgiyi Merkez Bankasından isteyebilmektedir. Yine 42. maddeye göre, Merkez Bankası; bilanço kar ve zarar hesaplarını bağımsız denetim kuruluşlarına denetlettirebilmektedir. Ayrıca şeffaflığın sağlanması

²⁴⁹ Kamuran MALATYALI: a.g.e., 58-60.

²⁵⁰ Melike ALPARSLAN , P.A. ERDÖNMEZ: a.g.e., 27.

amacına yönelik olarak Merkez Bankasının, para politikası hedefleri ve uygulamalarına ilişkin dönemsel raporlar hazırlanması ve bunları kamuoyuna duyurması hükme bağlanmıştır.²⁵¹

Türkiye’de mevcut koşullar enflasyon hedeflemesine geçilmesi için henüz yeterli değildir. Bunda uzun yıllardır yaşanan yüksek ve kronik enflasyonun beraberinde getirdiği yapısal sorunlar ve kamu kesiminin kaynak harcama dengesizliği nedeniyle senyoraj ve yüksek iç borçlanma eğilimi ve dolayısıyla mali üstünlüğü önemli rol oynamaktadır. Enflasyon hedeflemesi rejimine geçilebilmesi için öncelikle enflasyonun makul seviyelere indirilmesi gerekmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi, hedeflemeye geçişte enflasyon oranının %10’un altında olması gerektiği savunulmaktadır.

Enflasyon hedeflemesinin uygulanmasına yönelik yasal zeminin oluşturulduğu görülmektedir, özellikle, Merkez Bankası’nın bağımsızlığı, para politikası uygulamalarında, şeffaflık ve hesap verebilirlik konularında Merkez Bankası kanununda yapılan değişiklikler enflasyon hedeflemesine geçişte olumlu adımlar olarak değerlendirilmektedir. Yasal çerçevede sağlanan gelişmenin enflasyon hedeflerinin ön koşullarında da sağlanması gerekmektedir.

²⁵¹ Erdal DEMİRHAN: a.g.e., 121-122.

SONUÇ

Türkiye'de uzun yıllardan beri yüksek enflasyon yaşanmaktadır. Türkiye yaklaşık son yirmibeş yıldır kronik enflasyonla yüzyüzedir. Uzun yıllardır enflasyonu düşürmek amacıyla pek çok ekonomik istikrar programı uygulanmıştır. 1958 yılında uygulanan istikrar programından bu yana uygulanan programların tamamı ekonomiyi dengeye getirmeyi amaçlamış, bazı dönemlerde enflasyonun nispeten daha düşük seviyelere düşürülmesi başarılmışsa da, fiyat istikrarı olarak kabul edilebilecek kalıcı bir iyileşme sağlanamamış ve hemen hemen her on yılda bir yeni bir istikrar programına ihtiyaç duyulmuştur.

Genel olarak Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler incelendiğinde 1980 yılına kadar yaşanan krizlerin çoğunun nedeni uygulanan ithal ikameci politikalarına rağmen yaşanan ödemeler dengesi açıkları ve döviz darboğazıdır. 1980 sonrası ihracata dayalı kalkınma modelinin uygulanmasıyla döviz darboğazı önemli ölçüde ortadan kalkmış ancak krizlerin etkisi daha da şiddetli olmuştur. 1980 sonrası izlenen liberalleşme politikalarının ardından sıcak para hareketleri ile ciddi likidite sorunları yaşanmıştır. İthalatın ihracattan çok daha hızlı artması sonucu dış açıklar hızla artmış, artan borçlanma ile birlikte yıkıcı sonuçlar doğurmuş, enflasyonun hızla artmasına neden olmuştur.

Uygulanan IMF destekli programlarda, ödemeler dengesi açıkları, döviz rezervlerindeki erimeler ve yüksek enflasyon kriz konuları olarak kabul edilmiştir. İç ve dış dengesizliklerin nedenleri para arzındaki artışlar, aşırı değerlenmiş döviz kuru ve kamu kesimi kaynak - harcama açıkları olarak kabul edilir. Bu programların en önemli teşhisi enflasyon ve ödemeler dengesi problemlerinin talep fazlasından kaynaklanıyor olmasıdır. IMF Politikaları çözümü büyük ölçüde piyasaların liberalizasyonunda ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvikinde aramaktadır. Günümüzde döviz kurunu düzenleyen yani devalüasyon

yönlü politikalar IMF istikrar politikaları uygulama araçlarının vazgeçilmez bir parçası olarak görülmektedir.

Türkiye’de uygulanan istikrar programlarına bakıldığında, genel olarak aralarında önemli bir fark olmadığı görülmektedir. Bu programlarda devalüasyon, sıkı para politikası, Merkez Bankasından alınan kredilere sınırlama getirilmesi ve ihracatı arttırmayı hedefleyen teşvik kararları ortak özelliklerdir.

Krizlerin en önemli nedenlerinden biri kamu açıklarının sürdürülemez hale gelmesidir. Hükümetlerin yüksek kamu açıkları vermeleri ve bu açıkları Merkez Bankası kaynakları ile finanse etmeye çalışmaları, ekonomik istikrarın ön koşulu olan fiyat istikrarını tehdit eden unsurların başında gelmektedir.

Türkiye kamu açıkları ve bütçe açıklarının dünyada en yüksek olduğu ülkelerden biridir. Türkiye’de, konsolide bütçe ve kamu kesimi dengesi açıkları 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren daha da artmıştır. 1994 ve 2000 yıllarında yaşanan krizlerin öncesinde Konsolide Bütçe Açığı / GSMH ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi / GSMH oranlarının yüksek düzeylerde seyretmesi, kamu açıkları ile krizler arasında doğru yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Tablo 1.3.’de görüldüğü gibi, Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi / GSMH oranlarının %10’un üzerine çıktığı 1991, 1992, 1993 yıllarının ardından 1994 krizi, yine bu oranın %10’un üzerinde olduğu 1999 ve 2000 yıllarının ardından Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri yaşanmıştır.

Reel faiz oranları da istikrarsızlığın hem göstergelerinden hem de nedenlerinden biridir. Eğer bir ekonomide reel faiz oranı, büyüme oranından yüksekse o ekonomide istikrar yoktur, hatta kriz kaçınılmazdır. Yıllık ortalama GSMH büyüme hızının %4’ün altında kaldığı 1992 – 1999 döneminde, reel faiz oranı %32 olmuştur. Reel faiz oranının bu kadar yüksek olması kamu kesiminin borçlanma ihtiyacını daha da arttırmış ve

şartları gittikçe ağırlaşan borç - faiz kısır döngüsünün doğmasına neden olmuştur.

Kamu kesimi Net Toplam Borç Stoku / GSMH oranı, 1990 yılında %29 iken, 1999 yılı sonunda bu oran %61'e yükselmiştir. Net İç Borç Stoku / GSMH oranı ise (kamu bankaları görev zararı dahil), 1990 yılında %6 iken, 1999 yılında bu oran %42'ye çıkmıştır. 1990 yılında toplanan vergilerin %32'si faiz ödemelerine giderken, 1999 yılında bu oran %72'ye çıkmıştır.

Kamu sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ye oranı incelendiğinde 1986 yılında %10.2 olan bu oranın izleyen yıllarda sürekli düşerek 1995 yılında %4.2'ye düştüğü görülmüştür. Özel sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ye oranı ise bu dönemde sürekli yükselmiştir. 1986 yılında %12.6 olan bu oran 1995 yılında % 19.8 olmuştur. Kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı yani kamu harcamalarının GSMH'ye oranı azalmadığı halde kamu kesimi yatırımları payının gittikçe azalması kamu kesiminde kaynakların üretken alanlarda kullanılmadığının göstergesidir.

Uygulanan istikrar programlarının başarısızlığının önemli nedenlerinden biri de enflasyon beklentisinin kırılmamasıdır. Beklentilerin kırılmaması uygulanan programlara ve program uygulayıcılarına güvensizliği ifade etmektedir. Enflasyon bekleyişlerinin istikrar programları hedeflerine uyum sağlaması, enflasyon oranını da hızla etkileyecektir.

Yıllardır süren ekonomik istikrarsızlık büyümeyi de olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomik istikrarsızlık ileriye dönük sağlıklı hesaplama yapmayı zorlaştırarak girişimcilerin uzun vadeli reel yatırımlar yerine spekülâtif alanlara yönelmesine neden olmuştur. Enflasyon düşürülürken büyümenin artmayıp aksine azalacağı şeklindeki görüş yanlıştır. Türkiye'de yüksek enflasyon büyümenin fırsat maliyeti olmamış, aksine faiz oranlarını ve döviz kurlarını arttırarak büyümeyi azaltmıştır. Başarılı bir enflasyonu düşürme programı ile büyüme yükseltilebilir. Fiyat istikrarının

sağlanması piyasa ekonomisinin beklentilerini olumsuz etkileyen enflasyon belirsizliğini azaltarak sistemin daha etkin çalışmasını sağlayacaktır.

Türkiye’de uzun yıllardır fiyat istikrarının sağlanamamış olması, bozuk gelir dağılımının başta gelen nedenidir. Bozuk gelir dağılımının yarattığı çarpıklık, toplumsal yaşamda şiddetle hissedilmektedir.

Enflasyonun düşürülmesi, ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için en kısa zamanda kamu açıklarının azaltılması, borçlanma gereksiniminin düşürülmesi ve geçmişte yaratılan borçların yavaşta olsa eritilmesi gerekmektedir. Burada ekonomik birimlerin borçların giderek artmayacağına inandırılması da önem taşımaktadır. Kamu kesimi harcamalarını kısmak kadar, kamu kesimi finansman sorununun da çözülmesi, sağlam finansman kaynaklarının yaratılması gereklidir. Kamu kesimi finansmanında en sağlıklı yol olan vergilendirme yoluyla reel vergi gelirleri artırılırken, kamu harcamalarının da verimli alanlarda sınırlı ölçüde yükselmesi sağlanmalıdır.

Ekonominin bütününde istikrarı sağlamanın ön koşulu fiyat istikrarıdır. Bu nedenle fiyat istikrarının sağlanması, para politikasının öncelikli amacı olarak kabul görmüştür. Öncelikli amacı fiyat istikrarını sağlamak ve korumak olan merkez bankası, mümkün olduğunca mali otoritenin baskısından uzak tutulmalıdır. Özerk merkez bankacılığı ekonomide fiyat istikrarının sağlanması için bir ön koşul olarak kabul edilmiştir.

Ülke tecrübeleri dikkate alındığında merkez bankalarının kurumsal yapılarının bağımsız, hesapverebilir ve şeffaf olmasının fiyat istikrarına giden yolda etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Bağımsız bir merkez bankası siyasi iktidarın kısa vadeli amaçları uğruna ellerindeki güçleri gelişi güzel kullanmalarının önünde en büyük engel olacaktır. Merkez bankasının bağımsız olmasının bir başka etkisi ise amacı belirli ve

net olan bir merkez bankasının toplumda yaratacağı güven duygusudur. Merkez bankasının toplum tarafından güven duyulan bir kurum olması enflasyon bekleyişlerinin hızla düşmesini sağlayacaktır.

Anti enflasyonist program uygulamalarında bir nominal çapa kullanımı gerekli görülür. Fiyat istikrarının sağlanması için enflasyonla ilişkili olduğu düşünülen döviz kuru, parasal büyüklükler ya da doğrudan enflasyonun kendisi gibi belirli değişkenlerden hangisinin çapa olarak seçilip, hedefleneceğine karar verilmesi gerekir.

1970'li yılların ortalarına kadar sabit döviz kuru sistemi uygulandığından, fiyat sistemi, sabit döviz kurunu çapa olarak kullanıyordu. Ancak sabit döviz kuru sisteminin yıkılmasıyla yeni çapa arayışları başlamıştır. Friedman yaptığı öneri dikkate alınarak yeni çapanın para olması şeklindeki görüş yaygınlık kazanmıştır. 1970'lerin sonlarından itibaren yaygınlaşan bu politikada temel düşünce, paranın belirli bir miktarda artırılmasıyla dövizdeki ve diğer fiyatlardaki dalgalanma ve yükselmelerin buna bağlı olarak azalacağı doğrultusunda idi. Ancak 1970'lerin sonlarından 1980'lerin ortalarına kadar yaygınlaşan bu politikada, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren para talebindeki istikrarsızlık nedeni ile para programlarının istenildiği şekilde işlemediği görülmüştür. Para programı ile ilan edilen para artışı ile bu artışın gösterdiği enflasyon arasındaki ilişkinin çok zayıf ve kopuk olduğu gözlenmiştir.

Para miktarının, ekonomik istikrarın sağlanmasında fiyat artışları için çapa olamaması sonucu bazı iktisatçılar enflasyonun kendisinin çapa olarak ilan edilmesine yönelmişlerdir. Böylece döviz kuru ve para gibi ara hedeflerin belirlenmesine de gerek kalmayacaktır.

Dünya ekonomisinin değişen koşulları altında enflasyon oranı ile ekonomideki diğer büyüklükler arasındaki ilişkinin zayıfladığının görülmesi ile giderek daha çok sayıda ülke doğrudan enflasyonun

kendisini hedefleme yolunu seçmeye yönelmiştir.

1980'li yılların sonu 1990'lı yılların başından itibaren enflasyon hedeflemesi düşüncesi yaygınlaşmaya başlamış, 1990'lı yılların başlarından itibaren pek çok ülke fiyat istikrarını sağlamak amacıyla enflasyonu doğrudan hedef alan parasal politika rejimlerini uygulamaya başlamıştır. Gelişmiş ülke örneklerinde görüldüğü üzere enflasyon hedeflemesi, enflasyonu düşürmek ve istikrara kavuşturmak açısından etkin para politikası rejimi olarak kullanılmış ve başarıya ulaşmıştır.

Yeni Zelanda, Kanada ve İngiltere örnekleri ile diğer ülkelerin performansları da göz önüne alındığında, çoğu ülkenin enflasyon hedeflemesi yaklaşımından başarıyla çıktıklarını görüyoruz. Bu ülkelerde enflasyon oranının ve kısa vadeli faiz hadlerinin, hedef tahmin uygulamasından itibaren üretimde herhangi bir etkiye yol açmadan azaldığı görülmüştür. Bu ülkelerde enflasyon performansının makro dengelerde bir maliyet yaratmadan sağlanabilmesi, yaklaşımın başarısı olarak kabul edilmektedir. Bu ülkelerin başarıya ulaşmalarında temel faktör, uygulanan para politikalarının açık, güvenilir ve sorumluluk özellikleri taşımasının etkili olduğunu söylenebilir.

Enflasyon hedeflemesi uygulaması için iki temel ön koşul yerine getirilmelidir. Merkez bankasının bağımsızlığı ve nominal hedef değişken olarak yalnızca enflasyonun seçilmesi. Bu rejime geçilmeden önce kurumsal ve operasyonel teknik altyapının hazırlanması önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon hedeflemesi uygulamasını sınırlayan bazı faktörler vardır. Bunlar, yüksek enflasyon oranları, senyoraj gelirlerine bağımlılık, aşırı kamu borçlanması, kırılgan bankacılık sistemi olarak sıralanabilir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu enflasyon hedeflemesi için gerekli olan ön koşulları tam olarak sağlayamamaktadır. Mali baskının yoğun olduğu ülkelerde bu sorun daha da büyüktür. Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon hedeflemesine geçilmesi

için enflasyonun belirli bir düzeye çekilmesi, makro ekonomik koşulların iyileştirilmesi, yapısal reformlar ile ithiyati gözetim ve denetimin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Enflasyon hedeflemesi yaklaşımı sabır ve kararlılık gerektirir. Para otoritesi para politikasını hiçbir politik baskı ve müdahaleye maruz kalmadan yürütebilecek bağımsızlığa sahip olmalıdır. Kamu kesiminin özellikle merkez bankası kaynaklarından borçlanması sıfır düzeyinde veya ihmal edilebilir düzeyde olmalıdır. Enflasyon hedeflemesi yaklaşımında beklentilerin kırılması ve enflasyon hedefine inancı ve güveni sağlamak için kamuoyu desteği ve şeffaflık çok önemsenmektedir.

Türkiye 1990'lar başında para çapasını denemiş ancak pek çok ülke gibi başarılı olamamıştır. 1994 istikrar programı ile yaklaşık bir sene denenen döviz kuru çapası uygulaması da krizle noktalanmıştır. 1999 yılı sonunda, uzun süredir yaşanmakta olan yüksek enflasyon sorununu çözmek ve özellikle 1990'lı yıllarda hız kazanarak enflasyonist süreci besler hale gelen sürdürülemez kamu iç borçlanma mekanizmasına son vermek için IMF ile bir Stand-by anlaşması yapıp ciddi ve iddialı bir dezenflasyon süreci başlatılmıştır. Anlaşma doğrultusunda döviz kuru nominal çapa olarak kabul edilmiştir. 2000 yılı programı temelde enflasyonun kendisini hedefleyerek çapa olarak almış ve döviz kuru programını ona yardımcı olmak üzere önemli bir ara hedef yapmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşanan krizlerin ardından döviz kurları dalgalanmaya bırakılmış böylece kur çapası da terk edilmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla uygulanabilecek alternatif politikalar arasında sadece enflasyon hedeflemesi kalmıştır. Merkez Bankası kur çapasının terk edildiğine dair yaptığı açıklamada ileri bir tarihte enflasyon hedeflemesine geçileceğini duyurmuştur.

Altıncı bölümde değinildiği gibi dalgalı kur uygulamasının ardından para otoriteleri enflasyon hedeflemesine geçiş için gerekli olan

önkoşulların ve yapısal zeminin oluşturulmasına yönelik çalışmalara başlamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kanunu değiştirilmiş, merkez bankasına operasyonel bağımsızlık tanınarak, para politikasının üstünlüğünün sağlanması yönünde önemli adımlar atılmıştır. 4651 sayılı yeni kanun ile enflasyon hedeflemesinin en önemli iki önkoşulu sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bankacılık ve finansal sistemde yeni düzenlemeler yapılarak bankacılık sektörünün de sağlıklı çalışması amacıyla Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulmuştur.

Ancak mevcut koşullar Türkiye'de enflasyon hedeflemesine geçilmesi için henüz yeterli değildir. Piyasaların oldukça sığ olduğu ve mali üstünlüğün yoğun olduğu Türkiye'de enflasyonu hedefleyen politikaların uygulanması mümkün görülmemektedir. Enflasyon hedeflemesi rejimine geçilebilmesi için öncelikle enflasyonun makul seviyelere indirilmesi gerekmektedir. Merkez bankası enflasyon hedeflemesine geçilmeden önce sahip olduğu bağımsızlığı kullanarak enflasyon hedeflemesi için gerekli altyapıyı hazırlamalıdır. Merkez bankasının sürdürmekte olduğu örtük enflasyon hedeflemesinden tam enflasyon hedeflemesine geçmesi ve başarılı olabilmesi için mali disiplin de kesintisiz olarak sürdürülmelidir.

Türkiye'de enflasyonun pekçok nedeni olmakla birlikte, temel nedeni disipline edilememiş kamu harcamaları ve dolayısıyla kemikleşmiş kamu açıklarıdır.

Kamu harcamalarına düzen getirilememesi, kısıtlama yapılamamasına etki eden bir başka faktör de hızlı nüfus artışıdır. Nüfus baskısının yarattığı istihdam sorunu karşısında özel sektör yatırımları yetersiz kalmaktadır. İstihdam edilmesi gereken genç nüfusun devlet kadrolarına yerleştirilmesi şişkinlik yaratmaktadır.

Türkiye'de uygulanan istikrar programları ile enflasyona karşı başarılı olunamaması, bu programların sonuna kadar kararlılıkla sürdürülememesinden kaynaklanmaktadır. Kararlılıkla sürdürülememesinin

temel nedeni ise kamudan beklenen harcamalarda yatmaktadır. Ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlığın da etkisiyle başlangıçta kararlılıkla uygulanan istikrar programları bir süre sonra gevşetilerek yerini genişletici politikalara bırakmakta , bu durum ise var olan ekonomik istikrarsızlığı körüklemektedir.

Enflasyona karşı mücadelede, sadece talep kısıcı politikalarla başarı elde edilemeyeceği artık görülmüştür. Talep kısıcı politikaların uygulanması yanında, ülkenin yüzyüze olduğu yapısal sorunların da çözülmesi gerekmektedir. Kamu açıklarının azaltılması doğrultusunda politikalar izlenirken, kamu harcamalarının verimli alanlara yönelmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKAT, Asaf Savaş. Kronik Enflasyonla Mücadele: Sorunlar, Çözümler, Tereddütler. İstanbul, 1992.
- . "Türkiye'de Yüksek Enflasyon Çelişkisi", 270, İstanbul, 1999.
- AKGÖNÜL, Hüseyin. Türkiye'de Para Arzının Belirlenmesi ve Para Arzı ile Fiyatlar Genel Düzeyi Arasındaki İlişkiler. Eskişehir, 1982.
- ALKIN, Erdoğan. Gelir ve Büyüme Teorisi. İstanbul, 1981.
- ALPARSLAN, Melike ve Pelin Ataman ERDÖNMEZ. Enflasyon Hedeflemesi. Türkiye Bankalar Birliği: Bankacılık Araştırma Grubu, Aralık 2000.
<tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/enflasyon%20hedeflemesi.doc>
- AREN, Sadun. İstihdam, Para ve İktisadi Politika. Ankara, 1981.
- AYAYDIN, A. Aydın. Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi. Ankara: TOBB, 1993.
- AYDIN, Bahadır. "Heterodoks ve Ortodoks İstikrar Programları Üzerine Bir Değerlendirme", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, XIX, 195, Kasım 1995, 7-12.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu: "Niyet Mektubu ve 2002 Başında Türkiye Ekonomisi" < www.bagimsizsosyalbilimciler.org>
- BARAN, Tuncer. "Herşeyin Başı Fiyat İstikrarı" Ekonomik Forum, II, 7, (Temmuz, 1995), 18-25.
- BAŞKAYA, Fikret ve Ömer LEVENTOĞLU. Rant Savaşı Kısacasında Türkiye Ekonomisi. Ankara, 1999.
- BERKSOY, Taner. "1980'lerde Dış Ekonomik İlişkiler", Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985. Ankara, 1987.
- . "1993'ten 1994'e Türkiye Ekonomisi" Ekonomik Forum Dergisi, 1, 1994, 12-17.
- BİNAY, Şükrü ve Kürşat KUNTER. Mali Liberalleşmede Merkez Bankasının Rolü 1980 -1997. Ankara: TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği, 1998.

BORATAV, Korkut. "Cumhuriyetin Sorularına Yanıtlar",
<<http://bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar/yent%Fcrk.htm>>2Nisan2002.

———. "IMF'nin Reçeteleri ve İktisat Politikası Deneyleri"
Mülkiyeliler Birliği Dergisi, 209, 1979.

———. "İktisadi Kriz Üzerine Bazı Gözlemler", İktisat İşletme ve Finans, 100, (Temmuz 1994), 22-30.

ÇEÇEN, Aydın ve başk. Türkiye'de Ekonomik Büyüme Yapısal Dönüşüm ve Kriz. İstanbul, 1990.

ÇİLLER, Tansu ve Mehmet KAYTAZ. Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon. İstanbul: İTO, 1989.

ÇUBUKÇU, Tuğrul. Enflasyon Teorisi ve Türkiye'de Enflasyon. Ankara, 1983.

DEBELLE, Guy. "Inflation Targeting In Practice" IMF Working Papers 1997/35, March 1997.

DEMİR, Osman. "Türkiye Ekonomisi Sorunlar, Hatalar ve Kriz", İktisat İşletme ve Finans, 202, (Ocak 2003), 84-99.

DEMİRHAN, Erdal. Para Politikasının Değişen Yüzü: Enflasyon Hedeflemesi. İstanbul: TBB, 2002.

DERVİŞ, Kemal ve Süreyya SERDENGEÇTİ. "3 Mayıs 2001 Tarihli Niyet Mektubu" < <http://treasury.gov.tr>>

DİE. İstatistik Göstergeler 1923 – 1998.

———. Mali İstatistikler 1980 – 2001.

———. Türkiye İstatistik Yıllığı, 2001.

DPT. 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar, Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler. Ankara, 1990.

———. Temel Ekonomik Göstergeler. Ankara, Haziran 2003.

ERÇEL, Gazi. 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması. Ankara: TCMB, 1999.

EROL, Ümit. Türkiye’de Kamu Açıkları Enflasyon ve Senyorej, IFMC İktisat Raporu. İstanbul, 1998.

ESEN, Oğuz. “Heterodoks İstikrar Programları Teori ve Uygulama”, ODTÜ Geliştirme Dergisi, XVI, 3-4, 1989, 33-64.

———. “Yüksek Enflasyon ve Heterodoks İstikrar Programları” İktisat, 209, İstanbul: IFMC Yayını, 1989.

FRISCH, Helmut. Enflasyon Teorileri, Çev. Ertan OKTAY. Ankara, 1988.

GEGP Temel Yapısal Reform Konuları, “Ekonomik Program ve Yapısal Reformlara Neden İhtiyaç Duyuldu?”
<<http://hazine.gov.tr/geneldegerlendirme.htm>>

GEGP Yapısal Yenileme ve Yasal Düzenlemeler “Ekonomik Programın Tam Metni” < www.bianet.org/diger/arastirma/777.htm>

GÖKER, Zeliha. “Kamu Borçları ve Fiyat İstikrarı” İktisat İşletme ve Finans, 210, (Eylül 2003). 77-86.

GÜLCAN, Yaprak. “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı” 2000–2001 Ekonomi Programları ve Kriz: Bütçe, Bankacılık, Özelleştirme ve Kur Politikaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Makale çalışmaları 01/01, İzmir, 2001.

HAZİNE. Inflation Targeting Japanese Case and Prospects for Turkey. Ankara, 1999.

———. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar. Ankara, Mayıs 2001.

HIÇ, Mükerrrem. Para Teorisi ve Politikaları. İstanbul, 1994.

İLTER, Niyazi. Türkiye’de 1980 Sonrası Para Arzı ve Enflasyon. Ankara: DPT, 1994.

İMREN, Arzu ve Vedat AKMAN. Türkiye’de ve Dünyada Enflasyon. İstanbul, 1994.

KAHN George A. ve Klara PARRISH. “Conducting Monetary Policy With Inflation Targets”, Federal Reserve of Kansas City, Economic Review Third Quarter, 1998/III, 1-32.

KARASOY, Amila, Mesut SAYGILI ve Cihan YALÇIN. Enflasyonun Doğrudan Hedeflenmesi Üzerine Ülke Deneyimleri

- KARLUK, Rıdvan. Türkiye Ekonomisi. İstanbul, 1997.
- KAZGAN, Gülten. İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi. İstanbul, 1974.
- KEPENEK, Yakup ve Nurhan YENTÜRK. Türkiye Ekonomisi. İstanbul, 1994.
- KEPKEP, Naci. Enflasyon Kurumlar Politikalar ve Avusturya Keynesçiliği. İstanbul, 1991.
- KILIÇBAY, Ahmet. Türk Ekonomisi. Ankara, 1994.
- KILIÇKIRAN, Osman. Türkiye'deki Enflasyonun Analizi ve Model Araştırması. Ankara, 1991.
- KUŞTEPELİ, Yeşim. "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programının Terk Edilmesi", 2000-2001 Ekonomi Programları ve Kriz: Bütçe, Bankacılık, Özelleştirme ve Kur Politikaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Makale Çalışmaları 01/01, İzmir, 2001.
- MALATYALI, N. Kamuran. Enflasyon Hedeflemesi, Ülke Uygulamalarına Örnekler ve Türkiye'de Ugulanabilirliği Ankara: DPT, Mart 1998.
- MASSON, Paul R. , Miguel A. SAVASTANO ve Sunil SHARMA. "The Scope For Inflation Targeting in Developing Countries", IMF Working Paper, 1997/130, October, 1997.
- MEYER, Laurance H. "Inflation Targets and Inflation Targeting" Federal Reserve Bank of St. Louis Review, August, 83, 6, 2001. November/ December: 1-14.
- MISHKIN, Frederic S.. "Inflation Targeting In Emerging Market Countries" NBER Working Paper 7618, March, 2000.
<<http://nber.org/papers/w7618>>
- . "International Experiences With Different Monetary Policy Regimes, NBER Working Paper Series, 7044, Cambridge, 1999.
- MISHKIN, Frederic S. ve Adam POSSEN. "Inflation Targeting: Lessons from Four Countries", Federal Reserve Bank of New York Economic Policy Review, August III, 1997, 9-110.

MURATOĞLU, Gülnur. "Nasıl Bir Kriz ?" İktisat İşletme ve Finans, 189, (Aralık 2001), 70-

OKTAR, Suat. "Hiperenflasyon ve Heterodoks İstikrar Programları", Banka ve Ekonomik Yorumlar, 7, (Temmuz 1994).

———. Enflasyon Hedeflemesi Para Politikasının Güvenilirliği ve Fiyat İstikrarı. İstanbul, 1998.

ONGUN, M. Tuba. "İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, III,2,(Güz 2001), 1-14.

ÖÇAL, Tezer ve başk. Para Banka Teori ve Politika, Ankara, 1997.

ÖZALTAY, Fatih. "1994 Krizinden Alınacak Dersler: Kamu İç Borç Yönetiminde Yapılan Yanlışlıklar ve Güven Bunalımı", İktisat İşletme ve Finans, 109, Nisan 1995, 17-33.

ÖZER, İlhan. Türkiye'de 1970 -1983 Dönemi Enflasyonu. Ankara, 1984.

ÖZMUCUR, Süleyman ve Ziya ÖNİŞ. Enflasyon Sorunu ve Türkiye'de Enflasyonu Önleme Politikaları. İstanbul, 1989.

PARASIZ, İlker. Kriz Ekonomisi. Bursa, 1996.

———. Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat Politikaları. Bursa, 1998.

———. Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar. Bursa, 2001.

PAYA, Merih. Para Teorisi ve Para Politikası. İstanbul, 1998.

SAVAŞ, Vural. Keynesyen İktisat Yıkılırken. İstanbul, 1986.

SAYILGAN, Şevket. "Kamu Kesimi Açığı Enflasyon Arasındaki ilişki ve Yarattığı Sonuçlar" Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi , XXXIII, 8, 1996.

ŞAHİN, Hüseyin. Türkiye Ekonomisi. Bursa, 2000.

ŞAHİNKAYA, Serdar. "İstikrar Programları Üzerine Bazı Gözlemler ve Yeni İktisat Politikası Yaklaşımı", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, XVIII, 157, 1993.

TCMB. "Fiyat İstikrarı",
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/2002/fiyat_istikrar.pdf>

———. Yıllık Rapor 1990. Ankara, 1991.

———. Yıllık Rapor 1994. Ankara, 1995.

TELATAR, Erdinç. "Para ve Maliye Politikası Dominant Rejimlerde Fiyat Belirlenemezlik Problemi", Ekonomik Yaklaşım, X, 35, (Kış 99), 5-20.

———. "Çekirdek Enflasyon Tanım ve Ölçüm Yöntemleri"
Ekonomik Yaklaşım, XIII, 42-43, (Kış - İlkbahar 2002), 105-124.

———. Fiyat İstikrarı Ne? Nasıl? Kimin İçin?, Ankara, 2002.

TELATAR, Erdinç ve Funda TELATAR. "Türkiye'de Enflasyon Tahmin Hedeflemesi: Sabit ve Değişken Katsayılı Markov – Değişimli Varyans Modellerinin Performans Karşılaştırması", İktisat İşletme ve Finans, 189, (Aralık 2001), 76-91.

TUNAY, K.Batu. Hiperenflasyon ve Hiperenflasyon Sürecinde Para İkamesi. İstanbul, 2001.

TÜREL, Oktar. "Ekonomik İstikrar Programlarına Genel Bir Bakış",
Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik İstikrar Bunalımı. Ankara, 1984.

TÜSİAD. Türkiye'de Enflasyon ve Enflasyon ile Savaşta Başarı Koşulları. İstanbul, 1986.

———. Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri. İstanbul, 2002.

ULUDAĞ, İlhan. İzlenen Ekonomik Politikalar Işığında Türkiye Ekonomisi. İstanbul, 1990.

UYGUR, Ercan. "25 Yıldır Süren Yüksek Kronik Enflasyon ve Enflasyonla Mücadele", İktisat İşletme ve Finans, 167, (Şubat 2000), 7-25.

———. Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri.
Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2001.

———. "Türkiye Ekonomisinde İstikrar: Bugünü ve Yarını", İktisat İşletme ve Finans, 205, (Nisan 2003), 13-23.

———. "Enflasyonun Dinamiği ve İstikrar", İktisat İşletme ve Finans, 211, (Ekim 2003), 50-67.

YELDAN, Erinç. "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler" <<http://www.eyeldangeep.htm>>

YENTÜRK, Nurhan. "Türkiye Ekonomisinin Son 20 Yılı: Yangın Söndü, Arsayı Kurtardık",
<<http://bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar/yenturk.htm>>

YILMAZ, Şiir. Enflasyon Gelişmiş Ülkeler İçin geliştirilen Kuramlar ve Türkiye Gerçeği. Ankara:Gazi Üniversitesi Yayını No:3, 1982.

ÖZET

Fiyat istikrarının, dolayısıyla ekonomik istikrarın bir türlü sağlanamadığı Türkiye’de pek çok ekonomik kriz yaşanmış, özellikle 1990’lı yıllarda enflasyonun hız kazanmasıyla yaşanan krizler sıklaşmış ve ekonomiyi tahrip edici sonuçları daha da artmıştır. Uygulanan istikrar programları enflasyonun hızını zaman zaman düşürmüştür ancak kalıcı bir iyileşme sağlanamamıştır.

Amaçlarından biri Türkiye’de yaşanan enflasyon süreci ve krizlerin temel sebeplerinin incelenmesi olan bu çalışmada, bu amaç doğrultusunda yaşanan enflasyon süreci dönemler halinde ele alınmış, uygulanan istikrar programları ve sonuçları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde enflasyonla ilgili teorik bilgiler verilmiş, farklı yaklaşımların enflasyonla ilgili görüşleri açıklanmıştır. Enflasyonun temel nedenleri ve sonuçları incelenmiştir.

Ekonomik İstikrar isimli ikinci bölümde ekonomik istikrarın sağlanması yönünde geliştirilen temel yaklaşımlar hakkında bilgi verilerek, ortodoks ve heterodoks istikrar programları açıklanmıştır.

Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise Türkiye’de 1990’lı yıllara kadar olan dönemlerde ve 1990’lı yıllardan sonraki dönemlerde yaşanan enflasyonist süreç ve uygulanan istikrar programları incelenmiştir.

Son bölümde ise son yıllarda uygulaması giderek yaygınlaşan enflasyon hedeflemesi yaklaşımı ele alınmıştır. Bu yaklaşımının avantaj ve dezavantajları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulama sonuçları incelenerek, enflasyon hedeflemesi politikasının Türkiye’de enflasyonla mücadelede alternatif bir politika olarak uygulanabilirliği tartışılmıştır.

Enflasyonla m¼cadelede uygulanan d¼viz kuru ve parasal hedefleme politikaları ile başarı elde edilememesi iktisatçıları yeni arayışlar içine sokmuştur. Son yıllarda dünyada giderek yaygınlaşan enflasyonun doğrudan hedeflenmesi politikasının başarılı olması Türkiye'yi de enflasyon hedeflemesine yöneltmiştir. Ancak Türkiye ekonomisinde enflasyon hedeflemesinin başarı ile uygulanabilmesi için gerekli koşullar henüz tam anlamıyla sağlanamamıştır.

Enflasyonun en önemli nedeninin düzen ve kısıtlama getirilememiş kamu harcamaları olduğu Türkiye ekonomisinde, artan kamu açıkları çöz¼lmesi giderek zorlaşan bir problem haline gelmiştir. Enflasyonun düş¼r¼lmesi ve ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için kamu kesimi finansmanında sağlam kaynakların yaratılması, kamu harcamalarının ise verimli alanlara yöneltilerek sınırlı ölç¼de yükselmesi sağlanmalıdır.

Enflasyona karşı m¼cadelede başarı için, uygulamaya konulan istikrar programları sonuna kadar kararlılıkla y¼r¼t¼lmelidir. Sadece talep kısıcıcı politikalar izlenmesi yeterli değildir. Talep kısıcıcı politikalar yanında yapısal sorunlarında çöz¼lmesi gerekmektedir.

ABSTRACT

Türkiye, in which several economic crises have been occurred, has not yet provided the price stabilization. Especially in 1990's, due to the acceleration of inflation, the crises have been occurred more frequently therefore the results that damage economy have increased. The applied stabilization programs decreased the inflation rate for some time, however, they could not enable a permanent amelioration.

One of the aims of this work is to find the basic reasons of the economic crises. Due to this aim, the inflation periods are examined, and the applied stabilization programs and their results are evaluated.

Since the success cannot be achieved through exchange rate and monetary targeting policy in coping with inflation, the economists pursue new methods. Because of the successful results of the inflation targeting program, which have been widely used in the world recently, Türkiye inclined to apply the inflation targeting program. However, the essential conditions have not been provided yet fully in order to apply inflation targeting in Türkiye.

In order to be successful in struggling with inflation, the applied programs should be carried out decisively till the end. It is not just enough to follow demand restrictive policy. Besides the demand restrictive policy, it is necessary to solve the structural problems.